

Bartın Üniversitesi
Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi

Çeşm-i Cihan

Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

ISSN: 2149-5866

Cilt: 3 Sayı: 2
Kış 2016

BARTIN

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ
Bartın ve Yöresi Tarih – Kültür Araştırmaları Uyg. ve Araş. Merkezi (BAYTAM) Müdürü

Editör / Editor

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ

Editör Yardımcısı / Assistant of Editor

Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emrah ÇETİN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR	(Bartın Üniversitesi)

Bilim Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Murat AĞARI	(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Arif BİLGİN	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan ERDEM	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfullah KARA	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Taner BOZKUŞ	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Selma ÇELİKİYAY	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet EFİLOĞLU	(Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Alsu KAMALİEVA	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK	(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Barış SARIKÖSE	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Emin ŞEN	(Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet VURAL	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	(Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gülcan AVŞİN GÜNEŞ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat KELİKLİ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat KUL	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir OĞRAK	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Naz PENAHA	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özgür TOKAN	(Bartın Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Alsou KAMALİEVA	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nevnihal BAYAR	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fahrünnisa BİLECİK	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emrah ÇETİN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Suhal SAĞLAN	(Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özgür TOKAN	(Bartın Üniversitesi)

Dizgi / Typographic

Okt. Can ŞEN

İletişim Adresi / Correspondence Address

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kat 3, Oda No: 305
74100 Merkez - BARTIN

Telefon / Phone

0378 223 5246 / 5140

Faks / Fax

0 378 223 5230

e-mail

mhizmetli@bartin.edu.tr

Internet

<http://baytam.bartın.edu.tr/>

<http://cesmicihan.bartın.edu.tr/>

© **Copyright:** BÜ Bartın ve Yöresi Tarih – Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (BAYTAM)

Çeşm-i Cihan yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.

Dergi yayın kurallarına <http://cesmicihan.bartın.edu.tr/> adresinden ulaşılabilir.

Dergimizin Tarandığı İndeksler

ÇEŞM-İ CİHAN
Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

Cilt: 3 Sayı: 2

ISSN: 2149-5866

Kış 2016

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Editörden	1
---	---

MAKALELER

Yrd. Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM Homeros'tan Günümüze Parthenios/Bartın Nehri	2
---	---

Yrd. Doç. Dr. Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER Roma İmparatorluk Tarihi'ndeki "Kötü İmparator" Kavramına Bir Örnek: Elagabalus	13
---	----

Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ <i>Leylâ ile Mecnûn</i> Adlandırması Üzerine Bazı Mülâhazalar	24
---	----

Arş. Gör. Dursun ÜNÜVAR Türk Müzik Terimlerinden <i>Ayalgu</i> Sözcüğünün Tarihsel Gelişimi	28
---	----

Okt. Hatice AKAN Ulusal Basına Göre Kocaeli Yarımadasının Türk Kontrolüne Geçişi (1921-1923)	36
--	----

Okt. Seçil ÖZDEMİR Ermeni Komite ve Propaganda Faaliyetlerinin Hatıratlarda Yeri	49
--	----

İZLENİMLER

Prof. Dr. Arif BİLGİN Hindistan Gezi Notları	66
--	----

Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR Uluslararası Avrasya Spor, Eğitim ve Toplum Kongresi	79
--	----

Hümeyra DİNÇ Gurbet mi Sıla mı: Bartın	83
--	----

EDİTÖRDEN

Değerli araştırmacılar ve kıymetli okuyucular,

T.C. Bartın Üniversitesi Bartın ve Yöresi Tarih - Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin süreli yayını olan ÇEŞM-İ CİHAN Tarih - Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi 2014 yılında yayın hayatına başladı. İlk günden itibaren ulusal hakemli dergiler arasında önemli bir konuma sahip olmayı amaçlayan dergimiz akademik yayın titizliğini devam ettirerek 6. sayısına ulaşmış ve üç yılını tamamlamıştır. 2016 yılı itibariyle Dergipark'a taşınmış olan dergimiz TR Dizin'de taranmak için de gerekli girişimlerde bulunmuştur. Çok değerli yazarlara ait çalışmaların yer aldığı bu sayıyı da sizlerle paylaşmaktan mutluluk duymaktayız.

Dergimizin 3. cildinin ikinci sayısı farklı alanlara ait bilimsel makaleler yanında değerlendirme ve gezi yazılarıyla yine zengin bir içeriğe sahip bulunmaktadır. Bu sayımızda arkeoloji alanı üzerine makaleleriyle Yrd. Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM ve Yrd. Doç. Dr. Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER; dil-edebiyat ve tarih konuları hakkındaki yazılarıyla Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ, Okt. Seçil ÖZDEMİR, Arş. Gör. Dursun ÜNÜVAR ve Okt. Hatice AKAN ile Hindistan ile ilgili gezi notlarıyla Prof. Dr. Arif BİLGİN, kongre değerlendirme yazısıyla Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR ve Bartın üzerine bir hatıra yazısıyla Hümeysra DİNÇ siz değerli okuyucu ve araştırmacılarla buluşmuştur. Çalışmaları ile dergimize katkıda bulunan değerli araştırmacılarımıza ve dergi hakemliğini kabul ederek dergimize yaptıkları katkı için tüm hakemlerimize teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu sayının hazırlanmasında katkı ve desteğini esirgemeyen arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yeni sayımızda buluşmak üzere...

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ

Aralık 2016

HOMEROS'TAN GÜNÜMÜZE PARTHENİOS/BARTIN NEHRİ*

Yrd. Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM**

Özet: Parthenios Nehri (Bartın Çayı) Paphlagonia ve Bithynia Bölgeleri arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır. İsmi M.Ö.8.yüzyıldan itibaren antik kaynaklarda sıklıkla geçen Parthenios, Amastris kenti sikkeleri üzerinde bir Nehir tanrısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlama nehrin iç bölgelerden Karadeniz'e ticari ürünlerin taşınması açısından önemli bir su yolu olduğunu kanıtlamaktadır. Sikkeler üzerindeki nehir tanrısı olarak betimlenen Parthenios elinde bir zeytin dalı tutmaktadır. Parthenios'un elindeki zeytin dalı şehirdeki ticari anlamda taşımacılığın önemini vurgular aynı zamanda. Parthenios nehri Amastris için (belki de Parthenia Kome/Bartın) Roma Dönemlerinden Osmanlı Döneminin sonlarına kadar iç bölgelerle yapılan ticaretin önemli bir yolu olmuştur. Parthenios ve Tiejon ile arasındaki uzaklığı gösterir bir mil taşı Roma döneminde burada bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir ve Erken Bizans kaynaklarında Bartın Nehri kıyısındaki yerleşimden Partheni Kome olarak bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paphlagonia, Parthenios Nehri, Parthenia Kome, Bartın.

PARTHENIOS/BARTIN RIVER FROM HOMEROS TO PRESENT

Abstract: Parthenios River (Bartın Cayı) constituted a natural border between Paphlagonia and Bithynia regions in ancient times. His name is mentioned frequently in ancient sources from 8th Century B.C. Parthenios, as a river god, depicted on coins of Amastris which is the formal center of the region. These descriptions emphasize that Parthenios was important for transport of commercial productions from inside of region to Black Sea. The river-god on coins holds an olive branch in his hand. The olive branch in Parthenios's hand, shows that it is important for commercial transport in the city. The river during the Ottoman era, is known to be a waterway that carried merchandise from the hinterland. Therefore Parthenios as commercial waterway had been the most important for Amastris (and may be for Parthenia Kome/Bartın City) from Roman Period to end of Ottoman Period. Parthenios that seen on mile Stones from Roman Period and Parthenia Kome that mentioned in Early Byzantine Period, sign the same city in connection with Parthenios River.

Keywords: Paphlagonia, Parthenios River, Parthenia Kome, Bartın.

Antik dönemde Parthenios (Bartın çayı), Bithynia ve Paphlagonia Bölgeleri arasında sınır oluşturan bir nehir olarak karşımıza çıkmaktadır (Harita 1). Nehir Bartın ili'nin Ulus ilçesi sınırlarından doğarak 15 km'lik bir yolculuktan sonra denize ulaşmaktadır. Bartın ilinin merkezinde Gazhane Burnu'nda birleşen Kocaçay ve Kocanazçayının oluşturduğu Bartın Nehri (Res.1), 15 Km. akarak Boğaz mevkinde Karadeniz'e ulaşır. Bartın Nehri; 1950'lere kadar üzerinde 500 tonluk gemilerle Karadeniz'den kente kadar ulaşım yapılabilen en düzenli akarsu olmuştur. Akış hızı saatte 720 m. olup, denize her yıl 1.000.000.000 m³ su

* Söz konusu çalışma 17-20 Kasım 2016 tarihleri arasında Bilkent Üniversitesi'nde düzenlenen "Anatolian Rivers between East and West: Axes and Frontiers" konulu Kolokyum'da "The Parthenios (Bartın) River" başlıklı sunumdan derlenmiştir.

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

akıtmaktadır¹. Bartın Nehri, yaklaşık 2000 km² lik bir su toplama havzasına sahiptir ve havzanın genel eğim yönü kuzeybatı olup, Bartın Çayı da bu ana yönde akarak Karadeniz'e boşalır.

Bartın Nehri yakın geçmişe kadar iç kesimlerdeki yerleşimlerin ticaret mallarını deniz yoluyla gönderebilmek için kullanan bir su yolu işlevini taşımaktaydı. 1960-1965 yılları arasında liman inşa edilene kadar büyük gemiler Bartın Boğazından girmekte ve buradan Bartın-(günümüzdeki ismi) Gürgenpınarı iskelesine mallarını ya da yolcularını ulaştırmaktaydı².

Bartın İli sınırları içerisinde antik yazarlar tarafından da varlıkları kanıtlanmış olan Amastris, Kromna, Kytoros gibi antik kentlerin yanı sıra Parthenios Nehrinin ismi de sıklıkla anılmaktadır. Amastris'in Roma dönemi sikkeleri üzerinde Nehrin isminin yer alması bölge için ne kadar önemli bir su yolu olduğunu kanıtlamaktadır. Bu sebeple çalışmamız Parthenios/Bartın Nehrinin antik dönemdeki varlığı ve önemi üzerinde durulacaktır. Ayrıca Bizans kaynaklarından elde edilen Parthenia Kome isimli yerleşimden yola çıkarak Parthenios Nehrinin kıyılarında günümüzdeki Bartın ilinin antik dönemdeki kökenlerine dair ipuçları aranacaktır.

Bartın Çayı/Parthenios Nehri'nin adı ilk kez Homeros'un İlyada'sında geçer³. Homeros destanda, Akhalara karşı mücadele eden Troialılara destek veren Anadolu halklarını sayarken Parthenios Irmağından da bahseder:

“Kromna'dan, Parthenios ırmağının suladığı topraklardan, Sesamos ve Kydoros'tan gelen vahşi katırları pek meşhur olan Enetlerin ve Paphlagonialıların başında korkusuz yürekli Pylaimenes”

Herodotos'ta Parthenios ırmağı kıyısında yaşayan Beyaz Suriyeliler ve komşuları olan Makronlar'dan bahsetmektedir⁴. Herodots'un burada bahsettiği Beyaz Suriyelilerin Kappadokyalılar olduğu görüşü ağır basmaktadır.

Xenophon'un Anabasis isimli eserinde yurtlarına dönmeye çalışan Yunanlıların Parthenios'un geçilemeyeceğini düşünerek Sinop'tan gemiye bindikleri aktarılır⁵.

Hesiodos'un Theogonia isimli kitabında⁶ ve Apollonios Rhodios'un Argonautlar'ın altın postu arayışlarını konu alan efsanede de yine nehrin ismi geçmektedir⁷. Apollonios

¹ <http://www.bartinkulturturizm.gov.tr/TR,68965/cografya.html>. 15.11.2016.

² Samancıoğlu 1954,11-15; Aşçıoğlu 1984, 47-48.

³ Homeros, İlyada II, 853-855.

⁴ Herodotos, II, 104; Işık 2001, s.208.

⁵ Xenophon, *Anabasis*, V,6. Sinope'den kara yoluyla devam ettiklerinde Halys ve ardından Parthenios'u geçmelerinin imkansız olduğundan bahsedilmektedir.

⁶ Hesiodos, *Theogonia*, 340-345; Işık 2001, s.29

⁷ Apollonios Rhodios, s.103, 246 ve 430.

Rhodos, Sinope'den kara yoluyla devam ettiklerinde Halys ve ardından Parthenios'u geçmelerinin imkansız olduğundan bahsetmektedir.

Strabon'a göre⁸ nehir Tieion'dan sonra çiçekli bölgelerden geçtiği için Parthenios ismini almıştır⁹.

M.S.IV.yüzyılda yaşamış Quintus Smyrnaeus, Parthenios için, şu ifadeyi kullanır¹⁰:

“Sessiz akıntısıyla yeşil topraklardan yağ gibi akan ve parıldayan Euxeinos denizine dökülen, Parthenios”.

Ruy Gonzalez de Clavijo 1403-1406 yılları arasındaki seyahati sırasında *Parthenios* ırmağının ağız kısmından içeri girmek istemiş ancak, nehrin girişindeki kayalık üzerinde bir kale yapısının bulunduğunu bu nedenle girmekten vazgeçerek Sesamos kentine doğru yolculuğuna devam ettiğini aktarmaktadır¹¹. Bartın Nehrinin girişindeki kaleden Evliya Çelebi'de Ceneviz Kalesi olarak bahsetmektedir¹². Bu Kale yapısıyla ilgili olarak ilk akla gelen ihtimal günümüzde de sur duvarları görülebilen Güzelcehisar Kalesi olma ihtimalidir. Ancak daha sağlıklı değerlendirme yapabilmek için bölgede yapılacak Arkeolojik araştırmaların sonuçlarını beklemek gereklidir. Ayrıca yine bu alanda kayalık alanda bir yazıt bulunduğuna dair kanıtlanmamış bilgiler bulunmaktadır¹³.

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında nehrin giriş kısmında(?) denizden gelen trafiği kontrol amacıyla bir gözetleme kulesinin var olduğu ihtimali dikkate alınmalıdır. Ancak *Parthenia Kome* yerleşimi için nehirde içeriye ilerlemek gerekmektedir. Zira nehrin ağız kısmı yüksek kayalık ve dağlık olduğundan yerleşime elverişli değildir¹⁴(Res.2) Osmanlı döneminden yakın geçmişe kadar denizden gelen gemilerin günümüze Gürgenpınarı olarak bilinen alana kadar gelip iskeleye demirlediği ve buranın hem denizden hem de iç bölgelerden gelen gemi trafiğinin durak noktası olduğu bilinmektedir¹⁵(Res.3). Bartın Irmağı aracılığıyla Ulus, Eflani, Araç, Daday, Safranbolu, Çaycuma, Devrek, Çerkeş, Gerede'ye kadar uzanan, hatta Ankara ve Çankırı'dan bile ticaret mallarının Bartın merkezli toplanarak

⁸ Strabon XII, 3, 8

⁹ Strabon'a göre genç kız anlamının yanında girland yapmak için kullanılan bir çiçeğin ismi de Parthenios'tur.

¹⁰ Quintus Smyrnaeus, s.465-467; Işık 2001, s.72.

¹¹ Clavijo 1859, s.57; Öztürk 2012, s.262.

¹² Evliya Çelebi, 85-86.

¹³ Aşçıoğlu 1984, 12. Aşçıoğlu Bartın boğazının girişinde kayalar üzerinde oyulmuş, şimdi yerinde olmayan ve bölge halkının denizciliğini anlatan bir kitabenin varlığından bahseder. Ancak bu bilgiyi nereden aldığıyla ilgili bir atıfta bulunmaz.

¹⁴ Samancıoğlu 1999, 106-107. Bartın boğazının liman yapılmadan önceki orijinal halini gösterir fotoğraflar oldukça bilgi vericidir.

¹⁵ Samancıoğlu 1954, 236-237. Bu fotoğraflar, 1950'li yıllarda Bartın merkeze gelen gemilerin yanaştığı rıhtımın yapım aşaması ve yapıldıktan sonraki halini göstermektedir.

buradan İstanbul ve denizaşırı merkezlere ulaştırıldığı bilinmektedir¹⁶. Uluslu İbrahim Hamdi'nin 1737 yılında yazdığı Atlas isimli kitabında Bartın'a her hafta Bolu, Borlu(Safranbolu), Eflani, Ulus kazalarından pazarcıların gelerek şimşir, çıra, keten tohumu, pestil, ceviz, yağ, keten ipliği ve kereste getirdikleri aktarılmaktadır. Yine aynı bölümde Kastamonu Salnamesinde (1899) Bartın'ın çevresindeki merkezlerin ticaret için önemli bir merkez olduğundan bahsedilmektedir. Bu uygulamanın antik dönemdeki varlığı ve günümüze kadar sürdüğü kabul edilebilecek bir durumdur.

Parthenios(*Bartın Çayı*) isminin kaynağından bahsetmek gerekirse, *Parthenia* Grekçe "bakire" anlamına gelmekte ve mitolojide tanrıça Artemis ve Hera'nın sıfatlarından biri olarak kabul edilmektedir¹⁷. Antik kaynaklarda *Parthenios*'tan, Artemis'in kıyılarında avlandığı daha sonrada içinde yıkandığı nehir olarak da söz edildiği bilinmektedir¹⁸. Ancak Amastris sikkelerinde gördüğümüz nehir tanrısı *Parthenios*'un, Troya savaşında yer almış bir komutan olan Agamestor'un oğlu Kleistros ile bir *nymphé*'den doğmuş nehir tanrısı *Parthenios* olduğu antik kaynaklarda geçmektedir¹⁹(Res.4). Böylece nehrin ve kentin isminin kaynağının Artemis'le ilişkili olduğu kabul edilebilir²⁰. Bu durumda hem nehrin hem de kentin isminin, Artemis'in sıfatı olan "parthenia" ile ilişkilendirmek yerinde olacaktır.

Parthenios Nehrinin personifikasyonu bulunan Amastris kentinin Roma Dönemi sikkeleri(Res.4), Nehrin sadece ulaşım değil aynı zamanda bölgedeki kentler için önemli bir ticari öneme sahip olduğunu göstermektedir. Amastris sikkeleri üzerinde uzanmış bir nehir tanrısı olarak betimlenen Parthenios, hemen alt kısmında ismi ile kimliği tespit edilebilmektedir. Nehir tanrısı burada elinde bir zeytin dalı tutmaktadır. Bu durum antik dönemde nehir tanrılarının taşıdığı atribülerin kıyında bulunan kentler için hangi açıdan önemli olduğunun vurgulandığı bilinmektedir. Zira S. Mitchell tarafından İonialı Meles çayı ile özdeşlik kurulmakta ve Paphlagonialıların kendilerinin İon kökenlerine atıf yaptıklarını²¹ ve Amastris'in ya da burada yaşayan İonialıların Smyrna sikkelerinin arka yüzünden bildiğimiz Meles çayını da kendi nehirleriyle özdeşleştirdiklerinden bahsetmektedir. Çünkü Amastris'te basılan bazı sikkeler üzerinde ön yüzünde Homeros büstü ve arka yüzünde Meles Çayı'nın betimlemesinin olması Mitchell'in bu önerisinde haklı olabileceğini göstermektedir. Bahsi geçen sikkelerden biri üzerinde ön yüzünde Homer başı, arka yüzünde uzanmış nehir tanrısı

¹⁶ Samancıoğlu 1999, 11-15.

¹⁷ Smith 1870, "Parthenia", s.129; Guettel-Cole 2005, s.29 s.24-41.

¹⁸ Apollonios Rhodios, Argonautika, 430.

¹⁹ Quintus Smyrnaeus, *Ton Metomeron, The Fall of Troy*, (ed.A.S.Way), London, 1955, s.464.

²⁰ Daly 2009, s.102. Nehrin personifikasyonunda görülen Parthenios Nehir tanrısının, Artemis ile ilişkili bir Nymphé'nin oğlu olması, bunu kanıtlamaktadır.

²¹ Mitchell 2010, s.104-105.

ve altında da *Parthenios* ismi okunur²²(Res.4). *Parthenios*'un elinde bir zeytin dalı görülür. Bu betimleme bölgede zeytin yetiştirildiğine kanıt kabul edilmektedir²³. Zira Strabon bu bölgede zeytin yetiştiriciliğinden bahsetmektedir²⁴. Bu bilgilerinin ışığında *Parthenios*'un elinde tuttuğu zeytin dalı ile bölgede yetişen zeytinin limana taşınmasında önemli bir su yolu olduğuna işaret ettiği anlaşılabilmektedir.

Antik Dönemde bazı nehirlerin yerleşimlerin ortaya çıkması ve gelişmesi açısından önemli olduğu bilinmektedir. Bu tipte yerleşimlere “nehir ülkesi” (potamia) tanımı yapılabilir²⁵. Bazen de halkların konumu kenarında yaşadıkları nehre göre yapılır. Tıpkı Homeros'ta kavimlerin adının geçtiği yerlerde *Parthenios*'a atıf yapılması gibi²⁶. Bazen de Strabon'un tanımladığı antik dönemin önemli bir kentinin yerinin-örneğin Lykos kıyısındaki Laodikeia- bahsi geçen nehrin isminden yola çıkılarak bulunması gibi²⁷. Bahsi geçen örneklerden yola çıkılarak Homeros zamanından bu yana ismi antik yazarlar tarafından zikredilen *Parthenios* Nehri'nin de kıyısında bir yerleşimin var olması beklentisi boşuna değildir. Her ne kadar Amastris ile olan bağlantısı sikkeler üzerindeki betimlemesi sayesinde anlaşılabilir Amastris'in *Parthenios* Nehrinin kıyısında olmaması, *Parthenios* nehrinin kıyısında başka bir yerleşimin olması gerektiğini gösteriyor. Böylesi bir beklenti Osmanlı Dönemlerinden bu yana varlığı bilinen günümüz Bartın kentini sorgulamayı zorunlu kılmaktadır. Zira daha önce de bahsi geçtiği gibi, Osmanlı Döneminde Safranbolu, Kastamonu, Eflani gibi iç kısımlardaki yerleşimlerden ticari malların nehir yoluyla Bartın'a getirildiği bilinmektedir. Ek olarak Osmanlı Döneminde Bartın Nehrinin kıyılarında gemi yapım yerlerinin olduğu da bilinmektedir. Bartın kenti 18.yüzyılda yaşamış bir coğrafya yazarının kitabındaki bilgiler ışığında bu gelen malların pazarlandığı bir Pazar görevi görmektedir. Bartın'ın iç bölgelerin mallarının deniz ticaretine ulaştırılması yönünde üstlendiği Pazar yeri işlevi Osmanlı Dönemindeki “12 Divan” ismiyle de pekişmektedir. Çevredeki yerleşimlerin yönetim anlamında bağlı olduğu bir kadılık görevi görmektedir. Aktardığımız yazılı kayıtlarla kanıtlanmış bu bilgilerden yola çıkarak Bartın kentinin antik dönemlerde de varlığı çıkarımını yapabiliriz. Ancak bu konuda kentin geçmişine ve isminin kaynağına dair kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kanıt da Roma Döneminde Tiejon ile aradaki mesafeyi gösteren bir mil taşından gelmektedir.

²² Altınoluk 2005, s.154-156.

²³ Altınoluk 2005, s.155.

²⁴ Strabon XII, III, 12; Karauğuz 2010, s.55; Marek 1993, s.100, DN.703. Uluslu İbrahim Hamdi Efendi de zeytin yetiştirildiğini belirtmektedir. Karauğuz 2010, s.55

²⁵ Campbell 2012, s.57. Orontes kıyısındaki Antiokheia örneğinde olduğu gibi. Kent varlığını Orontes'e borçludur.

²⁶ Campbell 2012, s.57; Homeros Homeros, İlyada II, 853-855.

²⁷ Campbell 2012, s.57.

Vermeule²⁸, bu yerleşimden *Parthenium* olarak bahsetmektedir. Tiejum'dan *Parthenium*'a yol güzergahında dikilmiş bir mil taşıdır²⁹. (Antonius Pius döneminde dikilmiştir (MS.141)

Drakoulis tarafından Pontus Kıyı Bölgelerinde, Erken Bizans Dönemindeki yerleşimlerin tespiti, sınıflandırılması ve birbirleriyle olan iletişim ağının tespiti üzerine yaptığı çalışmada *Parthenia Kome*'nin de adı geçmektedir³⁰. Drakoulis bu çalışmasında Paphlagonia için K. Belke ve Barrington Atlas'ı temel alarak belirlediği yerleşim merkezlerini büyüklük, gelişmişlik ve stratejik konumundan yola çıkarak başkentler, metropoller ve köy/kasabalar olarak sınıflamıştır³¹. Buna göre Erken Bizans Döneminde (M.S.4-7. yüzyıllar) Paphlagonia Bölgesi'nin başkenti Gangra-Germanikopolis, 5 adet metropol kenti (Pompeopolis, Sora, Amastris, Ionopolis ve Dadybra) ve 23 adet kasaba ve köyden bahsederken *Parthenia Kome*'yi de Kromna, Kytoron ile birlikte sıralamaktadır³².

Bizans yerleşimlerinin tanımlandığı bu çalışmanın işaret ettiği kaynaklar “*Parthenia*” ya da *Parthenia Kome*” yerleşiminin varlığını kanıtlamaktadır. Böylece tıpkı Orontes kıyısındaki Antiokheia gibi *Parthenios*'un kıyısında varlığını nehre borçlu olan yerleşimin adı da “*Parthenia Kome*” olduğu ortaya çıkmaktadır.(Res.5) Laodikaeia kentinin konumunun Lykos nehri sayesinde belirlenmesi durumunun *Parthenios* Nehrinin kıyısında var olması beklenen kentin varlığı nehrin isminden yola çıkılarak tespit edilmiş olmaktadır³³. *Parthenia Kome*'nin Roma Döneminin öncesine ait herhangi yazılı ya da herhangi bir arkeolojik kanıtın olmaması nedeniyle ancak muhtemelen erken dönemlerde var olan küçük bir yerleşimin en azından Roma Döneminden itibaren iç bölgelerdeki yerleşimlerin denize ulaşmakta kullandığı önemli bir su yolu olarak önem kazanarak geliştiği anlaşılabilmektedir. Daha erken Dönemlerdeki yerleşimin varlığına ilişkili olarak, ancak Nehrin Homer'in İlyada'sında *Parthenios* kıyısında oturan Enetler tanımlaması ile öneride bulunabiliriz. Bu durumu kanıtlayan ipuçları için ise ancak Nehrin kıyılarını da kapsayan bir arkeolojik araştırmalardan gelecektir. Bartın Üniversitesi Arkeoloji Bölümü olarak Bartın İlinde kapsamlı bir yüzey araştırması planlanmaktadır. Bu çalışmaya konu olan arkeolojik tespitler ve öngörülerin bu araştırma ile kanıtlarının ortaya çıkarılabileceği anlaşılmaktadır. Böylece antik dönemde

²⁸ Vermeule 1968, 452.

²⁹ Antonius Pius döneminde dikilmiştir (MS.141) ve S. Severus döneminde M.S.198'de bir diğer taş dikilmiştir. Vermeule 1968, s.452.

³⁰ Drakoulis 2012, s.79-96.

³¹ Drakoulis 2012, s.85, Tablo 5.

³² Drakoulis 2012, s. 85, Tablo 5.

³³ *Parthenios* Nehri'nin kıyısında kurulmuş olan kentin isminin “*Parthenopolis*” olma olasılığı için bkz. Dörner 1942, 1936.

nehirlerin yerleşimlerin ortaya çıkmalarında ve gelişmelerinde ne kadar önemli bir yer tuttuğu anlaşılmış olacaktır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Altınoluk 2005, Altınoluk, Z.S., **Sikkelerin ışığında Küçük Asya'da İrmak Tanrıları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , İstanbul, 2005 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Apollonios Rhodios, **The Argonautika: Expanded Edition**, (Trans.P.Green), London, 2007.

Aşcıoğlu 1984, Aşcıoğlu, E. , **Bartın**, Ankara,1984.

Campbell 2012, Campbell, B., "Rivers and the Power of Ancient Rome", Studies in the History of Greece and Rome. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2012.

Clavijo 1859, Clavijo, R.G.de., **Narrative of embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand AD 1403-6**, Clements R. Markham F.R.G.S. printed for the Hakluyt Society. Londra, 1859.

Daly 2009, Daly, K.N., **Greek and Roman Mythology**, New York, 2009.

Dörner 1942, Dörner, F.K., "Parthenopolis", in: **Paulus Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE), Band XVIII.2**, Stuttgart, 1942, s.1936.

Drakoulis 2012, Drakoulis, D. P., "Regional transformations and the settlement network of the coastal Pontic provinces in the Early Byzantine period", in: **The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity Aspects of archaeology and ancient history (ed.Gocha R. Tsetschladze), BAR International Series 2432**, 2012, s.79-96.

Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbeycan-Kafkasya-Kırım-Girit, 2. Kitap-1.Cilt**, (haz.Y.Dağlı-S.A.Kahraman), İstanbul, 2011.

Guettel-Cole 2005, Guettel-Cole, S., "Domesticating Artemis", in **The Sacred and Feminine in Ancient Greece (ed.S.Blundell-M.Williamson)**, London, 2005, s.24-41.

Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çev.Müntekim Ökmen), İstanbul, 1991.

Hesiodos, "Theogonia", **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, (Çev.S.Eyuboğlu-A.Erhat), TTK, Ankara, 1991, s.103-140.

Homeros, **İlyada**, (Çev. A.Erhat-A.Kadir), İstanbul, 1984.

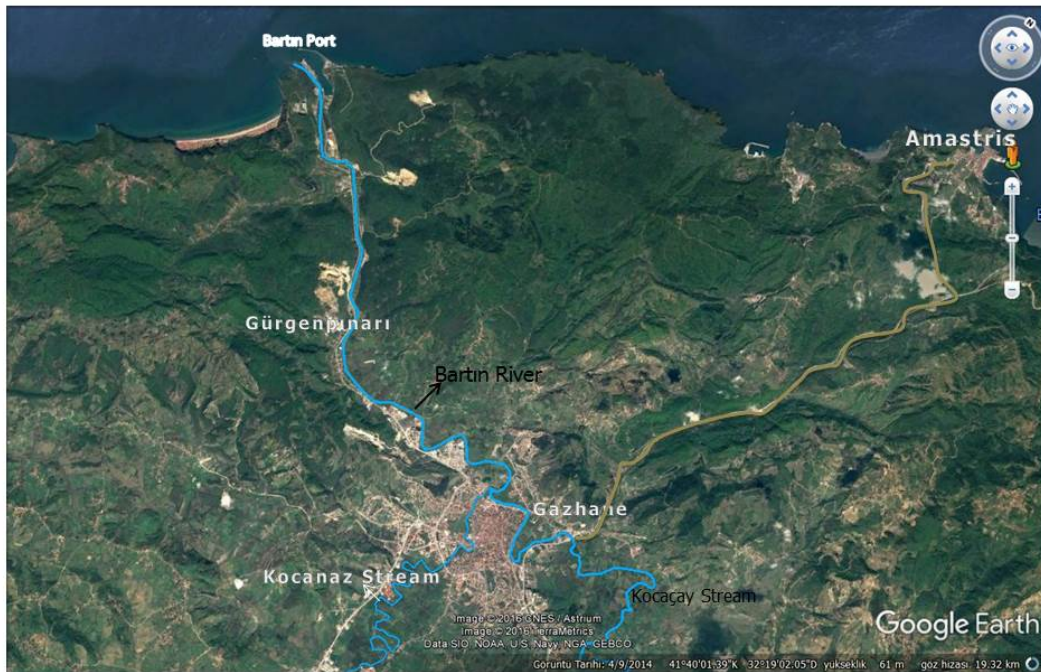
Işık 2001, Işık, A., **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, TTK, Ankara, 2001.

- Karauğuz 2010, Karauğuz, G.-Özcan, A., **Eskiçağ'da Zonguldak Bölgesi ve Çevresi, Eski Anadolu Kent Tarihi Araştırmaları III/2**, Konya, 2010.
- Ksenophon, **Anabasis, Onbinlerin Dönüşü**, (Çev.T.Gökçöl), İstanbul, 1974.
- Marek 1993, Marek, C., **Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatien, Istanbul Forschungen 39**, Tübingen, 1993.
- Mitchell 2010, Mitchell, S., "The Ionians of Paphlagonia", in **Local Knowledge and Microidentities in the Imperial Greek World** (Ed.Tim Whitmarsh), Cambridge, 2010, 86-110.
- Mortier 1700, Pierre Mortier, Paphlagonia Bölgesini gösterir haritası, Amsterdam, 1700.
[http://www.raremaps.com/gallery/detail/10265/Paphlagonia Heroicis Temporibus Henetorum Populorum Sede Clara cujus/Mortier.html](http://www.raremaps.com/gallery/detail/10265/Paphlagonia_Heroicis_Temporibus_Henetorum_Populorum_Sede_Clara_cujus/Mortier.html) (04.01.2013)
- Quintius Smyrnaeus, **Ton Metomeron, The Fall of Troy**, (ed.A.S.Way), London, 1955.
- Samancıoğlu 1954, Samancıoğlu, K., **Bartın Belediyesi ve Tarihçesi**, Bartın, 1954.
- Samancıoğlu 1999, Samancıoğlu, K., **İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın**, Bartın, 1999.
- Smith 1870, Smith, W., **Dictionary of Greek and Roman Antiquities**, London, 1870.
- Strabon, **Geographika**, (Çev.Adnan Pekman), İstanbul, 2000.
- Vermeule 1968, Vermeule, C.C., **Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor**, Cambridge, 1968.

EK: RESİMLER

Harita 1-Paphlagonia Bölgesi (Mortier 1700)

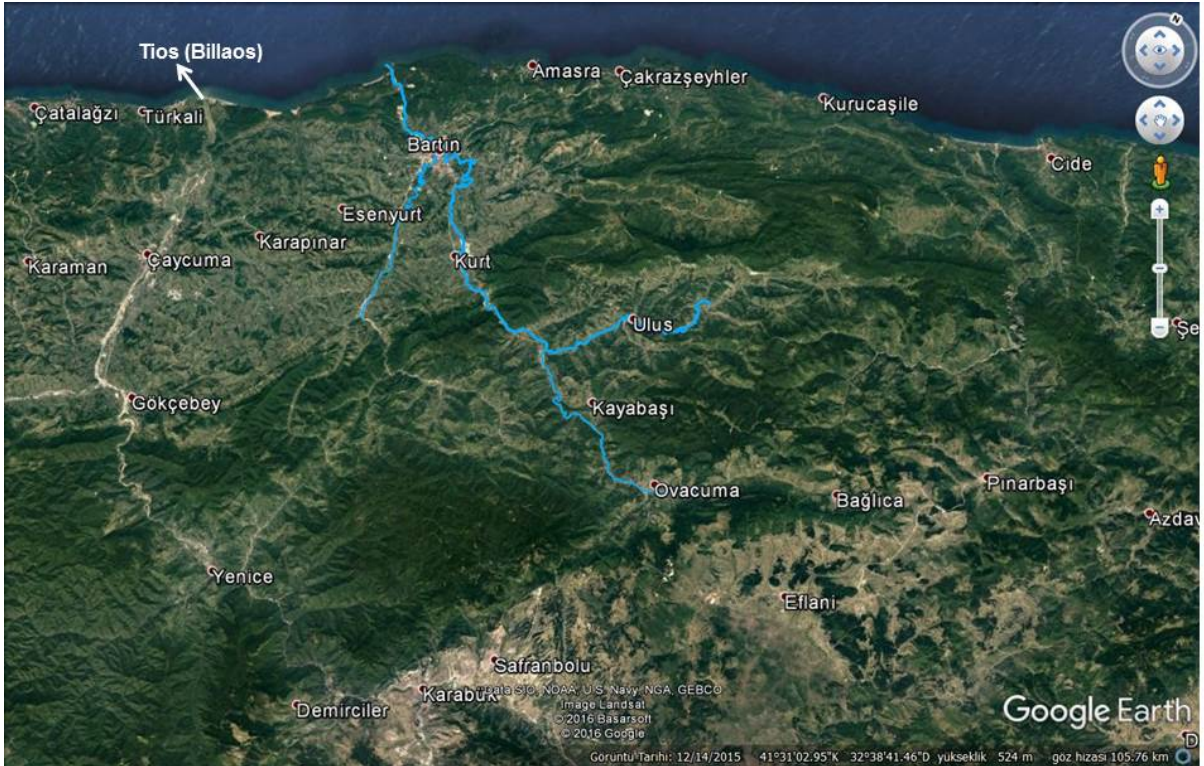

Res. 1 Bartın Nehrini oluşturan Kocaçay ve Konaz Çayları ile birleşme noktaları Gazhane Burnu.

Res.2-Bartsin Boğazi- Ticari Liman yapılmadan önce (1930)

15

Res.3-Uş, Eflani, Araç, Daday, Safranbolu, Çaycuma, Devrek, Çerkeş,
Gerede'den Ticari Malların Aktarıldığı Nehir Yolu olarak Bartın Nehrinin
Konumu

Res.4- Amastris Sikkeleri üzerinde ön yüzde Homeros ve arka yüzde Parthenios nehri betimlenmiştir.

(Altınoluk 2005, 155.)

Res.5-Bartın Limanı- Bartın Şehir Merkezi-Bartın Nehri
(By Bayram Azıkloğlu - Google Earth)

ROMA İMPARATORLUK TARİHİNDEKİ “KÖTÜ İMPARATOR” KAVRAMINA BİR ÖRNEK: ELAGABALUS*

Yrd. Doç. Dr. Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER**

Özet: İmparator Elagabalus, Roma Tarihinin en aykırı karakterlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Elagabalus’un sıradışı olarak nitelendirilen yaşamı, onu Roma İmparatorluk tarihinin kötü yöneticileri arasına sokmuştur. Özellikle antik kaynaklarda karakterinin ve yaşamının kötülüğü sıkça vurgulanmıştır. Kaynaklardaki yanlı tutum, söz konusu durumun gerçekliği konusunda soru işaretlerine neden olmuş, farklı bir yöntem ile imparatorun karakter analizi yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre Elagabalus’a ait heykeltıraşlık eserleri fizyognomik yöntemlerle incelenmiş ve ilginç sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elagabalus, Fizyognomi, Roma İmparatorluk Tarihi, Kötü İmparatorlar.

AN EXAMPLE OF THE “EVIL EMPEROR” CONCEPT IN THE ROMAN EMPIRE: ELAGABALUS

Abstract: Elagabalus is one of the most extraordinary character of Roman history. The extraordinary life of Elagabalus has put him among the worst governors in the history of the Roman Empire. Especially in ancient sources, the character of Elagabalus and the evil of his life are often emphasized. The biased attitude in ancient sources has caused questions about the reality of this situation and for his reason, character analysis of the emperor was attempted with a different method. Consequently the sculptural works of Elagabalus were studied with physiognomic methods and interest results were obtained.

Keywords: Elagabalus, Physiognomy, The History of Roman Empire, Evil Emperors.

Elagabalus, Severuslar Hanedanlığına mensup ve M.S. 218-222 yılları arasında hüküm sürmüş genç bir Roma İmparatorudur. Asıl ismi Varius Avitus Bassianus iken imparator olması ile birlikte Marcus Aurelius Antoninus ismini almıştır.¹ Ancak genç imparator, antik kaynaklarda² ve buna bağlı olarak da günümüz araştırmalarında daha çok başrahibi olduğu

* Bu makale, 2013 yılında tamamlamış olduğum ve aynı zamanda 2014 yılında “Elagabalus Devri Din ve Sanat” ismiyle kitap olarak basılmış olan “Elagabalus Devri Din ve Sanat İlişkisi” isimli doktora tezinden derlenerek hazırlanmıştır.

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

¹ Elagabalus’un soyunun Antoninlere dayandırılması aslında düzmece bir durumdur. Historia Augusta, Macrinus, 7.5-8; Historia Augusta’ya göre Antoninler soyundan gelen imparatorlar ve tahta hak iddia edenler şu şekilde sıralanır: Antonius Pius, Marcus Aurelius, Verus, Commodus, Caracalla, Geta, Diadumenus ve Elagabalus (Historia Augusta, Macrinus, 3.3-4) Ayrıca bkz., Mader Gottfried, (2005), “History as Carnival, or Method and Madness in the Vita Heliogabali”, **Classical Antiquity** 24, Heft 1, s. 138 dipnot 23.

² Cassius Dio, Herodianus ve Historia Augusta, Elagabalus’un yaşamına dair en yoğun bilgi veren Antik kaynaklar olarak karşımıza çıkar. Cassius Dio, (1914), **Roman History**, Translated by Earnest Cary-Herbert B. Foster, Loeb Classical Library; Herodianus (1970), **History of Empire**, Translated by C. R. Whittaker, Loeb Classical Library; Historia Augusta, (1924), **The Scriptores Historiae Augustae**, Translated by, David Magie, Loeb Classical Library.

Suriye kökenli dinin tanrısına atfen Elagabalus olarak anılmaktadır.³ Aynı alışkanlık neticesinde bu makalede de imparatorun Elagabalus olarak bahsedilecektir.

Septimius Severus'un M.S. 187 yılında Suriye'nin Emesa kentinden Iulia Domna ile evlenmesi, Elagabalus'un tahta çıkış sürecini başlatacak olayların başında gelmektedir. Iulia Domna, imparatorun büyük teyzesi olmaktadır ve onun, söz konusu evlilik ile Roma sarayına girmesi, ailesinin kaderini de değiştirmiş görünmektedir. M.S. 204 yılında doğmuş olan Elagabalus, imparator olana dek ailesi ile Roma ve Emesa'da yaşamıştır. Elagabalus'un, Emesa'daki yaşamında bir imparator olarak yetiştirilmekten ziyade, ailesinin yıllardır mensubu olduğu *ELAGABAL* inancına ait bir başrahip olarak yetiştirildiği bilinmektedir⁴. Bu durum, imparatorun gelecek yaşamını oldukça etkilemiştir. 14 yaşında tahta geçen Elagabalus'un, Roma'daki yaşamında da bir imparator gibi davranmaktan çok, Suriyeli bir başrahip gibi davranması ve kendi dinini zorla kabul ettirmeye çalışması onun sonunu hazırlamış ve henüz 18 yaşında iken büyük bir nefretle öldürülmesine neden olmuştur. Hatta devam eden süreçte de, Roma İmparatorluğunun en kötü yöneticileri içinde anılmıştır.

Elagabalus, gerçekte bu derece nefret edilecek bir karaktere mi sahiptir? Roma İmparatorluğunu yöneten diğer imparatorların içinde konumu nedir? İmparatorun yaşamına dair aktarılan bilgilerde gerçek dışı unsurlar bulunmakta mıdır? Tüm bu soruların yanıtları makale içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Roma İmparatorluk tarihine bakıldığında çeşitli karakterlere sahip kişilerin imparator oldukları görülür. Başarılı olan hükümdarlar kadar hafızalarda kötü bir yer edinen ve hatta tamamen unutulmak isteğiyle hatıraları silinen hükümdarlar da vardır. Söz konusu kötü imparatorlar içinde yer alan İmparator Elagabalus, Roma geleneksel toplum yapısına aykırı gelen davranışları ile oldukça tepki çeken bir kişilik olarak karşımıza çıkar.

Yapılan araştırmalarda iyi ve kötü imparatorların sınıflandırılması Augustus devrine kadar inmektedir. Elagabalus'un kötülüğünün zıttı olarak belirlenen iyi imparatorlar şu şekilde sıralanır:⁵ Augustus, Traianus, Vespasianus, Hadrianus, AntoninusPius, Titus, MarcusAurelius. İyi imparatorlar geleneksel hiyerarşi içinde, yetenekli, şefkatli, alçakgönüllü,

³ Bengston Herman, (2001), **Römische Geschichte; Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr.**, München, 8. Auflage, Verlag C.H. Bech München, s. 327; Weingart Jessica, (2001), **Der Aufstieg des Sol Invictus zum römischen Reichs gott und desen Auswirkungen-einÜberblick**, Norderstedt, Grin Verlag, s. 4; Gross Karl, (1959), "Elagabal", **RAC**, Band 4, s. 987-1000.

⁴ CassiusDio, 78(79).30.3; Herodianus, 5.3.3; Optendrenk Theo, (1969), **Die Religions politik des Kaiser Elagabal im spiegel der Historia Augusta**, Bonn, Rudolf Habelt Verlag GmbH, s.91, s. 96; Icks Martijn, (2006), "Priesthood and Imperial Power the Religious Reforms of Heliogabalus, 220-222 AD", **The Impact of Imperial Rome on Religions, Rituals and Religious Life in the Roman Empire**, (Ed. Lukas De Blois, Peter Funke ve Johannes Hahn), Leiden-Boston, Brill, s. 171; Kaya Mehmet Ali, (2006) "Roma İmparatorluğunu Yöneten Suriyeli Kadınlar", **Bellekten**, Cilt: LXX Sayı: 257, s. 69.

⁵ Historia Augusta, Elagabalus, 1.2; Mader, ss. 139-140.

askeri güç ve otorite olarak görülürler. Kötü imparatorlara, Caligula, Commodus, Nero, Verus, Domitianus ve elbette Elagabalus örnek verilirken, söz konusu imparatorlar, şehvetli, şarlata, despot, lüks düşkün, utanmaz, geleneksel yapı ve değerleri hor gören, delilik ve dâhilik sınırında, çılgın kişiler olarak tanımlanır.⁶ Başka bir anlatıma göre ise Caligula, Nero ve Domitianus Roma kentinde kötülük yapmakla yetinirken, Caracalla'ya dünyanın her yerinde terör ve şiddet saçan biri olarak “*insanlığın yok edicisi*” lakabı verilir.⁷

Elagabalus'un kötü imajı, “*tüm Antoninlerin en değersiz*” olarak da tanımlanır.⁸ Bu soyun en iyileri olarak beliren Antoninus Pius ve Marcus Aurelius, politik açıdan başarılı oldukları kadar ahlaklarının düzgünlüğü ile göze çarparlar. Buna göre sonraki bozulmanın doruk noktasında Elagabalus yer alır.

Peki, bir Roma imparatoru nasıl olmalıdır? Romalı kimliğine uymayan, her tuhaf yapıdaki yönetici belirtildiği kadar kötü olabilir mi? Elagabalus'un kimliğinde “*kötü bir imparatorun imajı*”⁹ nasıl çizilmiştir? Ortaya konan bilgilere göre, zorba olması, yönetimde büyükannesi Iulia Maesa ve annesi Iulia Soemias'ın etkisi altında kalması ve eşcinsel tutumları onu kötü yapmak için yeterlidir. Ancak bu maddelere bakıldığında imparator, cesedi parçalanacak kadar ağır bir suç işlemiş gibi görünmez. Çünkü tarihte bu davranışlarda bulunan ancak, bu kadar kötü cezalandırılmamış olan yöneticiler de vardır. Acaba tüm bunların bir arada görülmesi mi Elagabalus'un kötülükte ön plana çıkmasına neden olmuştur?

Kötü olarak nitelendirilen imparatorlar birer tiran (despot) olarak görülürler. Antik Yunan'da ortaya çıkan tiran kavramı başlangıçta bir kişinin yönetimi elinde tutması olarak tanımlanırken ki buna en iyi örneklerden biri Peisistratos'tur, zaman içinde halka baskı uygulayan kötü bir anlama bürünür. Bir despotun tipik yaşam tarzının önemli unsurlarından biri farklı seksüel tercihleri olarak belirlenirken, baskı, zulüm ve keyfi hareket etme diğer unsurlar olarak sıralanır.¹⁰

İmparator Elagabalus ile ilgili üzerinde durulan en yoğun bilgi onun uygunsuz yaşamıdır. Kadınsı davranışları tiksinti yaratır; hem erkek hem de kadınlar ile olan ilişkisi yadırganır. Ancak ilginç olan nokta eşcinsellik ya da biseksüelliğin antik dünyaya çok da

⁶ Mader, ss. 131-141, 147-151; Optendrenk, s. 25; Icks, s. 170; Kissel Theodor, (2006), **Kaiser zwischen Genie und Wahn Caligula, Nero, Elagabal**, Duesseldorf, Artemis & Winkler Verlag, s. 8.

⁷ Montesque, (2001), **Romalıların Yükselişi ve Düşüşü**, Çev: Ahmet Saki, İstanbul, Söylem Yayınları, s. 141.

⁸ Historia Augusta, Macrinus, 3.3-4.

⁹ Sommer Michael, (2004), “Elagabal-Wege zur Konstruktion eines ‘schlechten’ Kaiser”, **Scripta Classica Israelica**, Vol. 23, s. 95-110.

¹⁰ Mader, ss. 142-143; Artaud Antonin, (2000), **Heliogabalos Taçlı Anarşist**, Çev: İsmet Birkan, Ankara Dost Kitabevi, s. 89.

yabancı olmamasıdır. Yunan kültüründe güçlü bir erkeğe âşık olmak, zayıf bir kadına âşık olmaktan daha yüce bir davranış olarak aktarılmaktadır.¹¹

Yunan kültüründe görülen bu anlayış, mitolojilerine de yansımıştır. Baş tanrı Zeus’un genç bir delikanlı olan Ganymedes’i tanrılar dünyasına kaçırması en yaygın bilinen hikâyedir.¹² Troya Savaşı kahramanlarından Akhilleus’un yakın arkadaşı Patroklos’a ya da III. Alexandros’un¹³ komutanı ve arkadaşı Hephaistion’a duydukları bağlılık yine farklı şekillerde yorumlanabilen örnekler olarak verilebilir.

Elbette Roma toplum yapısı Yunan toplum yapısı ile aynı değildir. Devlet yönetimi ve askeri organizasyonda sağladıkları başarı dikkate alındığında, bürokrasinin önemli olduğu ve bireyden çok devletin bütünlüğünün önemini vurgulandığı bir anlayış karşımıza çıkar. Bu durum Roma toplumunu Yunanlara göre daha resmi kılmaktadır. Ancak buna rağmen, Roma tarihinde adından en çok övgü ile bahsedilen imparatorlarından olan Hadrianus’un gözdesinin, Antinous isminde, Bithynia’lı bir delikanlı olması¹⁴ Roma toplumunun kimi durumlarda hoşgörülü olabileceğinin bir örneğidir. Ancak bu durum imparatorun sağladığı yarar ya da toplum çıkarlarını koruyan davranışları ile doğrudan ilişkilidir. Söz konusu örnekler ışığında denilebilir ki toplum çıkarlarına ters düşen Elagabalus, homofobik bir tutumla yok edilmek istenmiştir.

İmparator Elagabalus’un bu nedenle tepki çeken davranışları, özel yaşamı ile ilgili olduğu kadar, din alanında, ısrarlı bir tutumla yapmaya çalıştığı yenilikler ile de ilgilidir. Aslında, Elagabalus’un bu tür bir reformu birdenbire, herhangi bir oyalama gerektirmeden, tepeden inme gerçekleştirme çabası, az da olsa dürüst bir davranış olarak değerlendirilebilir. Bakıldığında inandığı bir değeri sonuna kadar savunma çabası içine girdiği görülür. Belki bunu yıllar içine yayarak, acele etmeden ve sezdirmeden taraftarlar kazanarak, toplumu ihtiyaç duydukları şeyin yeni bir din anlayışı olduğuna ikna ederek, hatta toplumun bunu fark etmeden kabullenmesini sağlayarak gerçekleştirseydi, belki de yaşamı bu kadar kısa olmayabilirdi. Ama çocuksu inadı, aceleciliği ve olasılıkla kişiliğindeki bozukluklar, yanlış bir tutum izlemesine neden olarak, kısa sürede tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Peki, İmparator Elagabalus sözü edildiği kadar kötü karakterli midir? Şimdiye dek ortaya konan bilgiler bunu göstermektedir. Ancak Antik yazarların yanlış tutumları, söz

¹¹ Şenel Alaeddin, (1970), **Eski Yunan’da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 289.

¹² Erhat Azra, (2003), **Mitoloji Sözlüğü**, 12. basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 116.

¹³ Makedonya Kralı Büyük İskender.

¹⁴ Birley Anthony Richard, (2000), “Hadrian to Antonines”, **The Cambridge Ancient History Volume 11: The High Empire, A.D. 70-192**, (Ed. Alan K. Bowmann, Peter Garnsey ve Dominic Rathbone), London, Cambridge University Press, s. 104.

konusu durumu netleştirme gerekliliğini ortaya çıkarmış ve farklı bir yöntem deneyerek İmparatorun karakter analizi yapılmaya çalışılmıştır. Kullanılan yöntemin adı Fizyognomidir.

Fizyonomi ya da Fizyognomi insanların yüz hatlarından karakter analizi yapma çalışması olarak tanımlanabilir. İnsan karakteri ve fiziksel özellikleri arasında sıkı bir bağ olduğu düşüncesinden yola çıkılarak oluşturulan bu yöntem, doğruluğu konusunda şüpheler uyandırır, yeni gelişen bir çalışma alanı olması açısından önemlidir. Aslında tarihe bakıldığında söz konusu yöntemin, her zaman ilgi çektiği görülür. Antik dönemden itibaren insan kişiliği ve bedenine yansıyan ipuçları hakkında yorumlar yapıldığı bilgisi bunu desteklemektedir.¹⁵ Buna göre Fizyognominin yardımı ile Elagabalus’a atfedilen heykeltıraşlık eserleri yeniden değerlendirilmiştir.

Elagabalus’a ait hangi betimlemenin doğru olarak onu işaret ettiği sorusunun hep gündemde olduğu açıktır. Bu konuyu aydınlatmak için kendi bakış açımızı ortaya koymanın ve bunun için fizyognomiden de yararlanılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür. Arkeolojik çalışmalarda bu yöntemin kullanılıyor olması¹⁶ fikrin oluşturulması için önemli bir etkidir. Ayrıca kaynaklarda Elagabalus’a ithaf edilen eserler tanıtılırken fizyognomiden yararlandığı da bir gerçektir ancak söz konusu anlatımlarda karakter analizi konusuna daha az önem verildiği, fizyognominin daha çok imparatorun fiziksel özelliklerinin betimlenmesinde kullanılmış olduğu da anlaşılmıştır.

Söz konusu çalışma için fizyognomi konusunda uzman olan Doç. Dr. Ali Asker¹⁷ ile bağlantı kuruldu. Asker, heykel üzerinden bir değerlendirmenin zor olabileceğini belirtse de çalışmaya katılmayı kabul etti. Doç. Dr. Asker’in, Roma Tarihi hakkında genel bir bilgisi olsa da hangi imparator hakkında yorum yapacağı kendisine kesinlikle belirtilmemiştir. Çünkü bu çalışma ile herhangi bir bilgi edinmeden sadece heykelin dış görünümünün vermiş olduğu izlenimlere göre bir karakter analizi yapması hedeflenmiştir. Bundaki amaç ise Elagabalus hakkındaki olumsuz iddiaların heykel sanatına yansıyan durumunu, farklı bir bakış açısı ile

¹⁵ Aleskerli Alesker, (2008), **Yüz okuma Sanatı**, İstanbul, Selis Kitapları, s. 11-19.

¹⁶ Fizyognominin arkeoloji alanında kullanımına yönelik bir örnek şu şekildedir: Lambrinudakis Wassilios, (1986), “Die Physiognomie der spätrarchaischen und frühklassischen naxischen Plastik”, **Archaische Griechische Plastik**, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 Athen, Band I, (Ed. Helmut Kyrieleis), Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zaberns 107-117.

¹⁷ Doç. Dr. Ali Asker (Alesker Aleskerli), 1968 yılında Azerbaycan’ın Guba kasabasında doğdu. Azerbaycan Teknik Üniversitesi Elektronik Mühendisliği bölümündeki eğitiminin ardından, 1993-1997 yılları arasında Hukuk Fakültesini bitirdi. 1997 yılında Türkiye’ye gelen Asker, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yüksek Lisansını, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ise doktorasını tamamladı. Doç. Dr. Asker, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde bölüm başkanıdır.

kavramaktır. Buna göre Doç. Dr. Asker'e Kapitol¹⁸ ve Torlonia¹⁹ olarak isimlendirilen iki ayrı portresinin fotoğrafları gönderildi. (Resim 1-2) Heykeller ile ilgili ortak değerlendirmeleri aşağıda belirtildiği gibidir:

FİZYOGNOMİ

Bir fotoğraf üzerinden kişisel özelliklerle ilgili yorum yapıldığında, resmin ayrıntılı ve net olması, kuşkusuz yoruma ilişkin başarı oranının da yüksek olmasına neden olacaktır. O yüzden bir fotoğrafın gerekse ön, gerekse sağ ve soldan, yan profilli çekimleri daha net bilgi verir. Kişilik özellikleri insanların genlerinde taşınırken, ayrıca doğduğu, büyüdüğü ve geliştiği ortam ve koşullar da bu özellikleri etkilemektedir. İnsan yaşam boyu tabiri caizse, "çektığı çileler" ve "keyfine düşkünlüğü", mesleği davranışları yüzüne yansır. Örneğin, bir subayın yüzüne yansımış "emretmek" özelliği, devamlı stres ve yoğun bir çalışma temposu içinde yaşamış bürokratin veya yöneticinin yüzünde şekillenmiş çizgiler, mimikler o kişinin karakterine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Veya halka ilişkiler, bankacılık, satış vs. mesleklerde çalışmış insanların tüm çalışma yaşamı boyunca "müşterilere gülücük dağıtan elemanlarda" sahte tebessüm belirtileri belli bir süre yüze yansımış oluyor.

Karakter yorumu yapmamız gereken bir fotoğraf resmi değil, fakat iyi çalışmış bir heykeldir.

Önden görünümün yanı sıra kısmen yan profil görünümü de belirtilmiştir.

Öncelikle yaşını tespit etmeye çalışalım. Yaş tespiti bir fizyognomi uzmanı için hem kolay, hem de eğlenceli bir konudur. Nitekim yaşın belirleyici unsurlarını, genel yüz yapısı, gözler ve çevresi, saçlar, dudaklar ve çevresi gibi unsurları kullanarak yaşla ilgili tahminde bulunulabilir. Daha sonra yaşın gerçeğini öğrendikten sonra, tahminin ne kadar doğru olduğu belli oluyor. Karakterle ilgili ileri yaptığın yorumlar tartışmaya açık olabilir. Fakat yaş somut bir olgu olduğu için tahminle gerçekliğin ne kadar uygun geldiğini tartışılma bir sonuç koyar ortaya.

Bunu tespit ederken, yine de elimizdeki tek malzeme, söz konusu heykeldir. O yüzden yorumumuzun doğruluk payı heykeli yapanların kişinin yüz yapısını ve çizgilerini heykele ne derece yansıtıklarına çok bağlıdır. Resimde gördüğümüz

¹⁸ Fittschen, Klaus- Zanker Paul, (1980), **Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Band I-II**, Mainz am Rhein, Verlag Phillip von Zabern, Resim 20, no: 98.

¹⁹ Arrizabalaga Y Prado Leonardo De., (2010), **The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?**, Cambridge, Newyork Cambridge University Press, s. 133.

kişinin çok genç olduğu besbelli. Yüz derisinin pürüzsüzlüğü, göz çevresinde çizgilerin oluşmaması ve sakalın henüz olmaması resimde kişinin çok genç olduğuna delalet eder. Tahmin etmek gerekirse 15 (en fazla 16 yaş) arası bir yaşa sahip olduğu söylenebilir.

Fizyognomi yorumu insanın olgunlaşmış yaş ve sonrası için daha ayrıntılı yapılabilir. Nitekim belli yaşın üzerinde artık insanın yaşam yolu yüz yapısına, çizgilerine ve mimiklerine yansımış oluyor. Genç birisinin psikolojik yorumunu yapmak zor olmanın yanı sıra, olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Çünkü fizyognomi insanın yüz yapısı ve kişilik özellikleri arasında bağlantı kurarken, kişiliğin bulunduğu, geliştiği, eğitim aldığı ve çalıştığı ortamın karakter şekillenmesini yakından etkileyeceğinin altını çizmektedir. Buna göre de yorum yaptığımız kişinin daha ileri yaş dönemine ait resim veya heykeli üzerinden yorum yapmak daha verimli olacaktır.

Her hangi bir analiz yapıldığı zaman ilk çağırışım, yani kişinin psikolojik özellikleri arasında hangi özelliğinin daha belirgin olduğunu tespit etmek çok önemli.

Kapakları şişmiş gibi, gözbebeği büyük ve ifadesiz gözler. Kirpikleri ve kaşları sık ve uzundur. Tek bir kelime ile ifade etmek gerekirse – “uyuşuk” gözler. Bunlar; uyuşuk, kayıtsız, dar kafalı, enerjik olmayan, fakat bu pasiflik içinde gözlemleme yeteneğinden de yoksun olmayan tiplerdir. Bununla birlikte, bu tipler muhtemelen yumuşak karakterli oluyorlar.

Gözler sanki süzülüyor. Kayıtsızlık ve derin düşünememe özelliği bu kişilerin özgün kararlar almasına neden olabilir. O yüzden geniş yetki ve olanakları sahip oldukları zaman atacağı adımlarla, tavır ve davranışları ile çevresindekileri şoke edebilir veya kızdırabilir veya güldürebilir.

Bu kişide dudak yapısı genelde cinsel ihtiras ve şehvet sahibi kişilere özgün bir yapıya sahiptir. Özellikle olanak ve fırsatları geniş olanlar bu fırsatlarını ve olanaklarını cinsel ihtiyaçlarını tatminin çok ötesine götürebilir. O yüzden normal dışı davranışların olması büyük ihtimaldir. Genç yaşına ait betimlemelerin olması yorumların sınırlı olmasına neden olmuştur.

Hem Doç. Dr. Ali Asker'in yapmış olduğu yorum hem de diğer anlatımlar²⁰ ışığında imparatorun fiziki yapısının, portrelerindeki yansıması hakkında şu değerlendirmeler yapılabilir: Yuvarlak bir kafası, oval bir yüz vardır ki göz kapakları ve yanakları çıkıntı

²⁰ L'Orange, Hans Peter. “Zur Ikonographie des Kaisers Elagabal”, *Symbolae Osloenses* 20, 1955, s. 158-159.

yaparken yüzün alt bölümü daha özellikle çene daha küçük kalmaktadır. Bu gelişkin bir üst çeneye karşılık gittikçe daralan ve küçülen alt çene arasındaki karşıtlık bu başa garip bir karakter verir. Özellikle ağız ve burnun betimi kendi içine dönük ifadeyi güzel yansıtır. Kabarık sakalın gölgesinde canlı ve kavisli dudakların ilginç bir görüntüsü vardır. İmparatorun karmaşık ruh hali derin uykulu gözler ile verilmiştir ki bu durumu şehvetinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Söz konusu duygular antik kaynaklarda da aktarılır:²¹ "Onun yaşamında zevki aramak dışında bir amacı yoktu". Kültün uygulamaları içerisinde yer alan müzikler ve danslar imparatorun yaşamdan zevk alma isteğinin birer yansıması olarak yorumlanır.²² Portrelerin görüntüsünün bir Romalı'dan çok bir doğuluyu yansıtmaması,²³ imparatoru, doğulu bir mistik ve dinsel bir fanatik olarak bütün kültürleri ve Roma devlet tanrılarını kendi Emesa'lı *Elagabal*'nin hizmetine sokmaya çalışan biri olduğu bilgilerini desteklemektedir.

Bu değerlendirmelerin sonucunda anlaşılmaktadır ki Elagabalus'un, antik kaynaklarda belirtilen yaşam şekli, kendisine ait plastik eserler üzerinden de izlenebilmektedir. Buna göre yazılı kaynakların ve maddi kültür kalıntılarının birbirini destekleyen bilgiler ortaya koyduklarına kesin gözüyle bakmak mümkün olmaktadır. Varılan sonuca göre Elagabalus, gerçek yaşamında da "Kötü İmparator" olarak anılacak bir karaktere ve yaşam biçimine sahiptir.

KAYNAKÇA

Aleskerli Alesker, (2008), **Yüz okuma Sanatı**, İstanbul, Selis Kitapları.

Arrizabalaga Y Prado Leonardo De., (2010), **The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?**, Cambridge, Newyork Cambridge University Press.

Artaud Antonin, (2000), **Heliogabalos Taçlı Anarşist**, Çev: İsmet Birkan, Ankara Dost Kitabevi.

Bengston Herman, (2001), **Römische Geschichte; Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr.**, München, 8. Auflage, Verlag C.H. Bech München.

Birley Anthony Richard, (2000), "Hadrian to Antonines", **The Cambridge Ancient History Volume 11: The High Empire, A.D. 70-192**, (Ed. Alan K. Bowmann, Peter Garnsey ve Dominic Rathbone), London, Cambridge University Press.

²¹ Historia Augusta, Elagabalus, 19. 6.

²² Historia Augusta, Elagabalus, 7.2; 32.8; L'Orange, s. 158.

²³ Clemens Boch, **Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit**, Teil 2 Band 1, Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart, 1935, s. 50.

Boch Clemens, (1935), **Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit**, Teil 2 Band 1, Stuttgart, Verlag von W. Kohlhammer.

Erhat Azra, (2003), **Mitoloji Sözlüğü**, 12. basım, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Fittschen, Klaus- Zanker Paul, (1980), **Katalog der römischen Porträts in den Capitulinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Band I-II**, Mainz am Rhein, Verlag Phillip von Zabern.

Gottfried Mader, (2005), “History as Carnival, or Method and Madness in the *VitaHeliogabali*”, **Classical Antiquity**, Vol. 24 No. 1, s. 131-169.

Gross Karl, (1959), “Elagabal”, **RAC**, Band 4, s. 987-1000.

IcksMartijn, (2006), “Priesthood and Imperial Power the Religious Reforms of Heliogabalus, 220-222 AD”, **The Impact of Imperial Rome on Religions, Rituals and Religious Life in the Roman Empire**, (s. 111-120), (Ed. Lukas De Blois, Peter Funke ve Johannes Hahn), Brill, Leiden-Boston.

Kaya Mehmet Ali, (2006), “Roma İmparatorluğunu Yöneten Suriyeli Kadınlar”, **Bellekten**, Cilt: LXX Sayı: 257, s. 63-82.

Kissel Theodor, (2006), **Kaiser zwischen Genie und Wahn Caligula, Nero, Elagabal**, Duesseldorf, Artemis & Winkler Verlag.

Lambrinudakis Wassilios, (1986), “Die Physiognomie der spätarchaischen und frühklassischen naxischen Plastik”, **Archaische Griechische Plastik**, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 Athen, Band I, (Ed. Helmut Kyrieleis), (s. 107-117), Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern.

L’Orange Hans Peter, (1955), “Zur Ikonographie des Kaisers Elagabal”, **Symbolae Osloneses 20**, s. 152-159.

Montesque, (2001), **Romalıların Yükselişi ve Düşüşü**, Çev: Ahmet Saki, İstanbul, Söylem Yayınları.

Optendrenk Theo, (1969), **Die Religions politik des Kaiser Elagabal im spiegel der Historia Augusta**, Bonn, Rudolf Habelt Verlag GmbH.

Sommer Michael,(2004), “Elagabal-Wege zur Konstruktion eines ‘schlechten’ Kaiser”, **Scripta Classica Israelica**, Vol. 23, s. 95-110.

Şenel Alaeddin, (1970), **Eski Yunan’da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Weingart Jessica, (2001), **Der Aufstieg des Sol Invictus zum römischen Reichs gott und desen Auswirkungen-ein Überblick**, Nordersted, Grin.

Antik Kaynaklar:

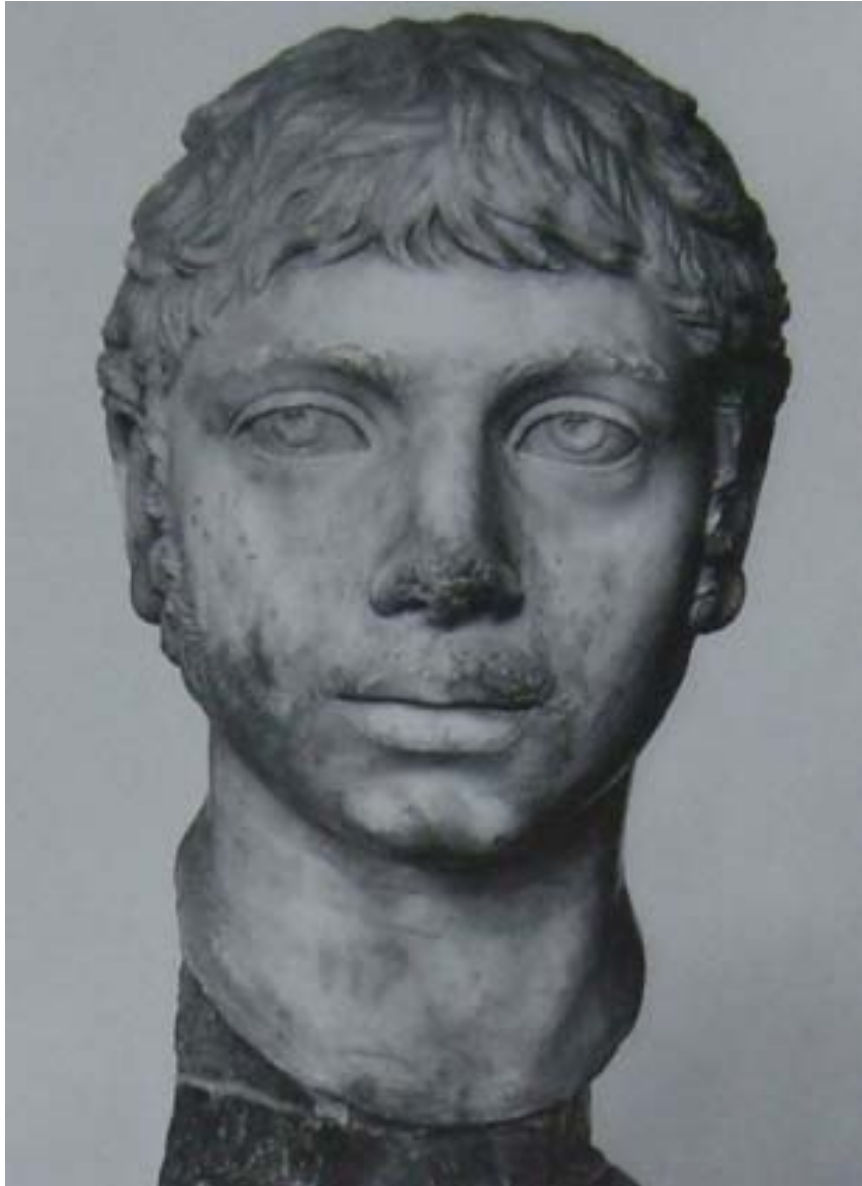
Cassius Dio, (1914), **Roman History**, Translated by Earnest Cary- Herbert B. Foster, Loeb Classical Library.

Herodianos,(1970), **History of Empire**, Translated by C. R. Whittaker, Loeb Classical Library.

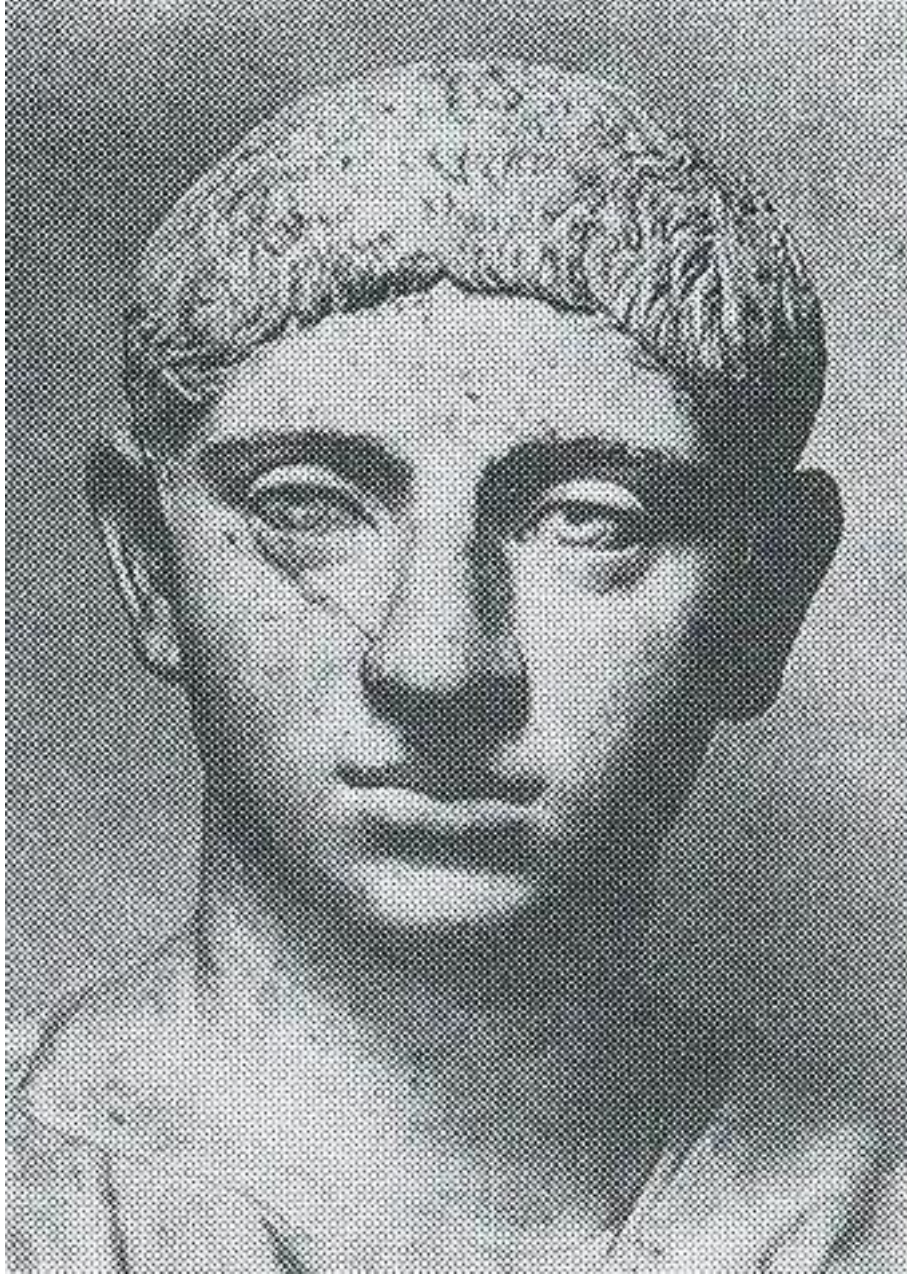
Historia Augusta, (1924), **The Scriptores Historiae Augustae**, Translated by, David Magie, Loeb Classical Library.

EKLER

Resim-1: Elagabalus Portresi (Kapitol Müzesi)

Resim-2: Elagabalus Portresi (Torlonia Müzesi)

LEYLÂ İLE MECNÛN ADLANDIRMASI ÜZERİNE BAZI MÛLAHAZALAR

Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ*

Özet: Klasik İslam Edebiyatı'nda mühim bir yer tutan aşk temalı yazının en önemli eserleri arasında Leylâ ile Mecnûn'u ele alanları saymak gerekmektedir. İlk örneğini Nizâmî Gencevî'nin ortaya koyduğu bu eserler, sonrasında bir edebî gelenek hâline dönüşmüş ve Klasik Türk Edebiyatı'nda da yer edinmiştir. Öyle ki bu eser, kendinden önce yazılanları adeta gölgede bırakmış ve sonra yazılanlar içinse bir prototip olmuştur. Bu yazının amacı hem Klasik İslam ve hem de Klasik Türk Edebiyatlarında derin izler bırakan bu yazın geleneğinin adlandırması üzerine bir tartışma açmaktır. Daha önce akademik ve popüler literatürde dile getirilmemiş bir iddia ile bu adlandırmanın yeni bir bağlama çekilmesini sağlamaktır. İddianın temeli, *Leylâ ve Mecnûn* adlandırmasındaki *Mecnûn*'un, genel kabulün ileri sürdüğü bir meczûbiyet/delilik hâli olmadığı; bunun ötesinde, Kur'ân temelli olduğudur. Bu çerçevede, *Leylâ* isimlendirmesi de anlamlı bir bağlam içine çekilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Leylâ ve Mecnûn, Klasik İslam Edebiyatı.

SOME IDEAS ON THE NAMING OF LEILA AND MACNOON

Abstract: Among the love themed pieces which take an important place in The Classical Islamic Literature, it is necessary to count the pieces about Leila and Macnoon as one of the most significant ones. The first pattern of Leila and Macnoon writing was presented by Nizame Gancave and then it has improved as a literatural tradition placed in The Classical Islamic Literature. It is such an improvement that it has overshadowed the others and been the prototype of the following pieces. The aim of this study to start a debate on this writing tradition left deep traces both on The Classical Islamic Literature and The Classical Turkish Literature. That is to say it is intended to make a claim that hasn't been set neither in academical nor popular research. The base of that claim is that there is not an situation about "madness" in the meaning of "Macnoon" placed in the Leila and Macnoon naming and what is more this naming has a Quranic base. Within this frame, the naming of Leila is also available to pull in a more meaningful context.

Keywords: Literature, Leila and Macnoon, The Classical Islamic Literature.

Baba Aziz adlı filmdeki karakterlerden biri olan prens, ceylanın peşine düştükten sonra vahadaki gölette benliğindeki ötekinin seyrine dalmıştır. Prensın hizmetkârı ise onun kendi suretinin temaşasına daldığını savunur. Zira onu bu halde gören hizmetkârı duyumsamayı temel almakta ve filmde de ampirik veriler üzerinden bilim ve bilgi inşa edenleri temsil etmektedir. Sadece görünen üzerinde konuşulabileceğini, zâhirin bir de bâtın veçhesinin olduğunu dillendirememektedir. Oysa diğer taraftan, vahadaki derviş prensin kendi ruhunu izlediğine inanmıştır. Derviş, hizmetkârın aksine görünen üzerine bir yorum yapmaktansa görünenin ötesine bir sezgisel kavrayış metodu geliştirmiştir. Prensın sudaki ruhunun derinliğini müşahedesi, aslında enfüste (içsel) yaptığı yolculuğu da

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

anımsatmaktadır. Tabii bu içsel yolculuğun âfâk(ufuklar)a tekabül eden bir karşılığı da bulunmalıdır. Şüphesiz *Baba Aziz*'in, her insanın kendini arayış yolculuğunu anımsatan çöldeki yolculuğu da bunu simgelemektedir. Bu yazıdaki amacımız Leylâ ve Mecnûn olarak bilinen eserlerin bâtımına buna benzer bir yolculuğa çıkmaktır.

Geleneksel kültürün hâkim olduğu dönemlerde, İslam dünyasında yazılan eserlerde referans verme pek de başvurulan bir yöntem olmamıştır. *Leylâ ile Mecnûn* adlı hikâye birçok şair tarafından kaleme alınmışsa da bu hikâyenin ilk örnekleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş, sanki ilk defa kaleme alınıyormuşçasına inşa edilmiştir; *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesi her yazıldığında, yeni bir kişisel yorumla oluşturulmuştur. Aslında doğu edebiyatındaki bu müşterekliğin kabullenilişi, hikâyelerin zamansal ve toplumsal uzamlarını kendilerince yeniden üretmelerini sağlamıştır.

Hikâyenin, *Leylâ ve Mecnûn* adlandırması üzerinde durmak gerekmektedir. Leyla'nın aslı Arapçadır ve *Leylî* şeklinde bir telaffuzu bulunmaktadır. Bu da geceye aitliği simgelemektedir. Cinlenmiş anlamına gelen *Mecnûn* ismiyse karakterin asıl adı değildir. Leylâ karakteri enfüsteki seyre denk düşerken, Mecnûn karakteri ise âfâktaki seyre tekabül etmektedir. Bunun yanında hikâyede Leyla'nın da âfâkî yolcuklarına rastlanmaktadır. Mesela Mecnûn başını Leyla'nın dizine koyup Leyla'ya okşattığı vb. minyatürlerde bu âfâkî yolcuklar görülebilmektedir.

Leylâ ve Mecnûn adlandırmalarına geri dönecek olursak; burada İslamî rumuzlarla yazılmış bu hikâyenin, yine bu bağlamda kurucu metinden, yani Kur'ânî referansla anlaşılabilirliğini iddia etmekteyiz. Nitekim her iki kelime Kur'ân'da sadece bir yerde, Hz. İbrahim (a.s)'in kavmine tebliğini tasvir eden hikâyede geçmektedir. Buna göre Hz. İbrahim (a.s) kavminin Allah'tan başka taptıkları yıldız, ay ve güneşin ilah olmadıklarını ispat için müşriklerin diliyle onların delillerini çürütmeye çalışmıştır. Bu kıssada

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْآفَلِينَ

“Felammâ cenne aleyhi'l-leyl” (*Gece üstünü örtüp bürüdüğünde*) ifadesi geçmektedir.¹ Burada *leyl*, *gece* anlamına gelmektedir; *cenn* ise *bürüme/kapsama* manasındadır. Bu anlamı merkeze aldığımızda *Mecnûn* -delirmiş anlamında değil- kapsanmış, kuşatılmış kişi tanımlamasına konumlandırılabilir. Hâliyle Mecnûn, İbrahim (as)'i kuşatmış olan gece misâli Leylâ tarafından kuşatılmış, ihâta edilmiştir. Bu bağlamda, Mecnûn'un geceden başka bir şey göremez hâle gelmesi de zikrettiğimiz anlamı pekiştirmektedir. Her gördüğüne Leylâ demesi bu nedenledir.

¹ En'âm: 76. âyetin tamamının meâli şu şekildedir: “(İbrahim) gece üstünü örtüp bürüdüğünde (gökte) bir yıldız gördü, “İşte bu benim Rabbim” dedi. Yıldız batınca, “Batanları sevmem” dedi.”

Hafız'ın Dîvânı'nın ilk gazelinde de bu çerçevede bir gece rumuzu kullanılmıştır:

الآ يا ايها الساقى ادر كأسا و ناولها كه عشق آسان نمود اول ولى افتاد مشكله
به بوي نافهء كاخر صابا زان طره بكشايد ز طاب جعد مشكينش جه خون افتاد در دلها

İlk beyitte Hafız-ı Şirazî; “Ey sâkî devamlı kadehi doldurup sun ki aşk başta kolay göründü” demektedir. İkinci beyitte “Ceylanın göbeğindeki tüydeki kokuyu saba rüzgârı getirip sevgilin kâkülünü açtı ve onun saç örgüsünün ışığından kalplere ne ateşler düştü” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Hâfız'ın alıntı yaptığımız beytinde konumuzla ilgili olarak altı çizilmesi gereken hususlardan biri sabâ rüzgârıdır. Zira bu rüzgâr gecenin yani Leylâ'nın bitip güneşin ışmasıyla esmeye başlayan yeldir. Bu yel, sevgilinin kâkülünü açmakta, ona hareket kazandırmaktadır. Sevgilinin siyah zülfünün aydınlığı, kalpleri kanlandırmaktadır. Şairin burada sabanın peşi sıra siyah zülfün ışığını zikretmesi, kesinlikle rastlantısal değildir. Bu zülf siyah da olsa aydınlığa, nura sahiptir. Gecenin, yani Leylâ'nın bu aydınlığıyla kuşatılan Mecnûn, ancak bu ihâta edilmişlikle enfüsî aydınlığa erişebilmektedir. Mecnûn, Leylâ'nın karanlığına daldıkça derunî yolculukta daha da mesafe kat edebilmektedir. Zira Kur'ân, dış dünyayı başlarındaki gözleriyle simsiyah bir perdeden başka bir şekilde algılayamayan zâhirî körlüğü değil, kalbî körlüğü yermektedir. Bu anlamı “(Başlardaki) gözler değil göğüslerdeki (kalp) gözleri kör olur.” âyeti pekiştirmektedir.² Mecnûn bu kalp körlüğünü öylesine aşmıştır ki, Leylâ'nın karanlığı onun derunî yolculuğuna ışık tutmaktadır. Hafız'ın beyti de bu minvalde değerlendirilmelidir.

Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de gerek Hâfız'ın bu beytinde ve gerek Klasik Dîvân Edebiyatı'nda sevgilinin zülfünün simgeleştirilmesidir. Zülûf siyahtır ve saç tellerinin birbirine dolanmış hâli olması nedeniyle de tek bir saç gibi görünmektedir; ancak aslında birçok saçtan müteşekkildir. Zülfün siyahîliğinin, saç tellerinin her birinin mevcudiyetinin fark edilmesine engel olduğu gibi, Mecnûn'un da Leylâ tarafından kuşatılmış bir durumda olması onu kesrette vahdete ve vahdette kesret hâllerine bürümüştür. Karanlığın tüm evreni kuşattığı düşünüldüğünde, buradaki *siyahî*liğin ve *leylî*liğin ne anlama geldiği daha iyi anlaşılabilir.

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesinde, Mecnûn'un bizlere öğretildiği şeklide cinlenmiş, çarpılmış, aşkıdan aklını kaybetmiş anlamına gelmediğini söylememiz yerinde olacaktır. Mecnûn, ma'sûku tarafından kuşatılmış, onun varlık deryası içerisinde gark olmuştur. Bizce mesele bundan ibarettir ve klasik *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesi örnekleri de bu ilahî aşkı fehme takrîp için simgeleştirmişlerdir.

² Âyetin tamamının meâli şu şekildedir: “Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki böylece onların kendisiyle düşünecek kalpleri ve kendisiyle işitebilecek kulakları oluversin? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.” Hac: 46.

Gerek Nizamî Gencevî'nin kaleme aldığı ve gerekse Fuzûlî'nin yazdığı her iki örneğin de bu bağlamda değerlendirilmesi daha sağlıklı yorumların yapılmasına zemin hazırlayacaktır. Her iki eserde de pornografik unsurların bulunmayışı bu anlamda altı çizilmesi gereken hususlardır. Özellikle Abbasî dönemi cinsel arzuların serpiştirildiği aşk hikâyelerinin yer aldığı diğer bir kurgusal metin olan *Bin Bir Gece Masalları* ile bu minvalde yapılacak bir mukayese, burada işaret etmeye çalıştığımız hususun net olarak anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İki tür arasında çok ama çok bariz ahlakî bir mesafe bulunmaktadır ki Nizamî Gencevî'nin eserine *Na't-ı Resûl* ile başlaması bu farkın önemli göstergelerinden biridir. *Bin Bir Gece*'nin siyahlığı tam anlamıyla vahdeti kaybetmişlerin kesretidir.

Mecnûn'a, cinlenmiş/delirmiş vb. anlamlar verilmesi Kur'ânî bütünlük içerisinde düşünüldüğünde menfi bir çağrışım yapmaktadır. Zira Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e iftira ettikleri hususlardan biri, O'nun mecnûn, yani cinlenmiş ve vahiy diye getirdiği sözlerin aslında cin kelamından müteşekkil olduğuydu. Bu nedenle Allah kendilerine; "Arkadaşımız (Muhammed) bir *mecnûn* değildir"³ şeklinde cevap vermiştir. Bir başka âyette ise "Sen, Rabbinin nimeti sayesinde asla *mecnûn* değilsin"⁴ şeklinde bir peygamber savunusu yapılmıştır.

Son olarak *aşk/ عشق* kelimesinin "mecnûniyet" in kuşatılmışlık anlamıyla bağlantısına değinerek yazımızı bitirelim. *Aşk* kelimesi, Arapça sarmaşık anlamına gelmektedir. Özellikle de ağacı sarıp sarmalayan bitki için kullanılan bu isim, zihninizde hemen bir kuşatan kuşatılan ilişkisini çağrıştırmaktadır. Burada ma'sûk/ معشوق kuşatılan kişidir. Tam da burada bir anlam karmaşası meydana gelmektedir. Hikâyede ma'sûk Leylâ idi; buna göre onun kuşatılması gerekmektedir. Oysa âşık'ın Mecnûn olması kuşatanın Leylâ olmamasını gerektirmektedir. Burada bizlere çıkış yolunu Râğıb el-İsfahanî sunmaktadır. Kendisi *Müfredâtu'l-Kur'ân* adlı meşhur ve önemli eserinde *hub/ حب* kelimesinde çok önemli bir nükteli arz etmektedir. Buna göre *hub*; tohum anlamına gelmektedir. İnsanlar âşık olmayı kendi kalbine sevgi tohumu ekerek gerçekleştirmeye çalışmaktadır, demektedir. Bu halde; Mecnûn, Leyla'nın aşk tohumunu kendi kalbine eker; -burada tohumun sarmaşığa nasıl dönüştüğünü lütfen gözden kaçırmayın-. Leyla'nın aşk tohumu büyüüp sarmaşığa dönüştüğünde Mecnûn, Leyla'nın aşkıyla kuşatılmış olur. Dolayısıyla kuşatan Leylâ ve kuşatılan Mecnûn olmaktadır. Râğıb "gerçek bir âşık, aşk tohumunu kendi kalbine değil, sevgilinin kalbine ekebilendir." der. Tam da bu bağlamda âşık ve ma'sûkun ittihâdı söz konusu olmaktadır ki meselenin bu safhadaki tasvirinin, konumuzun maksat ve sınırlarını aşacağı kabul edilmelidir.

³ Tekvîr: 22.

⁴ Kalem: 2.

TÜRK MÜZİK TERİMLERDEN *AYALGU* SÖZCÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ*

Arş. Gör. Dursun ÜNÜVAR**

Özet: Çalışmamızda ayalgu sözcüğünün geçtiği kaynaklar ve bu kaynaklarda nasıl kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak sözcük, köken bilimi açısından incelenmiş ve sözcüğün Türk diline ait olduğu kanıtlanmıştır. Bu araştırmalar sonucunda ayalgu sözcüğü üzerinden Türk müzik nota yazımının milat öncesine dayandığı ve sözcüğün Türk dilinin Oğuz, Sibiryaya ve Karluk gruplarında varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayalgu, Türk Lehçeleri, Müzik Notası, Moğolca, Müzik.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WORD OF *AYALGU* FROM TURKISH MUSIC TERMS

Abstract: : In our work, we have been able to identify the sources and how they are used in these resources. In addition, the word has been examined from the point of view of origin, and it has been proven that the word belongs to the Turkish language. As a result of these researches, the writing of the Turkish musical notation was based on before christ due to “ayalgu” word and its existence in Oğuz, Siberia and Karluk groups which are as Turkish dialects was determined.

Keywords: Ayalgu, Turkish Dialects, Musical Note, Mongolian, Music.

1. Giriş

Bilinen tarihte yazıyı ilk kullanan Sümerlerdir. Yazının kullanılmasıyla birlikte bilgi “toplanabilir, iletilebilir, saklanabilir” duruma gelmiştir. Yazıdan önceki devir tarih öncesi olarak bilinir. Tarih öncesi devirlerde sözlü anlatım ile nesilden nesile kültür, bilgi ve deneyimler aktarılmıştır. Müzik de hem sözlü hem de yazılı iletişimle insanlık tarihinin başlangıcından bu yana varlığını sürdürmektedir.

Hüseyin Saadettin Arel Sümerler, Babiller ve Mısırlıların musiki yazısını kullandıklarını, Aramiler ve Süryanilerin bu yazıyı geliştirdiklerini, M. Ö. 5. yüzyıl öncesinde Yunanistan’da nota yazısının kullanıldığını ve söz konusu notaların alfabe notası olduğunu, yani seslerin harflerle gösterildiğini belirtir (Ergişi, 2008: 6).

Müzik ve nota yazısının diğer toplumlardaki tarihine kısaca değindikten sonra çalışmamızın konusunu da içine alan Türk nota yazımının tarihine, Türklerin yazı geçmişiyle birlikte kısaca değinmek gerekir.

* Bu çalışma 13-15 Nisan 2016 tarihleri arasında Kazakistan’ın Türkistan vilayetinde gerçekleştirilen 5. Uluslararası Bilim, Spor ve Kültür Kongresi’nde sözlü olarak sunulan bildirden genişletilerek makale haline getirilmiştir.

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

Türklerin en eski belgeleri 687-692 yılları arasına ait olan Çoyr yazıtıdır. Türkiye’de “altın elbiseli adam” olarak bilinen Esik Kurganında gümüş kadehlerden birinin üzerinde Köktürk harflerine benzer 24 harften oluşan bir yazı bulunmaktadır. O. Süleymanov ve N. Atsız bu yazı üzerinde okuma denemeleri yapmıştır. Bu yazının Türklere ait olduğu kesinleşirse hem kurganın Türklere ait olduğu kesinleşir hem de Köktürk yazısının geçmişi M. Ö. 5-4. yüzyıla dek eskiye gider (Ercilasun, 2007: 46). Ayrıca Sümer tabletlerinde alıntı olduğu tespit edilen ve bu alıntı kelimelerin 169 tanesinin Türk diline ait olduğu Osman Nedim Tuna tarafından ispatlanmıştır.

Görüldüğü üzere Türklerin yazı ile ilişkisi bilinen tarihteki yazıyı ilk kullanan kavim olan Sümerlere kadar götürülebilirken nota yazımı ile ilgili ilk kayıtlar İslamiyet’in kabulüne rast gelmektedir. Türk müzik tarihinde Farabînin, nazariyat olarak ilk kabul edilen, eski Yunan felsefecisi Pisagor’dan etkilenecek yazdığı Kitab-ı Musiki’ül Kebir (Müzik Kitabı) eseri bilinmektedir. Farabi’den sonra İbn-i Sina’nın (980-1037) Kitabü’ş-şifa (Şifa Veren Kitap) adlı eserinde musiki üzerine yazılar olduğunu bilinmektedir.

Türklerde nota yazımının 11. yüzyılda kayıtlara geçmesi Türklerin müzikle geç tanıştıkları anlamına gelmez. Her ne kadar daha önceki dönemlerde şu an için yazıyla tespit edilmiş bir Türk nota yazısı bulunmasa da Türklerin dini, askeri ve sosyal törenlerde müziği kullandıkları bir gerçektir. Nitekim Türk destancılık geleneğinde destan anlatıcılarının kopuz, kuray gibi müzik aletlerini destan anlatımında kullanmaları ve destan anlatma geleneğinin en eski Türk topluluklarından bu yana varlığını sürdürmesi Türklerin müzikle olan ilişkisinin Türklerin var oluşuna kadar götürülebileceğinin kanıtıdır. Müzikle hayatın her alanında iç içe olan bir toplumun da kendisine has bir nota yazısının olmasını beklemek son derece yerinde olacaktır. İşte biz bu çalışmamızda bilinen en eski Türk musikisi yazısı olarak nitelendirilen *ayalgu* terimini ele alacağız.

2. Ayalgu Teriminin Kaynaklardaki Yeri

Çalışmamızda ele aldığımız *Ayalgu* terimi Türk musiki tarihinin Hazırlık ve Oluşma dönemi içerisinde yer alır. Hazırlık ve Oluşma Dönemine ait bilgilere eski Çin kaynaklarında rastlanmıştır. Han ve Hun devirlerinin Türk hanedanlarının saraylarında ve hatta Çin haricinde kalan Kaşkar ve Buhara gibi kültür merkezlerinde, İslamiyet’ten önceki müzik kültürünün seviyesini gösteren belgelere yer verilmiştir. Bu sayede, Klasik Türk Müziğinin tarihini milattan önceki asırlardan başlatmanın ve Yüksek Orta Asya kültürünün oluşmasında Türklerin oynadığı rolü saptamanın ve yine bu etnografik malzeme sayesinde İslamiyet’ten önce Türk saraylarındaki müzik toplulukları, Türk askeri mızıkası ve birçok eski Türk sazları hakkında fikir sahibi olmanın mümkün olduğu ileri sürülmüştür.

Orta Asya’da *ayalgu* olarak adlandırılan bu sistem, Çinde Tang sülalesi döneminde *Yanyue banziPu* nota sistemi olarak adlandırılırken, daha sonra bu sisteme *Gong chePu* sistemi denilmeye başlamış ve varlığını 20. yüzyılın başına kadar devam ettirmiştir. Bu sistem günümüzde Japonya’da kullanılmaktadır (Hidayet-Ekrem, 2012: 116).

Türklerin notayı ilk kez ne zaman kullandıklarına dair kesin bilgi bulunmazken, bestelen eserlerin çok az bir bölümünün özellikle İslamiyet sonrası bölümlerin kayıt altına alındığını görmekteyiz. XIII. yüzyılda, Çağatay Türkçesinde *ayalgu* adı verilen (eski) Orta Asya Müzik Yazısı hakkında bilgiler bulunmaktadır.

13. yüzyılda yazılmış, tam adı *Tansukname-i İlhani Der Ulum-ı Fünun-ı Hitai* olan Farsça eserde, *ayalgu* terimi için yazıldığı düşünülen kısım aşağıda aynen verilmiştir. Kitaptaki bu kısmı vermeden önce söz konusu kısımda yer alan bilgilerin *ayalgu* terimi için yazıldığını gösteren bir bulgunun olmadığını belirtelim.

“Hitaylılar’ın musiki ilminde büyük ustalıkları vardır ve aşağıda anlattığımız olay; bunlardan sadece biridir:

Çalgı çalan, daha önceden bilmediği bir şarkıyı veya gazeli sazla çalmak isterse, birkaç gün talim etmek zorundadır. Hitaylılar, bu talim için öyle bir kaide icat etmişler ki, öğrenci hiç duymadığı bir eseri bu yolla öğrenir.

Üstadlar her ses için belirli bir şekil kabul etmişlerdir. O şarkı ve gazeli okuyan üstad, her sese öğrencinin öğrenmesi için bir şekil koyar. Öğrenci şekle bakınca hangi ses olduğunu bilir, saz ile çalar. Üçüncü çalışmada tamamen öğrenmiş olur. Besteyi düzgün yanlışsız ve tereddütsüz bir şekilde icra eder. Bu işi bilenlerden biri yanına öğrencisini almış, memleketin ileri gelenlerinin huzurunda çalmış ve herkesi şaşırtmış ve o toplantıda hazır bulunan bestecilerle müzisyenler hayret etmişlerdir. Hitaylıların bütün sanatlarda ve ilimlerde bu şekilde birçok usulleri, incelikleri vardır... Ben bunların pek azını öğrenebildim” (Ünver, 1939).

Murat Bardakçı *Türk Notasıyla Kıraat-ı Musiki* (Mart 1995) adlı yazısında Türk kavimlerinin bilinen ilk notasını *Ayalgu* olarak verir ve bu notadan sadece yukarıda belirttiğimiz *Tansukname-İlhani Der Ulum-ı Fünun-ı Hitai* adının taşıyan, 13. yüzyılda yazılmış Farsça bir kitapta bahsedildiğini iddia eder.

Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte tanıştıkları Arap alfabesi, beraberinde Kindi notasını da getirir. 10. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan büyük Türk bilgini Farabi, Kindi’nin *Ebcad* notasını kullanmıştır. Aynı dönemlerde Kuzey Çin’de yaşayan Hitay Türklerinin adına *Ayalgu* dedikleri kendilerine has bir nota yazısı geliştirip kullandıklarını eski kaynaklardan öğreniyoruz. Bu nota düzeni şimdi kullandığımız nota sistemlerinden farklıdır. Karahitayların (1124-1211) Neyi, Orta Asya’da eskiden beri kullandıklarını ve hatta onu tıpkı bir yan flüt gibi çaldıklarını Gıyaseddin Nakkaş Hoca’nın Seyahatnamesinden okuyoruz.

Anadolu sahasında oluşturulmuş Doğu Türkçesi sözlüğü olan *Abuşka Sözlüğü'nde* *ayalgu* maddesi “ahenk, hoş ses” olarak tarif edilmiş ve Sedd-i İskenderi, Ferhad u Şirin, Mağzen-i Mîr Haydar, Hayretü'l Ebrar ve Lisanü't- Tayr eserlerinde *ayalgu* sözcüğünün geçtiği beyitlerden örnekler verilmiştir (Güzeldir, 2002: 59).

*Dictionnaire Turk-Oriental'*de *ayalgu* sözcüğü “bülbülün ötmesi ya da kalbi büyüleyen melodi gibi hoş ve tatlı müziğin notasında gördüğümüz medda, yani uzatma şeklindeki işaret” olarak tanımlanmıştır (Courteille, 1870: 90).

Zhang Yao-tzu'nun (2011) araştırmalarına göre, *Santai* ve *Hui-bo Yue* gibi müzik melodileri, arka planında içki sofrası olan müzik ve dans melodileridir. Bu müzikler, Orta Asya müziğinden menşeleşen müziklerdir ve bu orta Asya müzikleri içerisinde *Ayalgu* müziği de yer almaktadır (Hidayet-Ekrem, 2012: 43). Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lügat-i Çağatayi ve Türki-i Osmani'sinde* (1888:45) yer alan *ayalgu* maddesinde müzik yazısı manasında “nagamat (nağme), nota, ahenk, ton, ö leng” olarak izah edilmiştir. “Nağme, güzel, uyumlu ses, ezgi, melodi”ye verilen isimdir (Devellioğlu 2007:796).

Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı kitabının 9. cildinde yer alan *Türk Ses, Melodi ve Musiki Sözlüğü'nde*, *ayalgı*, *ayalgu* ve *ayalgulama* gibi maddelere yer verilmiştir:

Ayalgı, ayalgu: - *Ayalgı*: (*Teleüt, Kırgız*): 1) Sesin tonu ve düzeni. 2) Güzel ses. 3) Bülbülün ötmesi. - (*Kırgız*): Söz ve üslub: “Özününg, sözününg *ayalgısı*”: (*Radlof, Wb.*, s. 213).

Ayalgu: (*Çag. Budagov, s. 175*) : 1) Musikide geçiş, ritm, modülasyon, şarkı, bülbül ötüşü, melodi, güzel ses. 2) Müzikte ton işaretleri: (A. eser, a. yer).

Ayalgıla-ma: (*Teleüt*): Koro halinde şarkı söyleme: (a. yer) – *Ayat-ma*: (*Kızıl, Kys*): (Krşl. *Ayalgı, ayalgu*): Sesini yükseltme, şarkı söyleme (a. eser, I, s. 214). Krşl. *Mog-Kalmuk*: *Ays*: Ses, ton melodi: (*Ramstedt, Kalm. Wörth.*, s. 46). (Ögel, 1991: 446).

Ahmet Say Müzik Sözlüğü çalışmasında *ayalgu* sözcüğünü, “Orta Asya Türk boylarının Orta çağda kullandığı müzik yazısı (notasyon).” şeklinde tanımlar (Say, 2002).

Hasan Bey Hadi *Türkçe Etimolojik Sözlük* (2010:1137) adlı çalışmasında *ayalgu* maddesine de yer vermiş ve kelimenin Türk diline ait bir kelime olduğunu söylemiştir:

Ayalgu 1. ses, ahenk, nağme 2. güzel, hoş ses, güzel sesle söylemek (Hadi, 2010: 1137).

Çığatay Azerbaycanca Sözlük'te *ayalgu* sözcüğü “Avaz, aheng, nağme, sirud.” anlamlarında verilmektedir (Hadi, 2005: 24).

Emine Gürsoy Naskali ve Muvaffak Duranlı tarafından hazırlanan Altayca-Türkçe Sözlükte *ayalgu* maddesi yer almıyor ancak *ayalga* maddesi yer almaktadır: *Ayalga*: 1. şart 2. etki 3. önem 4. tarz (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999: 31). Verilen anlamlardan dördüncüsü müzikle ilgili olabilir.

Hakasca-Türkçe Sözlükte de *ayalgu* maddesi yer almamaktadır ancak *ayalgı* maddesi geçmektedir: Ayalgı: 1. rıza, razılık, tasvip 2. düşünce, fikir 3. anlam, mana 4. özellik, içerik (Gürsoy Naskali, 2007: 58). *Hakas-Oris Söztik* çalışmasında ise *ayalgı* sözcüğü, 1. anlam; önem, mana. 2. Mizaç, karakter, doğa, yapı. 3. özellik. 4. Malikane, yurtluk. 5. niyet, amaç, kesin niyet. 6. rıza, onay, uzlaş, mutabakat; düşünce birliği.” anlamlarında verilmektedir (Subrakovoy, 2006: 39).

Gadumu Türkmen Dilinin Sözlüğü adlı çalışmada *ayalgu* sözcüğü, “*aydyjynu* ve *bülbülün* sesi, avazı” anlamında geçer (Aşurov, 2013: 71).

Tuva Türkçesi Sözlüğünde *ayalga* ve *ayalgalıg* sözcükleri şu şekilde geçer: *ayalga*: 1. Beste, 2. Şive. *ayalgalıg*: Besteli (Arıkoğlu ve Kuulor, 2003: 8).

İslam Ansiklopedisinin 33. cildinde (s. 208) *ayalgu* kelimesine Şeyh Süleyman el-Buhari, Radloff ve Gazimihal gibi müelliflerin “nota” anlamını ekledikleri ve günümüzde rastlanan müzikal sesle o sesin görsel yazı sembolü olan notanın eş anlamlı kelimeler gibi yorumlanması şeklinde bir terim karışıklığına sebebiyet verdikleri belirtilmiştir (Agayeva, 2012: 208).

Ayalgu sözcüğü Moğalcada da vardır. Ferdinand D. Lessing’in *Moğolca – Türkçe Sözlüğü’nde* *ayalgu*, *ayalgula-*, *ayalgutay* sözcükleri için şu açıklamalar yapılmıştır:

Ayalgu / АЯЛГУУ / *ayalgü* is.: *melodi, nağme, ezgi; ses perdesi, ses ahengi; makam; oynak şarkı, kıvrak makam; vurgu; telaffuz, ağız, aksan, şive, lehçe; nida, ünlem; kelime, söz – abhu: vurgulu bir biçimde heceleri uzun ve üstüne basarak söylemek, vurgulamak, --gargahu: nağme veya melodi çıkarmak, ezgi söylemek aman -: ağız, diyalekt; söyleyiş, telaffuz, salburi --: dal şive, ağız, alt diyalekt.*

Ayalgula- / АЯЛУУЛАХ / *ayalulah* geçl. f.: *ahenkli sesler çıkarmak, mırıldanmak, ezgilemek, terennüm etmek; bir müzik aleti çalmak, --n dagulahu: ahenkli bir şekilde şarkı söylemek, --n ungsihu: ahenkli bir şekilde okumak; ilahi okumak, dagu –hu: bir melodiyi, nağmeyi veya ezgiyi mırıldanmak ya da söylemek.*

Ayalgutay / АЯЛГУУТАЙ / *ayalgütay* sf. *ezgili, ahenkli, ritimli; ezgisi veya ahengi olan, melodik* (Lessing, 2003: 38).

3. Köken Bilimi Açısından *Ayalgu* Sözcüğü

Bir sözcüğün özellikle de terim olarak kullanılan bir sözcüğün köken bilimi açısından hangi dile ait olduğunun açıklanabilmesi, söz konusu terimin menşei hakkında bazı ipuçları verir; ancak unutulmamalıdır ki, bir terimin ait olduğu dil, tek başına, o terimin göstergesi olduğu şeyin terimin ait olduğu dilin kullanıcıları tarafından icat edildiğini göstermez.

Bir terim köken bilimi açısından incelenirken; 1. diğer dillerde terimin karşılığı olarak kullanılan herhangi bir terimin olup olmaması, 2. varsa diğer dillerde kullanılan terimlerin o

dillerde ilk ne zaman kullanılmaya başlandığı ve 3. bir dilde bir şey için hangi terimlerin kullanıldığı tespit edilmelidir. Daha iyi anlayabilmek için *bilgisayar* terimini örnek verelim.

Bilindiği üzere *bilgisayar* sözcüğü Türkiye Türkçesine ait, bilgi ve say-ar sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu sözcüğün Türkçe olması bilgisayarın Türkler tarafından icat edildiği anlamına gelmez. Bu tarz teknolojik aletlerin menşei Türkiye olmasa bile adlarının Türkçeleştirmesi, dil politikası ile ilgili bir durumdur. Diğer bir taraftan Türkiye’de bilgisayar teriminin yanında computer ve PC gibi alıntı sözcükler de kullanılmaktadır. Üstelik Türkiye Türkçesi hariç diğer Türk lehçelerinde bilgisayar için computer sözcüğünün varyantları kullanılmaktadır. Computer sözcüğü sadece Türk Dünyasında değil bilgisayar kullanan veya bilgisayarın varlığından haberdar olan bütün toplumlarda varlığını sürdürmektedir. Bu örnekte de görüldüğü üzere bilgisayar sözcüğünün diğer dillerde karşılandığı terimlere bakarak da bilgisayarın Türkler tarafından icat edilmediği anlaşılabilir. Çalışmamızda ele aldığımız ayalgu teriminin de köken bilimi açısından incelenmesi bu terimin göstergesinin menşei hakkında bilgi verecektir.

Ayalgu sözcüğünün geçtiği kaynakları tespit edip çalışmamızda göstermiştik. İlk bakışta ayalgu sözcüğünün Türk dilindeki ünlü uyumlarına uyduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Türk dünyasında kelimenin ayalgu, ayalgı, ayalga görünümünde tespit edilmesi kelimenin Türk diline ait olduğunun göstergesidir. Ancak bu göstergeler tek başına yeterli değildir. Terimin Türk diline ait olduğunu sözcüğün kökeninden yola çıkarak gösterelim.

Ayalgu sözcüğünün kökeni ay+ Moğolcada, “1. ünlem. Acıma, sempati, endişe. 2. Ses, gürültü. 3. Sınıf, tabaka, tür; söz bölümü, kelime türü.” anlamında kullanılmaktadır. Türk dilinde ay- “söylemek” eylem kökünün var olduğunu biliyoruz. Ancak ad olan ay+ sözcüğünü Moğolcada tespit edebiliyoruz. Türk dilinin ağızları araştırıldığında ay+ sözcüğünün varlığının tespit edileceğini düşünmekteyiz. Moğolcada ay+ sözcüğünün ikinci anlamı kelimenin gelişimi açısından ilerlememizi sağlar. Ay+ ad kökünün üzerinde Türk dilinde çok az da olsa görülen addan ad yapan ++ eki gelmiş ve aya sözcüğü türemiştir. aya sözcüğü, “1. ünlem. Vah! Eyvah! 2. ses, nağme, ezgi, melodi, telaffuz, söyleyiş.” anlamlarında yine Moğolcada kullanılmaktadır. Aya ad gövdesinin üzerine ise Türk dilinin en eski dönemlerinden bu yana işlek bir şekilde kullanılan addan eylem türeten +IA- eki getirilmiştir. Ayala- eylemi “1. gezmek, seyahat etmek. 2. Mırıldanmak, şarkı söylemek. 3. uymak, uygun hale gelmek, uyumlu ve ahenkli olmak.” anlamlarında Moğolcada görebiliriz. Son olarak, ayala- eylemi üzerine eylemden ad türeten -gI+ eki getirilerek ayalgu sözcüğü ortaya çıkmıştır. -gI+ ekinin eklenmesiyle ayalagu şeklini alan sözcüğü kaynaklarda tespit edemesek de, ayala- eylemine -gI+ ekinin eklenmesiyle son hecedeki a sesinin düşüp, sözcüğün ayalgu

olarak varlığını sürdürdüğünü tespit edebiliyoruz. Ayalgu sözcüğü hakkında yaptığımız köken incelemesini şu şekilde gösterebiliriz:

ay+ > aya+ > ayala- > ayalagu* > ayalgu+.

Görüldüğü üzere ay+ kökünden başlayarak eklenen eklerin işlevleri ve eklerin eklenmesiyle oluşan sözcüklerin anlamları tutarlılık göstermekte ve sözcüğün Türk dili kuralları çerçevesinde gelişim gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

4. Sonuç

Ayalgu sözcüğü hakkında elde edilen verilerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Ayalgu sözcüğünün, Türk dilinin Sibiryaya, Oğuz, Çağatay gibi kollarında var olmasından ve köken bilimi açısından da Türk diline uygun olmasından dolayı Türk dili kökenli olduğunu söyleyebiliriz.

2. Ayalgu sözcüğünün köken bilimi açısından incelenmesinde Moğolcadan yararlanılması ve Moğolcada bu sözcüğün varlığını sürdürmesi, söz konusu terimin İslamiyet'in kabulünden önceki zamanlarda da var olduğunu göstermektedir. Bu durumda Murat Bardakçı'nın da belirttiği gibi Türklerin bilinen en eski notası veya nota yazısına *ayalgu* diyebiliriz.

3. Sözcük anlamı olarak ayalgu müzikte kullanılan bir terim olmasının yanında, o müziğin nota yazısı ve ton işaretleri için de kullanılmıştır. Özellikle *Dictionnaire Turk-Oriental* adlı çalışmadaki anlamıyla ayalgu sözcüğünün nota yazısı olabileceği düşünülebilir.

4. Dunhuang müzik notalarının temelini Göktürk dönemi Kuça merkezli Orta Asya müzik notalarının olduğu ve Kuça müziği nota sisteminin Türklerin nasıl adlandırdıkları meselesinde ise Türkçe ayalgu müzik teriminin bir çıkış noktası olabileceği Nurhaniye Hidayet Ekrem tarafından Dunhuang Müzik Notaları adlı çalışmada belirtilmiştir (Hidayet Ekrem, 2012). Biz de Dunhuang müzik notalarının temelinde *ayalgu* notasının yer alabileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Arıkoğlu, E., Kuular, K. (2003.) *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aşurov, A. (Ed.) (2013). *Gadymy Türkmen Diliniň Sözlügi*. Aşgabat.
- Bardakçı, M. (Mart 1995). *Türk Notasıyla Kıraat-ı Musiki*. İstanbul: Focus Dergisi.
- Courteille, P. M. P. D. (1870). *Dictionnaire Turk-Oriental*. Paris.
- Devellioğlu F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügad*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Efendi, Ş. S. (1881). *Lügat-i Çağatayi ve Türki-i Osmani*. İstanbul: Mehran Matbuası.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergişi, F. (2008). *Türk Müziğinde Nota (lama) Sisteminin İncelenmesi*. Afyonkarahisar (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gürsoy Naskali, E., Butanayev, V., İsina A., Şahin E., Şahin L., Koç A. (2007). *Hakasca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy Naskali E., Duranlı M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güzeldir, M. (2002). *Abuşka Lügati* (Giriş-Metin-İndeks) Erzurum (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi).
- Hadi, B. H. (2010). *Arın Türkçe Etimoloji Sözlük*.
- Hadi, B. (2005). *Çığatay Azerbaycanca Sözlük*. Tebriz.
- Hidayet Ekrem, N. (Eylül 2012). *Kök Türk Dönemine Ait Orta Asya Müzik Notaları*. Ankara, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, c. 9, S. 3, ss. 25-108.
- Hidayet Ekrem, N. (Mart 2012). *Dunhuang Müzik Notaları, Ankara, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. c. 9, S. 1, ss. 101-159.
- Lessing, D. F. (2003). *Moğolca- Türkçe Sözlük* (çeviren: Günay Karaağaç), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş IX*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Say, A. (2002). *Müzik Sözlüğü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Subrakovoy, O. V. (2006). *Hakas-Orıs Söstitik*. Novosibirsk: Navka.
- Tuna, O. N. (1977). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünver, A. S. (1939). *Tansukname-i İlahani Der Ulum-ı Fünun-ı Hitai*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- İslam Ansiklopedisi 33. cilt URL:
<http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=qyalgu&-find=+ARA> + 07.04.2016.

ULUSAL BASINA GÖRE KOCAELİ YARIMADASININ TÜRK KONTROLÜNE GEÇİŞİ (1921-1923)

Okt. Hatice AKAN*

Özet: Milli Mücadele döneminin başlangıcında bağımsız bir liva olan İzmit ve çevresinin dünya siyasetini yönlendiren devletler tarafından işgali ve milli güçlerin bu işgale direnişi önem arz etmektedir. Gerek Kuva-yı Milliye'nin gerekse diğer yerel güçlerin taarruz hareketlerinin inceleneceği bu makalede Türk egemenliğiyle adına Kocaeli yarımadası denilen bölgenin zulüm ve yağmalamalardan kurtuluşu üzerinde durulacaktır. Bu noktada temel dayanak İstanbul ve Anadolu basınına ait Akşam, Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm, Tasvir-i Efkâr, Vakit gibi gazetelerde gerek işgal gerekse genel konjonktür ile ilgili haberler olacaktır. İlk kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu dönemde izlediği siyasetle İzmit ve Adapazarı halkının kurtuluş sonrası dönemde de teşkilatlanarak milli irade göstermeleri ve bunun Kocaeli tarihine etkisi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmit, Kocaeli, TBMM, Yunan, Kuva-yı Milliye.

ACCORDING TO NATIONAL PRESS KOCAELİ PENINSULA'S TRANSITION TO TURKISH CONTROL

Abstract: Occupation of İzmit and its environs, an independent liva at the beginning of the National Struggle by the states having directed the world politics and the opposition of national forces towards that occupation is an issue to be considered. In this study attacks of both the Nationalist Forces and local forces will be analyzed and salvation of the region called as Kocaeli peninsula from cruelty/tyranny and raids will be emphasized. At that point the news from the newspapers published in İstanbul and Anatolia such as Akşam, Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm, Tasvir-i Efkâr, Vakit regarding the occupation and the general conjuncture will be main source of this study. The events that Kocaeli peninsula witnessed between 1921-1923, prudent approach of the society and reflections of all those to the press will be handled. The effect of the policy of the first Turkish Grand National Assembly on the history of Kocaeli will also be embraced. Besides, this study will be concluded with the explanations in relation to the organization of the society of İzmit and Adapazarı after they gained their independence.

Keywords: İzmit, Kocaeli, TBMM, Greek, Nationalist Forces, Press.

Giriş

Anadolu İhtilâli'nin son evresi diye ifade edebileceğimiz 1921-1923 yılları arasında Kocaeli yarımadasında gerçekleşen hadiseler, bölgenin önce İngilizler daha sonra Yunanlılar tarafından işgali ile dikkat çekici bir hal almıştı. Zorlu bir mukavemete sahne olan bu coğrafya aynı zamanda büyük de bir kurtuluş hikâyesi ile tarihte bugünkü yerini alabilmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve İngiliz işgal kuvvetlerinin İzmit'e gelmesiyle beraber kendi siyasi menfaatleri peşinde olan Ermeni ve Rumlar harekete geçmişlerdi. İzmit körfezi ve civarında yapılan büyük silah kaçaklığında Ermenilerin baş aktör oldukları gerçeği bugün

* Sakarya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı.

hala hafızalardaki yerini korumaktadır. İngilizlerin faaliyetleri, Osmanlı idaresini zayıflatan Rum ve Ermeni ayaklanmaları bu ihtilale karşı büyük bir tehdit unsuru oluşturmuştu. Ermeni komitelerinin ihanet planları Osmanlı'da tehcir kararıyla karşılık bulmuş, İzmit sancağında bulunan 58 bin Ermeni'nin neredeyse tamamı sürgün edilmişti.

İzmit'teki faaliyetler 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle daha da genişlemiş, İttihat Terakki iktidarının sona ermesiyle birlikte mülki idarecilerin kendi kaderleriyle baş başa kaldıkları büyük bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu boşluk Türk insanı tarafından milis teşkilatı olan Kuva-yı Milliye ile doldurulmuştur. Kocaeli Kuva-yı Milliyesi tarafından bölge emniyetinin sağlanmasında ve bölgeler arası silah cephane akışının ikmalinde gösterilen azami gayret İngilizlerin hoşuna gitmemektedir. Ayrıca Mütareke'nin imzalandığı sıralarda İzmit'te önemli bir birlik de bulunmamaktaydı. Sadece 20. Kolorduya bağlı bulunan I. Fırka Adana cephesinden ayrılarak 25. Kolordunun emrine girmiş ve 70. Alay ile birlikte İzmit'e hareket ederek İzmit ve Derince civarına mevzilenmiştir¹. İngiliz donanmasının 6 Nisan 1920'de İzmit önlerine gelmesiyle yeni bir süreç başlamış hatta bu yıllarda İzmit'te tek birlik olan I. Fırka yaklaşık bir yıllık mukavemeti sonrası dağılmıştır. I. Fırkanın yerine 24. Fırkanın Kuva-yı Milliye birlikleri ile ortak harekâtı bölgenin savunmasına güç kazandırmıştır².

İzmit sancağına atanan mutasarrıfların bölgenin kaderinde önemli izleri bulunmaktadır. Mazhar Müfit ile İbrahim Süreyya Beylerin sancak dâhilinde büyük hizmetleri olmuştur. Ardından Arnavut Mahmut Mahir Bey ve Ahmet Anzavur dönemi İzmit'in toplumsal hafızasında zulüm dönemleri olarak kalmıştır. Anzavur, Çerkez boylarından olup bununla öğünen, gençliğinde jandarma eri olarak gösterdiği başarılarından dolayı binbaşılığa kadar yükselen Birinci Cihan Harbi'nde bir yolsuzluğa karışarak emekliye ayrılan ancak daha sonra bilinmeyen bir sebeple Damad Ferid Paşa'nın koruyuculuğunda İstiklâl Savaşında kurduğu birlikle adını duyuran Çerkez Ahmet Anzavur'dur. Bu dönem; Kuva-yı Milliyecileri izlemek, onlara yardımcı olanları asmak, padişah kuvvetlerine bağlı Müslümanları örgütlemek, silah cephane yardımı sağlamakla geçmiştir³. Onun bu faaliyetleri vali olarak atanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. İzmit'teki Anzavur kuvvetlerinin milli güçler tarafından yenilgiye uğratılması ise İngiltere'yi büyük telaşa sevk etmişti⁴. 6 Temmuz 1920 günü İzmit'i işgal eden İngilizlerin ardından 9 ay sonra 28 Nisan 1921 günü işgale Yunanlılar da katılmıştı. Anzavur kuvvetleri durumu büyük bir memnuniyetle karşılamış halkın bir kısmını da yanına çekerek çeteler kurdurmuştu. Bu fiili işgal sonrasında halk da İstanbul'a,

¹ Yusuf Çam, *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.44.

² Avni Öztüre, *Nikomedia-İzmit Tarihi*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1969, s.142.

³ Öztüre, *Nikomedia-İzmit Tarihi*, s.142.

⁴ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.101.

Anadolu'ya göç etmiş ya da köylere çekilmiştir. Düşman kuvvetleri ve azınlıklar tarafından işgal 1921 yılı ortalarına kadar sürmüştür. Bu durum karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi büyük bir mukavemetle ele geçirilen Geyve, Taraklı, Kandıra yöresine mutasarrıf Saadettin Bey'i atamıştır. Böylece sancağın batı bölümü padişah hükümetine bağlı zorba Çerkez İbrahim, doğu tarafı ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşru mutasarrıfı Saadettin Bey kontrolüne geçmiştir. Mutasarrıf Bey'in Kuva-yı Milliye birlikleriyle olağanüstü işbirliği, halk ve köylülerin kurduğu güçlerin yardımı ile 21 Haziran 1921 günü Adapazarı, 27/28 Haziran 1921 günü ise İzmit'in kurtuluşu sağlanmıştır.

Milli Mücadele döneminde müstakil mutasarrıflık statüsünde bulunan İzmit, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulana kadar İstanbul Hükümeti'nin atadığı mutasarrıflar tarafından yönetilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından yaklaşık bir buçuk ay sonra İzmit'in İngilizlerce işgal edilmesi sonucunda livaya bağlı Adapazarı, Geyve, İznik, Kandıra, Karamürsel kazalarının mülki merciden yoksun kalmaları ve bu durumun resmi işlerde karışıklıklara yol açması nedeniyle İzmit merkeziyle birlikte Adapazarı, İznik, Karamürsel ve Kandıra kazalarının Geyve'ye bağlanmaları kararlaştırılmıştı. Bu durum İzmit'in Yunan işgalinden kurtarılmasına kadar sürmüştür. Bir süre sonra sadece Ankara'nın atadığı mutasarrıflar tarafından yönetilmiş, Şile ve Gebze kazaları da kısa süreliğine İzmit'e bağlanmıştır. 16 Ekim 1920 tarihli bir kararnameyle İzmit sancağının vilayete dönüştürülmesi kararı ortaya çıkmış ancak 22 Ekim 1920'de bu düzenlemeden vazgeçilerek tekrar sancak şeklinde yönetilmesine karar verilmiştir. 11 Şubat 1922 tarihinde de sancağın adının Kocaeli'ye dönüştürülmesi kabul edilmiş ve durum Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir⁵.

İzmit'in Kurtuluşu ve Türk Kontrolüne Geçiş Süreci

Merkez İzmit olmak üzere Kocaeli yarımadası üzerinde Türk kontrolünün sağlanması geniş bir zaman dilimi içerisinde mümkün olmuştur. Bu zaman çerçevesinde gerçekleştirilen her yeni faaliyet bu sürecin anlaşılması için yeni bir kapı aralamıştır. Milli birlikler tarafından verilen kıyasıya mücadele neticesinde kurtuluşu mümkün kılan yarımada bölgeyle ilgili bazı yorumları da gün ışığına çıkarmıştır. Özellikle İzmit'in ve bölgenin güneyinde kalan Karamürsel ve Yalova kazalarının kurtuluşu kimilerine göre planlı bir muharebe hareketinin sonucu değildir. Bununla birlikte Yunanlıların milli güçler karşısında endişeye düşmesi bölgenin kurtuluş gerekçelerinden biri olarak sayılabilir. Bu açıdan milis güçlerin organizasyonunu sağlayan Kocaeli grup kumandanı olarak tanıdığımız Miralay Kazım Bey, işgalci güçlerin milli müfreze karşısında kolayca telaşa kapıldıklarını açıkça ifade

⁵ Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, Derin Yayınları, İstanbul, s.50-51.

etmekteydi⁶. Bu düşünceyi bir anlamda doğrular nitelikte İkdam gazetesinin Nisan 1921 tarihli nüshasında genel olarak Yunanlıların telaş içinde olduklarını gösteren haberler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra işgalci birliklerin bölge üzerine düzenlemiş oldukları taarruzlar dolayısıyla, hazırlıklı oldukları da gözlemlenmektedir. Netice itibarıyla zaman zaman taarruz kimi zaman da savunma pozisyonundaki Yunanlıları bölgeden uzaklaştırma faaliyeti, 23 Haziran 1921 sabahı en çetin şekliyle kendini göstermişti. Milli güçler İzmit'e iki akın düzenleyerek tepelere yerleşmişlerdi⁷. Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Değirmendere civarında Türkler tarafından ablukaya alınmış Bahçecik'te kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. 24 Haziran 1921'de Türk ilerleyişi devam ederken küçük bir süvari müfrezesinin İzmit'in Bağ mevkiinde yapmış olduğu çarpışma sonrasında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Milli müfrezenin bu geri çekilişini bir koz olarak kullanmak isteyen Yunan Matbuat İdaresi, 25 Haziran'da Atina'da bir açıklama yaparak, Türklerin her tarafta büyük kayıplar vererek çekildiklerini, kendi kayıplarının ise 200 ölü ve yaralıdan ibaret olduğunu ifade etmişti. Buna rağmen dikkat çekici olan, 27 Haziran'a kadar olan karşılıklı çarpışmalar sonrasında Yunanlıların geri çekilmesidir. 26 Haziran sabahı Bahçecik'ten keşif göreviyle ayrılan genç bir subay, Yunan birliklerinin geri çekilişini fark ederek süvari birlikleriyle İzmit'e doğru ilerlemişti. Halk, bu birlikleri büyük bir sevinçle karşılarken Yunanlıların da morali çok bozulmuştu. Beraberinde Değirmendere civarındaki savaş da aralıksız sürmüştü, Yunanlılar yenilgiye uğramıştı. Ardı ardına alınan yenilgiler artık bu bölgeyi terk etme zamanının sinyallerini vermekteydi. Neticede Yunanlılar başlangıçta hiç tahmin etmedikleri bir gerçekle yüz yüze kalmışlar ve 27 Haziran 1921'de İzmit'i boşaltmaya başlamışlardı. Bu başlangıç, gazetelerde şu şekilde yerini almıştı:

“Şanlı sancağımız İzmit üzerinde dalgalanmaya başlıyor. Kahraman askerlerimiz heyecan ve gözyaşları arasında kasabaya girdi. Dün sabah alınan bir telgrafta kahraman askerlerimizin, milli azim sahasında yeni bir adım atarak, epey müddetten beri adı ve vahşi düşmanın elinde işitilmemiş zulüm ve işkenceye maruz kalan İzmit ve İzmitlileri tahlis için şanlı sancağımızı Marmara'nın güzel kasabasına diktiği bildirilmekte idi. Bu musırretli telgrafta ahalinin payansız bir musırret içinde çalkalandığı da ilave olunuyordu. Sokaklara dökülen halk gazilerimizi gözyaşları ile karşılamıştır. Bütün Türk kasabalarını, vicdanında hissettiği kudret ve kuvvet ile tahlis edeceğine olan imanımızla Gazanfer askerlerimizi ve bu mazhariyeti idrak eden vatandaşlarımızı tebrik ederiz”⁸.

⁶ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, c.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971, s.178.

⁷ Özel, *Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, s. 207.

⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921, no.119/2.

Bu haber ile birlikte, işgalci güçlerin 27/28 Haziran 1921 gecesi İzmit'i tamamen boşalttığına anlaşılması üzerine Kolordu komutanlığınca 33. Süvari Alayı'na şehirde yağmacılığa, düzensizlik ve asayişsizliğe yer verilmemesi emri verilmiş, aynı zamanda Derince'nin de keşfi istenmişti. Verilen emir çerçevesinde, Mürettep Tümen Bahçecik-Seymen yönünü esaslı olarak keşfedecek, kesin bir bilgi almadıkça asli kuvvetlerle Çuha Fabrikası'ndan öteye geçilmeyecekti. Kolordu Komutanlığı 29 Haziran'da Mürettep Tümeni, Mahmutpaşa Çiftliği ve Yuvacık kesiminde toplayarak, Bahçecik ve Seymen iskelesinde bekleyen Yunan birliklerinin amacının anlaşılması için görevlendirmişti. Diğer yandan Sakarya Bölge Komutanlığı emrindeki süvari birliğinin 28 Haziran 1921 sabahı İzmit'e girmesiyle, şehir hiçbir direnişle karşılaşmadan Yunan işgalinden kurtarılmış oldu⁹.

İzmit'in düşman işgalinden kurtuluşunun hem siyasi hem de askeri sonuçları olmuştur. İstanbul ile doğrudan doğruya temasa geçilmiş, İstanbul basını bu başarıyı heyecanla karşılamış, Kuva-yı Milliye'nin İstanbul'a geleceğini sütunlarına taşımıştı. Türk kuvvetlerinin İzmit'e girmesi İngilizleri telaşlandırmaktaydı. İzmit'in ele geçirildiği gün, bir İngiliz subayı Türk komutanlarından Emin Bey'e başvurarak İngiliz Genelkurmayından aldığı emre göre, Kolordu Komutanıyla görüşmek istediğini bildirmişti. Kolordu Komutanı Kazım Bey görüşme isteğini kabul etmemiş, söyleyeceklerini İzmit Komutanı vasıtasıyla bildirmesini istemişti. Bunun üzerine, İngilizler Emin Bey aracılığıyla, Türk birliklerinin İstanbul'a doğru ilerlemesinin düşünülüp düşünülmediğini öğrenmek istediklerini bildirmişlerdi. Kolordu Komutanı bu soruya politik bir cevap vererek, Türk Genelkurmayından alacağı emre göre hareket edileceğini ifade etmişti. Kolordu komutanı daha sonra Derince'ye doğru bir kuvvet yollamış, buradaki İngiliz birliklerinin savunma düzeni almaları üzerine, gönderilen birlik bir çarpışmaya girmeden çekilmişti¹⁰. Mürettep kolordu birlikleri 21-29 Haziran tarihleri arasında süren çatışmalar neticesinde 1 subay, 74 er şehit; 9 subay, 180 er yaralı vermişlerdi. Yunanlıların kayıpları ise 3 subay, 34 er ölü; 2 subay, 84 er yaralıdan meydana gelmişti¹¹. Bu gelişmeleri müteakip Yunan kuvvetleri 30 Haziran 1921 tarihinden itibaren tüm Kocaeli yarımadasını terk ederek Yalova yönünde ilerlemeye başlamışlardı. İzmit'in kurtulduğu haberi İstanbul'a, ilk olarak Karamürsel'den gelmiştir. Karamürsel Kaymakamı Seyfettin Bey'in göndermiş olduğu telgraf metni ile ilgili şöyle yazılmıştı:

“Türk- Yunan harp hazırımın safha-i ahîresinde Karamürsel, uzun müddet Anadolu'nun ve Türklüğün Marmara'daki yegâne ileri karakolu hizmetini gören bu fedakâr kahraman kasabamız, İzmit'imizin istirdadı hakkındaki haberi ilk önce şehrimize bildirdi. Karamürsel'in

⁹ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, s.153.

¹⁰ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, s.154.

¹¹ *Türk İstiklâl Harbi*, c.II, kısım III, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.139.

bahadır kaymakamı Seyfettin Bey aşağıdaki telgrafname ile bu müjdeyi, İzmit'in kurtulduğunu İstanbul'un merak ve ızdırıp ile bekleyen Türk ve Müslüman halkına haber verdi"¹².

İzmit'in kurtuluşundan hemen önce cereyan eden bir hadise dikkate değer bazı bilgileri ihtiva etmektedir. İzmit'in Bağçeşme ve civarında yer alan kuzey mahallerinde Yunan askerleri tarafından yapılan bir katliamdan bahsedilmektedir. Bu katliamdan kurtulabilen Müslümanların bir kısmı o bölgede bulunan Fransız mümessilliği binasına ait Fransız mektebine giderek burada görevli Fransız mümessil Jacques Delors'un himayesini rica ettikleri konuşulmaktadır. Bunun neticesinde mümessil Delors, Fransız bahriye askeriyle bu İslam ahalisini muhafaza altına almıştır. Bu gelişme üzerine işgalci çeteler mümessillik binasının bulunduğu Tepecik mahallesini ateşe vererek o mahalleyi içindekilerle beraber tamamen yakmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. İzmit'in bu faciadan kurtulabilen Müslüman ahali hayatlarını Fransız mümessiline borçlu olmakla beraber bu hadise gazetelerde "Fransız Mümessilinin İnsaniyeti"¹³ başlığıyla yer bulmuştur. Adapazarı ve İzmit'in kurtuluşu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de yansımış, bu bölgelerden Meclis'e tebrik telgrafları gönderilmişti. Anavatana tekrar katılan İzmit'te Temmuz ayından itibaren telgraf muhaberatı başlamıştır. İzmit Belediye Reisi Hacı Salih Efendi'den, Büyük Millet Meclisi'ndeki İzmit azasına gönderilen bir telgrafnameyle ordumuza değerli hizmetlerinden dolayı tebrikler sunulmuştur¹⁴.

30 Haziran 1921 tarihi, İzmit halkı için işgal günlerinin, yağma ve zulümlerin bir tarafa bırakılması açısından ehemmiyeti haizdir. Bu tarih, her yıl kutlanacak olan İzmit'in kurtuluş yıldönümünün de başlangıcıdır. Bu kurtuluş gününün hemen ilk yıl dönümü münasebetiyle İzmitliler ve mektep talebeleri İzmit belediyesi önünde bir tören düzenleyerek memleketlerini kurtarmakla, Büyük Millet Meclisi'ne ve kahraman orduya minnet ve şükran borçlarını ifade etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra İzmit Mutasarrıfı belediye binası önünde halkın bu tezahüratını, İzmit'in bir daha düşman eline geçmeyeceğinin delili olarak sunmuş, hükümet ve ordunun azmi karşısında böyle bir zaferi hak ettiğini vurgulamıştır¹⁵. Böylece İzmit yeniden bir Anadolu toprağı olarak bütünlüğünü muhafaza edebildiğini göstermiştir.

Adapazarı'nın Kurtuluşu

İzmit cephesinde Kuva-yı Milliye'nin günlerdir devam eden taarruzu neticesinde Adapazarı ve Sapanca düşman işgalinden kurtarılmıştır. Milli güçlerin işgal birliklerini bölgeden çıkarması basında şu şekilde yer almıştır:

¹² *İkdam*, 30 Haziran 1921, 110/39-B.

¹³ *Tasvir-i Efkâr*, 1 Temmuz 1921, 104/17-A.

¹⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 17 Temmuz 1921, 104/17-A.

¹⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Temmuz 1922, 119/3.

“İzmit cephesindeki düşman kuvvetleri Kuva-yı Milliye'nin tazyiki karşısında geri çekilmeye başlamışlar ve milli ordu Adapazarı ile Sapanca'yı işgal ve tahlis etmiştir. Evvelki akşam bu iki kazanın istirdat edildiği haberleri her yeri sarmıştı. Dün bu haber resmi ve kat'i bir surette tahkik etti. Her ne kadar Anadolu'nun 20 ve 21 Haziran tarihli resmi tebliğleri bu iki kasabanın kurtuluşundan bahsetmiyorsa da esasen 21 tarihli resmi neticeye göre, düşmanın Adapazarı şimalindeki kruvazörü ve Tomanlık karyelerini tahliye ederek cenuba doğru ricaat ettiği ve Yunan kuvvetlerinin takip olunduğu bilinmektedir. Buradan da İzmit cephesindeki düşmanın ricaate başladığı ve Kuva-yı Milliye'nin de taarruza geçtiği anlaşılmaktadır. Yunan ordusu bu ricaat hareketi ile Kocaeli mıntıkasında Anadolu ordusu tarafından kaç vakittir icra edilmekte olan taarruz hazırlığından korktuğunu ve burada bir Türk taarruzuna mukavemet edemeyeceğini itiraf eylemiş oluyordu”¹⁶.

Yukarıda belirtildiği gibi 20 ve 21 Haziran tarihlerinde alınan resmi tebliğler durumla ilgili hiçbir bilgi sunmazken ilk bilgi, 22 Haziran 1921 tarihiyle Anadolu'dan gelen resmi tebliğle ortaya çıkmıştır. Bu tebliğe göre;

“Kocaeli mıntıkasında 20-21 Haziran 337 gecesı Sakarya nehrinden geçerek faaliyetlerine bütün şiddetiyle devam ettiren kuvvetlerimiz bu mukavemet sonrasında Adapazarı'nı işgal etmiş ve burada bulunan düşman kuvvetlerini dağıtmıştır. Bu defa İzmit istikametinde ilerlemeye çalışan düşman, milli birliklerimiz tarafından takip olunmaktadır. Milli güçler buralardan geçerken İzmit, Büyük Derbent, Serdivan civarlarında bazı köylerin yanmakta olduğuna şahit olmuştur”¹⁷.

Adapazarı ve Sapanca'nın kurtuluşuna kadar geçen dönem şiddetli çarpışmaların olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadele yıllarının ilk günlerinden itibaren düşünülen Tarafsız Nizam adlı düzen ile bölge halkı, İstanbul'a ve Ankara'ya bağlı olmadan kendi kendini yönetebilecekti. Bu düşünceyi savunanlar genel çerçevede Kuva-yı Milliye'ye yakınlık duyanlardı. Tarafsız Nizam anlayışına geçilmek istenmesinin sebebi ise Adapazarı ve Sapanca'nın bulunduğu konum hasebiyle doğal savunma imkânlarına sahip olmayan bir bölge olması ve beraberinde serbest şehir statüsüne kavuşma isteğiydi. Netice itibarıyla Adapazarı ve Sapanca'da tarafsız bir idare kurulmuş ve bu durum Ankara ile İstanbul hükümetlerine bildirilmiştir. Ekim 1920 tarihiyle de bu idare uygulanmaya başlamıştı. Ancak “Tarafsız Nizam Uygulaması”, 1921 yılına damgasını vuran büyük Yunan işgalinin başlamasıyla sona ermişti. Bölgenin Yunan işgalinden kurtarılması özellikle iki açıdan önemliydi. Birincisi Anadolu'nun İstanbul ile olan bağlantısını sağlamak, diğeri ise ordumuz açısından oluşturduğu tehdidi bertaraf etmektir. Adapazarı'nı işgal altında tutan

¹⁶ Tasvir-i Efkâr, 23 Haziran 1921, 104/17-A.

¹⁷ Tasvir-i Efkâr, 21 Haziran 1921, 104/17-A.

düzenli bir Yunan tümeni, azınlık çeteleri ve yerli işbirlikçilerdi. Milli kuvvetler ise Kuva-yı Milliye'den nizamiyeye çevrilmiş üç tabur ve Adapazarı milis taburundan oluşmaktaydı. Tamamı ise beş tabur piyade, bir süvari alayı, üçü seri ikisi adı ateşli olmak üzere beş toptan oluşmuştu¹⁸. Askeri güçler hem düzensiz hem de yetersizdi. Ancak durum işgalci güçlere fazla hissettirilmeyecekti. Bu amaçla basında yalan haberler uydurulmuş ve yayınlanmıştı¹⁹. Akabinde Mayıs 1921 itibarıyla Mürettep Kolordu Komutanı Kazım Bey, karargâhını Düzce'den Geyve'ye nakletmiş, böylece mevcut taburların sayısını arttırmıştı. Bu durum karşısında Yunan kuvvetleri 3 Mayıs 1921'de Kandıra ve Kaynarca'dan ayrılarak Çubuklu yönüne çekilmişlerdi. Bu dönemde çok şiddetli çarpışmalara rastlanmamış ancak Haziran ayının ortaları itibarıyla bölgedeki yoğun ulaşım faaliyetleri dikkat çekmiştir. 17 Haziran'da Yunanlıların Beylikkışla'daki karakollarını kaldırdıkları, eşya ve hayvanlarını Adapazarı yönüne gönderdikleri görülmüştü. Haziran ayının sonlarına doğru Yunan kuvvetlerinin Söğütlü civarındaki Ferizli ve Damlık köylerini yakarak geri çekildikleri bilinmektedir. Bu geri çekilmenin ardından Yunan işgal güçlerini takviye eden azınlık çetelerinin özel durumu ortaya çıkmıştır. Ermeni ve Rum çeteler Yunanlıların geri çekilişini görünce, daha önce sözünü aldıkları şekliyle Yunanlılardan tahliye ettirilmeyi beklemişlerdi ancak Yunan komutanının kendilerine verdiği, "Ben askerimden başka kimseyle meşgul olamam"²⁰ cevabı Ermeni ve Rumların perişan bir halde Kuva-yı Milliye'den himaye istedikleri sonucunu ortaya çıkarmıştı.

20 Haziran tarihinde düşmanın geri çekilişi ve arkasından kuzeydeki mevzileri terk edişi Adapazarı'nı tahliye edeceğinin göstergesi olmuştu. Bunun üzerine Mürettep Kolordu Komutanı, Adapazarı'nın düşman tarafından yakılmasına engel olabilmek için çabuk hareket edilmesi emriyle birlikte, Sapanca'nın güneyinde bulunan Yunanlıların sıkıştırılmasını ve İzmit-Sapanca arasındaki ikmal yolunu kesmek üzere Derbent yönüne kuvvetli müfrezeler gönderilmesini bildirmişti. Sakarya Bölge Komutanlığı 21 Haziran 1921 sabahı saat 04.00'te Adapazarı'na girmişti²¹. Milli birliklerin bölgeye girmesiyle hükümet konağının önüne Türk bayrağı çekilmiştir. Bu durum, Adapazarı'nın kurtuluşu manasına gelmekteydi. Halkın sevinç gösterileri, her zamanki gibi meclis binası içine de yansımıştı. Adapazarı'nın düşman işgalinden kurtarılması dolayısıyla Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na şükran telgrafları çekilmişti. Adapazarı halkı adına Belediye Reis Vekili Mustafa imzasıyla çekilen telgraf, Meclisin 4 Temmuz 1921 tarihli toplantısında şu şekilde dile getirilmiştir:

¹⁸ Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, c.I, s.177.

¹⁹ Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, s.203.

²⁰ *Akşam*, 25 Haziran 1921, 106.

²¹ Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, s.205.

“Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Vatanımızın istiklâli milliye ve siyasiyesi uğrunda tarihpesent tarihçe ve şeref nisar azimleriyle mücehhez olarak hilkatı insaniyenin en canî düşmanlarıyla mücahedesinde berdevam eden hükümet-i milliyemizin takip ettiği rehğüzârî âmâle karşı sadakat-ı tammesini efaliyle isbata muvaffak olduğu kanaatinde bulunan kazamız halkının muhaceret-i bi-tarafanesine nihayet vermek suretiyle başlayan Kocaeli harekât-ı askeriyesinde Kuva-yı Milliyemizin Adapazarı'yla İzmit'i istirdad etmek gibi muzaffariyetlerle tanzim eden muvaffakiyat-ı şecianesi bütün halkımızca iskabe-i sürur ve mefharetle alkışlanmış ve tezahürata inzimam eden ed'ıye-i ruhaniye ile sevimli vatanımızın düşmanı bidin istilasından yakın bir zamanda kâmilen nasib-i istihlası temenniyatı Rabbizü'l Celâlin dergâh-ı adaletine ref kılınmıştır. Fecayiin zelil gölgeleri altında livamızı perişan eden hain düşmana karşı ibtida beslenecek milli kinlerimizin saika-i intihaye vusulü için pek çok fedakarlıklar ihtiyar etmeyi iman-ı tamla ittihaz etmiş bulunan halkın hissiyat-ı umumiyesi namına arz eder ve mesaî ve mücadele-i muazzama-i vatanperveranelerine karşı ihtiramat-ı faikamızla arz-ı şükran eyleriz.

Adapazarı ahalisi namına: Belediye Reis vekili Mustafa”²².

Anlaşıldığı üzere Adapazarı'nın kurtuluşu tüm Anadolu illerinde de büyük bir sevinç ve heyecan uyandırmış, işgal ve zulümle geçen ayların artık sona erdiğinin inancı tam olarak yerleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Adapazarı halkı işgal yıllarında büyük bir mezalime uğramış, Yunanlılar taşı taş üstünde bırakmayacaklarının adeta yeminini vererek faaliyete geçmişler, bu dönemde Türklere pek çok zayıt verdimişlerdir. Kocaeli yarımadası bu dönemin olumsuz etkilerini halkın zihninde uzun süre taşırken, fiziken de bir harabe devralınmıştır.

İzmit'ten sonra Adapazarı'nın da işgalden kurtulması basında geniş yankı uyandırmıştı. Bölgedeki işgal faaliyetleri, gerçekleşen zulümler, yağmalamalar İzmit ve Adapazarı halkını bir araya getirerek “halkın teşebbüsü” olarak basında yer bulmuştur. Bosfor gazetesinden alınan bilgiye göre Adapazarı halkı sekiz Müslüman, bir Ermeni ve bir Rum'dan oluşmak üzere bir heyet teşkil edip, Yunanlılar ile görüşmek için İzmit'e gelmişlerdir. Yunan generali ve halkın teşkil ettiği heyet arasında birkaç gün süren toplantılar sonrasında umumi bir anlaşma imzalanmış ve bazı şartlar kabul edilmiştir. Adapazarı halkının silahtan arındırılması sağlanacak, bölgeden milli kuvvetler dahi uzaklaştırılacaktı. Adapazarı halkından 20 kişilik bir heyet oluşturulacak, Adapazarı- İzmit- Dersaadet arasındaki telgraf yazışmalarının iadesi yapılacak ve genel durumla ilgili Yunan memurluğuna rapor verilmesi sağlanacaktı. Bu şartlar karşılıklı taraflarca kabul edilmiş

²² TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 46. Birleşim, 4 Temmuz 1921, Ankara, 1958, s.126.

ancak uzlaşma sağlanamayan bazı durumlar da ortaya çıkmıştır. Tarafsız muntıkada asayişin temin edecek kuvvetin 700 kişiden ibaret olması ve bunun bir kısmının Türk, bir kısmının ise Ermeni ve Rumlardan oluşturulacak olması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Armeşe’de bulunan Yunan askerleriyle temasta bulunabilmek için Adapazarı-Armeşe telgraf yazışmalarının derhal tesis edilmesi şartı yine taraflar arasında gerginlik nedeni olmuştur. 700 kişilik askeri gücün tesisine kadar Adapazarı halkından oluşturulacak heyetin Armeşe ve Çiftlik bölgesinde bulundurulmak istenmesi de yine bu gergin ortamın süreceğinin delilidir²³.

Yarımadada Diğer Bölgelerin Kurtuluşu

Kocaeli yarımadası içerisinde işgal döneminde yaşananlar bölgenin yapısını tamamen değiştirecek nitelikte tahrip edici olmuştur. Bu açıdan yarımadada en fazla işgale uğrayan yer Karamürsel ve civarıdır. Bu dönemde yaşananları bir anlamda gözler önüne seren bir gelişme gerçekleşmiş ve bu günlerde Karamürsel’den şehir merkezine gelen bir yolcu, Journal Doryan’ın bir muhabirine, durum hakkında şunları söylemiştir:

“Karamürsel, Gökbayrak tarafından işgal olunmuştur. Taburu, mülazım Cemal Bey kumanda etmektedir. Birkaç ay evvelki mevcut çeteler, bugün kâmilin muvazzaf ve muntazam birer kıta haline dönüşmüştür. Binbaşı Hasan Bey’in kumandasında yeni bir süvari alayı gelmiş, bu durum Karamürsel ve civarında yaşanan hırsızlık ve yağma olaylarının kısıtlanmasını sağlamıştır. Nisanın dördünde bir Yunan torpidosu Karamürsel civarında hazır edilen siperlere birkaç top atmış ise de Gök bayrak kıtaati mitralyöz ateşiyle mukabele etmiştir. Ateş açılır açılmaz Yunan torpidosu süratle Mudanya’ya gitmiştir. Her gün dâhilden mühim kuvvetler geliyor ve Gemlik’e sevk olunuyorlar. Evvelki gün iki Türk tayyaresi İzmit ve Karamürsel üzerinde cevelan ettikten sonra Mudanya’ya doğru gittiler. Akşam geç vakit Yalova istikametinden pek çok top sesleri duyduk. Bir saat sonra ufuk ateşten kıpkırmızı olmuştu. Anladığımız göre Yeniköy alevler içinde idi. İznik muharebatı esnasında Yunanlılar meydan-ı harpte 100 kadar ceset, iki kasa cephane, beş top ve erzak yüklü birçok araba vesaire bırakmışlardır. Nisan’ın 3’ünde üçü zabıt olmak üzere alınmış beş nefer esir Karamürsel’e getirilerek oradan kolordu karargâhına götürülmüştür”²⁴.

Bu ifadeler işgal yıllarında Karamürsel’de yaşanan telaşın açık birer delili olmuştur. Düşmanın Karamürsel taraflarına nasıl çıktığı yine o yıllarda basında konuşulan bir konuydu. Fransızca İstanbul gazetesi, o havalide yangınlar görülmekte olduğunu yazmış, Yunanlıların İzmit’i tahliye etmeye mecbur kaldıktan sonra Karamürsel’e beş noktadan asker çıkardığını ilave etmişti. Gazetenin Karamürsel haberinin diğer kısmında ise şunlar yazmaktaydı:

²³ *İkdam*, 31 Ekim 1921, 110/40-B.

²⁴ *Vakit*, 10 Nisan 1921, 111/14.

“Son gelen malumata göre mücadele, 29 Haziran sabahı Değirmendere açıklarında bulunan düşman gemilerinin şiddetli bir ateşiyle başlamıştır. Öğleye doğru ateşin kesâfet peydâ etmesi üzerine Bahçecik, Ulaşlı, Halidere ve Ereğli tutuşmuştur. Bu sırada beş noktadan karaya ayak basan Yunan askerleri bilhassa Karamürsel civarında ahalinin şiddetli bir mukavemetine maruz kalmış ve mühim zayiata uğramıştır. Değirmendere, Halidere, Ereğli, Ulaşlı ve Karamürsel’i işgal eden kuvvetler İzmit’in tahliyesi üzerine sahili takiben bu kasabaların hepsini yakıp yıkmışlardır. Yunanlılar İzmit’ten yalnız Rum ve Ermeni ahali ile hasta olanları gemilere yüklemişlerdir. Yunanlılardan kalanlar ise gemilerinin ateşi himayesinde Seymen iskelesi ve Yeniköy yoluyla Bahçecik’teki kuvvetlere saldırarak önce Değirmendere’yi işgal etmişlerdir. Bahçecikteki Yunan kuvvetlerinden 600 kişi zayıat görmüştür. Değirmendere’yi işgal eden Yunanlılar kasabada az bir müddet kalmışlar ve arkalarında birkaç yangın izi bırakarak Halidere’ye doğru ileri hareketlerine devam etmişlerdir. İzmit’i işgal eden kıtaat takibe başlamış olduğu için Yunanlılar burada da bir iki saat kalmışlardır. Buradan da Ulaşlı ve Karamürsel’e hareket etmişlerdir. Değirmendere’nin işgali üzerine Karamürsel kâmilten tahliye edilmiş olduğundan Yunanlılar kasabada bir kaç köpek ve tavukla kötürüm bir ihtiyar kadından başka kimseyi bulamamışlardır. Yunanlılar Karamürsel’de bir iki saat kalmışlar ve sahil tarafındaki Büyük Cami civarından baş gösteren yangının kasabayı kaplaması üzerine oradan da çekilmişler ve Yalova’ya azimet etmişlerdir. Yunan kuvvetleri sahilden tamamen ayrılmışlardır. Asker kasabaya gireceği sırada Yunan gemileri tarafından kasaba civarına birçok güller atılmıştı. Bu gemiler Apsis ve Iraklis adı verilen torpidolar ile diğer üç küçük torpidodan mürekkeptir. Bu beş kasabayı işgal ve yanmış bir halde tahliye eden Yunan kuvvetlerinin miktarı 400 kadardır. Beraberlerinde bir miktar cebel topu vardır. Bunun yanı sıra Yunan askerinin önünde 50 kadar Abaza süvarisi ilerlemektedir. İşgal birlikleri yangından evvel buldukları tüm eşyaları yağma etmişlerdir. Karamürsel’de kasabadan maada denizdeki kaçaklar da ihrak edilmiştir. Yunan kuvvetleri Perşembe günü Yalova’ya çekilmiştir”²⁵.

Karamürsel ve civarı işgal güçlerinin baskısı altında, zaman zaman alınan yenilgilerin yanı sıra bu bölgede hareket halinde olan Gökbayrak grubu vasıtasıyla önemli başarılarla imza atmıştır. Adapazarı ve İzmit’te olduğu gibi “Kocaeli Grubu” adını verdiğimiz teşekkül, bu bölgelerin de kurtuluşunu sağlamıştır. Karamürsel, Yunan birliklerinin baskısı altındayken İzmit ve Karamürsel gibi aynı kaderi paylaşan başka bölgeler de vardı. Bahçecik ve Yarımca’da da yine bu düşman birlikleriyle kıyasıya bir mücadele yaşanmaktaydı. 1921 yılının bahar ayları, bu bölgelerde mevcut işgalin belki de milli birlikler açısından en başarılı anlarıydı. Basında mevzilerdeki muvaffakiyete yer verilirken aynı zamanda bu bölgelerden

²⁵ Vakıf, 3 Temmuz 1921, 111/14.

Yunanlıların nasıl çıktığı da izah edilmekteydi. Yunanlıların Geyve'den kaçan kuvvetlerinin bir kısmı Bahçecik'te kuşatılmıştı. Yunanlılar da bu kuvvetlerini kurtarabilmek için 24 Haziran'da Değirmendere'ye asker çıkarmışlar ve burada şiddetli bir mukavemete maruz kalmışlardı. Akabinde bu mücadeleye karşılık veremeyince Değirmendere'ye çıkardığı alayı karşı sahile Yarımca'ya nakletmişlerdi. Burada da tutunamayan Yunan askerleri Gebze taraflarına doğru ilerlemeye mecbur kalmıştı. Bu durum işgalci güçlerin bölgeyi terki anlamına gelmekteydi. Bahçecik'te de yine buna benzer olaylar yaşanmaktaydı. Milli güçlerin başarısı Yunan kuvvetlerinin Bahçecik'ten firarı sonucunu ortaya çıkarmış, bu firar onlar için bir kurtuluş değil, aksine Kuva-yı Milliye tarafından sıkı sıkıya takibini beraberinde getirmişti. Bölgedeki bütün Yunan birlikleri kurtuluşu kaçışta bulmuşlardı. Bunun neticesinde Karamürsel'den gelen kuvvetlerimizle birlikte tüm İzmit cephesinin kuzey sahili böylece milli kuvvetlerce ele geçirilmiş oldu. Akabinde Genceköy, Değirmendere ve Bahçecik de Türk kuvvetlerinin elinde bulunarak, Kazıklı mevkiinde Averof zırhlısından karaya çıkarılan askerler ve Türk kuvvetleri arasında sokak muharebeleri cereyan etmiş Yunanlılar perişan bir halde gemilerine sığınmışlardır. Artık Yunanlılar için basında çıkan haberler şu noktadadır: *“Yunanlıların vaziyeti azami derecede buhranlıdır”*²⁶. Yunanlıların yaşadığı bu buhranlı günler, Kocaeli yarımadası için kurtuluşun habercisi olmuştur.

SONUÇ

Anadolu İhtilâlinin en hararetli savunma bölgelerinden biri olan Kocaeli yarımadasının başta İzmit olmak üzere tamamında verdiği mücadele büyük önem ihtiva etmekteydi. Özellikle ulusal basın yoluyla bu dönem tarihine şahitlik etmemiz mümkün hale gelmiştir. İzmit ve Adapazarı'nda geçen işgal ve zulüm dolu yıllar halkın topluca mücadelesiyle sona erdirilmiştir. Bu noktada resmi ve gayri resmi yollarla harekete geçiren, başta ilk kurulan TBMM'nin göz ardı edilemeyecek siyaseti ve tabii ki bölge halkının işgal dönemindeki zorlukları aşarak bir araya getirmiş olduğu heyetin Yunan temsilcisiyle görüşmesi neticesinde ortaya çıkan rapor son derece önemlidir. Bu rapor, bir anlamda Türk milli bilincini somutlaştırırken İzmit ve Adapazarı halkının yaşanan olumsuzluklara karşı İstanbul hükümeti gibi davranmayı hiç düşünmediğinin de göstergesidir. Milli birlik inancıyla bağımsızlığa kavuşma bilinci, bu bölgelerin kurtuluşuna vesile olan en temel gerekçe olarak karşımıza çıkmıştır.

²⁶ *Vakit*, 14 Nisan 1921, 111/14.

KAYNAKÇA

A) Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

B) Süreli Yayınlar

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Tasvir-i Efkâr

Vakit

C) Araştırma Eserleri

BAYTOK, Taner (1970), *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara

ÇAM, Yusuf (1993), *Milli Mücadelede İzmit Sancağı*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul.

ÖZEL, Sabahattin (2005), *Milli Mücadelede İzmit- Adapazarı ve Atatürk*, Derin Yayınları, İstanbul.

ÖZEL, Sabahattin (1987), *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul.

ÖZTÜRE, Avni (1969), *Nikomedia-İzmit Tarihi*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

ÖZALP, Kazım (1971), *Milli Mücadele 1919-1922*, c.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ERMENİ KOMİTE VE PROPAGANDA FAALİYETLERİNİN HATIRATLARDA YERİ*

Okt. Seçil ÖZDEMİR**

Özet: Savaşlar devletlerarası mücadelenin en masum yönüdür. Somuttur, nettir. Tarafları bellidir. Tarihin ilk çağlarından itibaren devletlerarası mücadele değerlendirildiğinde sadece savaşlar ile yürütülmediği görülür. Özellikle modern dönem tarihi savaşların hâkimiyet kurmakta rolünün ne kadar az olduğunu, sadece silah ile toplumsal hâkimiyetin sağlanmasının imkânsızlığını kanıtlayan örneklerle doludur. Dolayısı ile ülkeler mücadele halinde iken çatışmanın somut olarak sürdürdüğü cephelerin gerisine ulaşamıyorlarsa mücadelede rakipleri karşısında bir adım geri kalır; cephenin gerisine ulaşmak günün koşullarında birçok farklı yöntem ve strateji ile mümkündür. Bu açıdan geçmişte olduğu gibi bu gün de geçerliliğini koruyan önemli bir yöntem kuşkusuz propaganda faaliyetleridir. Propaganda faaliyetleri günün koşullarında sivil toplum örgütleri, medya, sosyal medya... vb. türlü teknolojik imkânın değerlendirilmesi ile yapılmaktadır. Bu imkânların yeterince gelişmediği dönemlerde ise çete ve komita faaliyetleri gibi sivil toplum örgütlerinin geçmiş dönem ifadesi olan çeşitli cemiyetler bu faaliyetler için görünür yüzlerinin gerisinde yürüttükleri faaliyetlerle bu mücadele için çalışmışlardır.

Bu çalışmada özellikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde Ermeni çete ve propaganda faaliyetlerinin bahsedildiği eserlerden örnekler sunulmaktadır. Çalışma için temel kaynak olarak hatırat niteliğinde eserler değerlendirilip, propaganda faaliyetlerinin kurgunun ötesinde beslendikleri gerçeklikler, dönemin tanıklarının anıları ile oluşturulan hatırat niteliğindeki eser değerlendirmeleri ile ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Propaganda, Çete, Rusya, İngiltere.

THE PLACE OF ARMENIAN COMMITTEE AND PROPAGANDA ACTIVITIES IN MEMORIES

Abstract: Wars are the most innocent aspects for intergovernmental struggles. It is concrete. It is clear. Sides are clear. Since the first ages of history when the intergovernmental struggles considered it can be shown that wars are not the only way to pursue this. Especially modern era historical process shows wars have minority effect on dominance and have a lot of examples on proving the impossibility of ensuring social dominance only with weapon. Thus if the states are in struggle and they cannot reach the background of the facade they move one step back in the struggle. Nowadays there are lots of different ways and strategies to reach the background of facade. Propaganda activities are the one of the most important way that protects effectiveness today and in the past. Today propaganda activities are done by using every kind of different technological facilities, nongovernmental organizations, media, social media etc. In the past when the technological facilities were not common, gang and committee activities and communities that are the past term equivalents of nongovernmental organizations were worked in the background.

In this study there are some examples of studies that mentions about Armenian gang and propaganda activities especially during First World War. The main sources in this study are the memories. Memories were evaluated carefully and the realities that fed the propaganda facilities were presented by using those memories.

Keywords: Armenian, Propaganda, Gang, Russia, England.

* 2014 Nisan ayında Azerbaycan'ın Bakü kentinde Çağdaş Azerbaycan ve Türkiye Edebiyatında Ermeni Meselesi Konferansı'nda sözlü bildiri olarak sunuldu.

** İstanbul Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi doktora öğrencisi.

Giriş:

Propaganda sözcük anlamı ile bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı ve bu gibi yollarla gerçekleştirilen çalışma, yayma faaliyetinin adıdır.¹ Çağdaş siyaset dilinde, yönetimlerin dehşet ve nefretle karşıladıkları ilke ve düşünceleri yaymak için kurulmuş gizli örgütleri ifade etmektedir.² Bir diğer yönüyle ise toplulukların birlik ve yaşayış biçimlerini sağlamlaştırmak, fikir birliğini ve pozitif gelişimi sağlamak için de devletler tarafından kullanılır. Devletlerin iç politikalarında, kendi halklarına yönelik olarak uyguladıkları ve pozitif propaganda denilebilecek bu yönü ile toplumsal birlikteliği sağlama konusunda propaganda önemli bir güçtür. Bu kimi zaman edebi eserler ile kimi zaman basın, yayın kanalı ve tarihi-kültürel bütünlük içinde de ritüellerle sağlanabilir. Devletler, ortak bir düşman algısı ile halkını bir arada tutabilmek, düşmanın güven ve cesaretini kırmak, düşmana karşı nefret duyguları yaratmak... gibi sebepler için de propaganda faaliyetlerine yönelebilir.

Propagandanın toplum üzerinde sahip olduğu etki gücü elbette uygulanmasındaki teknik ve amaçla paraleldir. Rakip kuvvetlerin birbirlerinin zafiyetleri üzerine yönelmesinde de veya vatandaşların devletlerine karşı kıskırtilmasında kullanıldığında terörizmden ayırt edilemez bir hal alabilir. Hatta bu yönü ile terörün önemli bir aracı haline gelir.

Terör: siyasal ve ideolojik amaçlarla, kişiler, gruplar tarafından gizli bir örgütlenme çerçevesinde, bir iç veya dış desteğe bağlı olarak kitleler üzerinde korku atmosferi oluşturmaktır... Halkın yaşamını, onurunu, özgürlüğünü, güvenliğini tehlikeye atmak, çevreyi, bir kamu malını ve ya özel mülkü zarara uğratmak, işgal etmek, el koymak, ulusal bir kaynağı veya uluslararası hizmetleri tehlikeye atmak, bağımsız devletlerin istikrarını, ülke bütünlüğünü, siyasal birliğini veya egemenliklerini tehdit etme amacıyla bir bireysel ya da toplu suç planını gerçekleştirmek için işlenen her türlü şiddet eylemi ile bu türlü eylem tehdidinde bulunmaktır.³ Bu noktadan hareketle , bu çalışmanın temel konusunu teşkil eden Ermeni propaganda faaliyetlerini “terör” şeklinde nitelemekte yanlış olmayacaktır.

Propaganda faaliyetleri ve teknikleri insanlığın toplum yaşantısına geçtiği ilk dönemlere kadar tarihlendirilebilir. İnsanın örgütlü toplum yapısı ile yaşamaya başlamasıyla birlikte liderler veya liderlik niyeti taşıyanlar kendilerine destek bulmak için propaganda yöntemlerini kullanmaya başlar.

¹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.534e2f22ac6170.58623288

² Qualter, H.Terence, “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, Çev:Ünsal Oskay, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/445/5010.pdf> , Erişim Tarihi: 20.03.2014

³ Karakoç Erkan, Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü,I.Q Yayınları, İstanbul, Şubat 2009,I.Basım,s.34-34

Türk tarihine ait ilk yazılı belge olarak kabul edilen Orhun Yazıtlarında da propaganda faaliyetlerinin izleri görülür. Örnek olarak: o dönem Türk Devletleri'nin en önemli düşmanı sayılan Çin'den Kültigin Yazıtı'nın güney yüzünde “... Çin Halkı'nın sözleri tatlı, ipekli kumaşları da yumuşak imiş. Tatlı sözlerle, yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzaklarda yaşayan halkları böylece kendilerine yaklaştırırlar imiş. (bu halklar) yaklaşıp yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş. Çin halkının tatlı sözlerine ve yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, ey Türk halkı çok sayıda öldün!”⁴ cümleleri, bu dönem propaganda faaliyetlerinin var olduğunu kanıtlamakla beraber o dönemde dahi casusluk ve istihbarat faaliyetlerinin bilgi toplamak boyutunun çok ötesinde olduğu ve propagandanın yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğudur; Ancak insanlığın tüm araçlarındaki gelişim gibi propaganda teknikleri de aynı hızla zamana uyum sağlayarak gelişim gösterdi. Belirtildiği gibi I.Dünya Savaşı pek çok alanda olduğu gibi propaganda konusunda da bir dönüm noktasıydı. Savaşın sonunda birçok insan modern propaganda teknikleri konusunda ilk elden deneyim sahibi oldu. Ayrıca bu savaş sırasında uluslararası boyutu ile oldukça geniş bir çerçevede propaganda faaliyetleri ortaya kondu.⁵

İlk Ermeni Komiteleri'nden Örnekler:

Yirmi birinci yüzyılın tüm teknolojik imkânlarına rağmen, propaganda faaliyetleri insana ihtiyaç duyar. Teknolojik gelişmenin olmadığı devirlerde de şüphesiz propaganda yine bugünkü gibi temelde insana dayalı gelişir: Saraylara sokulan cariyeler, çeşitli eğlence gösterileri, tiyatrolar, eğitim kurumları, falcılar, tüccarlar, din adamları, müzisyenler, sanatçılar sağlık görevlileri... En üst düzey görevlilerden en yoksuluna kadar... İnsan, her dönemde hem propagandanın hedefi hem de önemli bir propaganda aracıdır.

Yöneticiler ve halkın zafiyetlerini istihbarat faaliyetleri ile öğrenen devletler, rakiplerine karşı gerektiği zaman kullanabilecekleri politikaları hazırlar. Geniş Osmanlı coğrafyası üzerinde menfaatler var etmek isteyen ülkeler, misyonerleri vasıtası ile hem bilgi toplamak hem de ortaya koyacakları faaliyetlere destek olacak taraftar bulmaya çalıştılar.

Osmanlı Devleti'nin güç ve kontrolü elinde tuttuğu dönemlerde azınlıklar tarafından kurulan ilk cemiyetlerde açık olarak ihanet görülmez; Ancak zamanla bu durum değişir. Ermenilerin Anadolu'da kurdukları ilk cemiyetler daha çok yardım faaliyetleri çağrıştıran isimler taşıyordu: Kilikya'da “Hayırseverler ve Fedakarlar Cemiyeti” gibi isimlere sahipti. 19.yüzyılın ikinci yarısında Van'da “Araratlı” , Muş'ta “Mektep Sevenler”, “Şarklı”, “Klikya”...

⁴ Tekin, Talat, Orhun Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.4-5, Özdemir Seçil, “Milli Mücadele Sürecinde Bazı Casusluk Faaliyetleri ve Mustafa Sagir” Uluslararası Büyük Taaruzun 90.yılı Sempozyumu, Uşak

⁵ a.g.m , s.3

cemiyetleri ileride “*Ermenilerin Müttehid Cemiyeti*” adını alacak ve bir süre sonra ise cemiyet isimleri Ermenilerin cüretini ortaya koyacak ifadelerle bürünecektir: Erzurum’da “*Silahlılar Cemiyeti*” , Van’da “*İttihat ve Halas*” , “*Karahaç*”, “*Ermenistan’a Doğru Cemiyeti*”, “*Genç Ermenistan Cemiyeti*” ... “*Müdafai Vatandaşlar Cemiyeti*”nden itibaren net olarak Ermeniler tarafından sürdürülen çete ve komitecilik faaliyetleri ortaya çıkar. Mihran Damadyan adındaki bir Ermeni komitecinin savunma metnindeki ifadeleri de bu faaliyetler hakkında bilgi verir: “ *Ermeni fesat komiteleri bir olmayıp çeşitlidir. Bunların ayrı ayrı merkezleri ve şubeleri vardır. Bu komitelerden birincisi Ermeni Milletperveran cemiyeti olup merkezi Londra’dadır... İngiliz milletvekillerinden çokları bu komiteye aza yazıldıkları gibi komitenin baş veznedarı dahi bir İngiliz Milletvekilidir... Bir diğer komite Portakalian Mıgırdıç’ın komitesidir ki bunun da merkezi Marsilya’dır... Bu komite Van’da İran hududu tarafında bulunan ahaliyi fesada verme gayretinde olduğu gerek o taraftaki ahvalden gerekse komitenin yayın organı olan Armenia Gazetesinin her nüshasındaki haberlerden anlaşılmaktadır....*”⁶ Bu açıklamadan propaganda faaliyetleri yanı sıra anlaşılın, İngiltere gibi devletlerin, propaganda faaliyetlerini yönlendirirken rakip gördükleri ülkelerin iç politikalarını karışıklığa sevk etmek için o ülkelerdeki azınlıklarından ve sınırlarda problem yaratmaya elverişli alanlardan olabildiğince faydalandıklarıdır.

Avedis Nazarberg tarafından kurulan “Hınçak” örgütü Anadolu’yu kana bulayan pek çok faaliyetin örgütleyicisi idi. “*Türk’ü , Kürdü her yerde, her türlü şeriat altında vur. Mürtecileri , ahdinden dönenleri, Ermeni hafiyelerini öldür , İntikam al*” parolası da Ermeni terörünün bir diğer kolu Taşnak Komitesine aittir.⁷ Cemal paşa’da hatıratında bu konuya “ *...Meşrutiyetin ilanından sonra oluşan Türk siyasi cemiyetlerine mütekebil, Ermeniler de Taşnak Sütyun, Hınçakist ve Reforme Hınçakist şubelerini meydana getirdiler. Daha doğrusu eskiden mevcut gizli teşkilatlarını açığa çıkardılar*”⁸ der.

Ermeni Propaganda Faaliyetlerine Örnekler:

Ermeni propaganda faaliyetlerinin örneklerini vermeden önce vurgulanması gereken temel nokta: bu faaliyetlerin İngiltere, Amerika, Fransa, Rusya gibi devletler tarafından kışkırtıldığı ve yönlendirildiğidir. Talat Paşa’nın Hatıratında ki şu sözleri “*Türkiye’de Ermeni Meselesi yoktur. Ermeniyi hammadde olarak kullanan sinsi tahrikler, kanlı suikastlara kadar uzanmış kışkırtmalar vardır.*” Yüzlerce yıl bir arada huzur içinde yaşamış toplulukların birbirlerine düşman edilmesinin temel sebebinin açıklar.

⁶ Damadyan ,Mihran, Bir Ermeni Komitecinin İtirafı, Yayına Haz: Haluk Selvi, Timaş Yay, İstanbul 2009,s.120-123, Eser Ermeni komite faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler sunar.

⁷ Deliorman,Altan, Türklere Karşı Ermeni Komitecileri, Boğaziçi yay, İstanbul, s.21-26 , ayrıca Ermeniler tarafından tertiplenen bir çok katliamın şahitlerinin ifadeleri için bakınız: Aynı Eser

⁸ Cemal Paşa, a.g.e , s.355

Ermenilerin, Osmanlı Devleti içindeki konumunu da Talat Paşa'nın sözleri açıklamaya kafidir: *"İlk dâhiliye nazırlığımda yaptığım Anadolu seyahatinde gördüm ki Ermeniler her belde de huzur, refah, sükunet içindeydiler. Sanat ve Ticaret ellerinde idi. Dillerine ve dinlerinden geniş şekilde sahiptiler. Fert hayatının seviyesini ifade edecek her sahada Türklerden ileriydiler."*⁹ Batılı ülkeler için Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde zararlı bir hammaddeden farksız bir araç haline gelen Ermeni toplumunun Osmanlı Devleti ve halkından uzaklaştırılması gerekliydi. Bu ülkelerin yıllarca bir arada yaşayan iki halkı birbirlerine düşman etme süreci ve bu devletlerin yöntemleri hakkında da döneme ait hatıratlar bazı bilgiler sunar:

Yakın Dönem Türk Tarihi'nin , I.Dünya Savaşı'nın ve Milli Mücadele'nin önemli isimlerinden Talat Paşa' ve Cemal Paşa'nın Hatıratları bu faaliyetler hakkında aydınlatıcı bilgilere haizdir. Cemal Paşa'nın hatıratında: ... " *...Hususiyle bizim imanımız vardır ki Ermeni unsuru ile Türk unsuru arasındaki düşmanlığın başlıca sebebi Rusya siyasetidir... ne zaman ki Ruslar, büyük bir istila hırsıyla Türk İmparatorluğu üzerine saldırmaya başladılar Rumen, Rum, Sırp, Bulgar unsurları kullandıkları gibi Gürcülerden sonra Ermenileri de kullandılar..."* sözleri Ermenilerin içinde yaşadığı ülkeye karşı dış güçler ve onların propagandaları ile kışkırtıldığına kanıt teşkil eder. Ayrıca Cemal Paşa'nın *"Berlin Anlaşması'ndan sonra özellikle Ermeni ve Kürtler arasında şiddetli bir muhalefet hissi baş gösterir. En büyük şehirlerden en küçük köylere varıncaya kadar bütün Osmanlı memleketi dâhilinde Ermeni ihtilal komiteleri tarafından pek muntazam gizli teşkilat meydana getirildi. Bu teşkilat Ermenileri , Kürt ve Türk aleyhine mütemadiyen zehirliyor ve Doğu Anadolu'da altı vilayetten ibaret bir Ermeni mümtaz eyaletleri teşkil edilmedikçe Ermenilerin rahat durmayacağını temine çalışıyordu.... Ermeni ihtilal teşkilatı gibi çalışan Rus Konsolhanelerinin dağıttıkları paralar sayesinde papazlar partisi de Rus Çarı'nın himayesini, İslam Halifesi'nin himayesine tercih etmek lazım geleceğine dair vaazlarda bulunuyordu..."* cümleleri de Rus propagandasını örnekler. Ayrıca Genç Ermenilerin milli şuur ve Hıristiyan taassubu ile yetiştirilmeleri Amerikalı misyonerlerinin de Türkiye'deki ilk adımlarını teşkil eder. Amerikalı misyonerler, Müslümanları Hıristiyan yapmaktansa yerli Hıristiyanlar arasındaki propaganda faaliyetlerinin daha faydalı olacağını fark eder. Bu amaçlara hizmet eden öğretmenlerin görev aldığı Amerikan Robert Koleji'nin açılması ile bu okulun ilk öğrencileri olan Bulgar ve Ermeniler zamanla ünlü komiteci liderler haline gelmeleri de bu yaklaşımın bir sonucudur.¹⁰

Ermeni gençlerin yetiştirilmesi ve Avrupa ülkelerinde okutulması uzun vadeli Ermeni planlarının ilk kademesini oluşturdu. Rusya'nın Van ve Erzurum'daki Başkonsolosu Mayevski *"Üniversitelerden ilkokullara kadar bütün Ermeni okulları Avrupa Başkentlerinde ifrat*

⁹ Kutay Cemal, Talat Paşanın Gurbet Hatıraları, C.III, II. Basım, s.1153, 1154

¹⁰ Deliorman a.g.e,s.21-26

derecesinde Ermeni propagandalarını faaliyet alanına çevrilmişti... öğretmenler muhitinden gençlerin kalplerine ekilen kin, onlar eliyle gelecek nesillerin zihnine yerleştiriliyor. Böylece üç-dört yıl arzında onların meydana getirdiği illüzyonun müdafaası için kanlı fedakârlığa hazır olan kudurgan, inatkar gençler ortaya çıkarıldı...¹¹ Bitlis'teki Rus konsolosunun hükümet matbuasına verdiği rapordaki "...Muş Vadisi'nin o eski silahşorları şimdimekteplerde pedagog kesildiler..."¹² Cümleleri de bu okullardaki faaliyetleri ve eğitimin propaganda aracı olarak Türkiye ve Türk halkı aleyhine kullanıldığını teyit eder.

Bu kışkırtma faaliyetleri sonucunda birlikte yaşadığı toluma ihanet eden Ermeniler özellikle Adana vilayeti gibi sınır hatlarındaki şehirlerde, İtilaf Devletleri lehine casusluk faaliyetlerinde önemli rol oynadı. Bu bölgelerde gerektiğinde bilgi toplayıp casusluk gerektiğinde yalan haberlerle propaganda yapıp, lüzumunda düşman ordularıyla birleştiler ve Osmanlı'yı sırtından vurdular. Taşnak Komitesi tarafından Şam Şubesi'ne yazılan mektup bu faaliyeti kanıtlar: "*Ruslar hududu geçip Osmanlı Orduları geri çekilmeye başladığı zaman, mevcut vasıtalarından istifade edip her tarafta umumi bir isyan yapılmalı, Osmanlı Ordusu bu suretle iki ateş arasına alınmış olacaktır... Osmanlı Ordusu ilerlediği takdirde, Ermeni Askerler silahları ile birlikte kıtalarını terk edecekler, Çete teşkil edip Ruslarla birleşeceklerdir.*"¹³

Kendilerine yapılan bu propagandalar sonucunda yüzlerce yıl bir aradığı topluluklara karşı düşman haline gelen Ermeniler zamanla kendi propagandalarını da yapmaya başladı. Talat paşa ise Ermenilerin Batılı ülkelerin desteğini almak için yaptıkları faaliyetler hakkında: "...Jön Türklere karşı tamamiyle müttehid bir tavır takınıyorlar, Avrupa'ya karşı ise eski ve yeni hükümetten şikayet ediyorlar. Türk vahşetinin devam ettiğini söylüyorlardı. Adana hadiseleri, Rumelideki galeyen ve cinayetler sırf onların eseridir; Bunlar sonradan Müslüman halka atfedilmiştir... Adana hadiselerini müteakip dahiliye nazırı oldum... Adana hadiseleri hakkındaki tahkikat evraklarını dikkatle tetkik ettim. Hadiselerin Ermeniler tarafından tahrik edilmiş olduğu, tahkikat komisyonu azası olan Ermenilerin Şahadeti ile de teeyüt ediyordu. Komisyon azasından biri olan Agop Babikyan Efendi bunu bizzat bana da itiraf etti..." der.

Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuş, Beyrut, Suriye, Edirne, Aydın'da valilik yapmış, Tercüman-ı Hakikat, İttihat, Takvim-i Vekayi ... gibi gazetelerde yazarlık yapmış Hüseyin Nazım Paşa'da Hatıratı'nda Zaptiye Nazırlığı yaptığı dönemde Ermeni komitelerine karşı mücadeleler verdiğini belirtir ve bazı örnekler aktarır: "...*Hınçak*

¹¹ Hasanaliev, Neriman, Rusya'nın Van ve Erzurum'daki Başkonsolosu Mayevski'nin Hatıraları, Çev: Enver Uzun, Türk Ocakları Yay, Trabzon, 2001, s.10-23

¹² Mimaroglu Reşat M. Gördüklerim Geçirdiklerim, T.C Ziraat Matbaası, 1946, s.46-47

¹³ Talat Paşa'nın Hatıraları, Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1958, s.58

Komitesine sokulan bir muhbir Bab-ı Aliye bir baskın yapılacağını haber verir ve bunun üzerine tutuklanan Agop adındaki Ermeni'nin sorgusunda:

“-Soruyordum o cevap veriyordu:

- Kimsin, adın nedir?

- Adım Agop'tur. Ermeni milletindenim. Hınçak Komitesinin ileri gelenlerindenim.

- Maksudunuz nedir?

- Bab-ı Aliye ve Müslüman mahallelerine hücum edip ihtilal çıkarmak. Medeni Avrupa'nın müdahalesini celb etmek ve bu suretle hükümetinizin zulüm ve esaretinden kurtulmak

-Hiç günahı olmayan zavallı ahalinin kanını dökmek zulüm değil midir?

- Biz evvela Müslümanların değil, hükümetinize hala sadakat gösteren bizim pis , melun Ermenilerin kanını akıtacağız... Komitenin kararı katidir. Zaten ihtilal başlar başlamaz İngiliz donanması da İstanbul'u muhasara edecektir.”¹⁴ Hüseyin Nazım Paşa, “Komite bu maksatlara ulaşmak için Bab-ı Ali'de taşkınlıklar çıkarmayı sürdürürken, dükkânlarını açmış olan Ermeni esnafları da tehdit ve teşviklerle kapamaya mecbur ediyor. Maksatlarına ulaşmak için Ermenilerin meskûn olduğu her köy ve kasabada ihtilal yapacaklarını ilan eden beyannameler yayınlıyor, ibadet maksadı ile kiliselere giden ve komitenin tahriklerine alet olmak istemeyen Ermenileri kiliselere hapsediyorlardı... Türklerin Müslüman olmayan unsurlara tecavüz edeceklerini iddia ediyor ve bu iddialarının ispatı için rast geldikleri Rumları ve mazrup takımını toplattırıp darp etmeye başlamışlardı.” Der. Aynı zamanda Hınçakyan Sosyalist İhtilal Fırkasının programına da değinir: *Fırkanın programında hareket noktasını Propaganda teşkil eder. Buna göre: propagandanın vazife ve gayeleri her bir sınıf, cemaat ve ahali arasında ihtilal fikirlerini alevlendirerek her tarafa neşir ve işaa eylemek... Muharrirler vasıtası ile cemaati hükümete karşı isyana tevik etmek, her fırsatta hükümetten ıslahat taleplerinde bulunmak, tehdit ve terör vasıtası ile cemaati protestolara teşvik etmek ve Ermeni Milleti'nin ihtilal fırkalarına dâhil olmasını sağlamak...* Ermenilerin buldukları bölgelerde ardı arkası kesilmeyen katliam ve hırsızlık şaiyaları çıkartmaları, kargaşalar tertiplenmeleri kendilerine yurt dışındaki komite merkezleri tarafından bildiriliyordu. Bu faaliyetlere katılmak istemeyenleri ise yine bizzat kendileri tarafından cezalandırılıp bunun da sorumlusu Türk ve Müslümanlar olarak gösteriliyordu.¹⁵

“Merkezi Londra'da bulunan Hınçakyan Komitesi casusluk faaliyetlerinde de bulunuyor, Müslüman kıyafeti ile Türkiye'ye casuslar sokuyorlardı. İngilizler Kürtçe'yi çok iyi bilen otuz Ermeni'yi sünnet ettirerek ve Kürt kıyafetlerine sokarak Anadolu'nun İçlerine yollanmıştır.

¹⁴ Hüseyin Nazım Paşa, Hatıralarım Ermeni Olaylarının İcyüzü, Selis Kitaplar, İstanbul, 2003,s.18-19

¹⁵ Mimaroglu,a.g.e,s.46-47

Bunlardan Kaspar Kiragos (Mehmet Ali) tavrından şüphelenilerek yakalanır. Bu suretle diğer yirmi dokuz arkadaşı da yaklanarak tutuklanır. Benzer şekilde Beşagezyan namında bir Ermeni'nin Yahudi kıyafeti ve İsrail ismi ile mersine yerleştirildiği de tespit edilmiştir.

Cemal Paşa ise hatıratında Adana'daki Ermeni faaliyetlerine dair "...1909 senesi başlarında Adana'da herkesin ağzında dolaşan şayialar yakında Ermeniler'in ihtilal yaparak Türkleri mahvedeceği..." söylentileri yayılırken "...Moskof siyaseti ve ahmak yardakçıkları bütün kabahati öldürölmek istenilen Türk'e yükletmek için dünya matbuatını yaygaralara boğmaya çalışıyorlar" der. Ermeniler şark vilayetlerinde, Kafkasya'da, İstanbul'da Cenevre'de ve Mısır'da teşkilat kurmuş ve Türk-Kürt Mezalimi hakkındaki yalanları yaymak üzere propaganda organları teşkil etmişlerdi."¹⁶ Ayrıca Zeytun isyanları hakkında Adana, Maraş havalisinde Ermeniler tarafından sazla okunan Türkçe Zeytun Mersiyesi adlı destan o havalideki halet-i ruhiyeyi izah eder* Bezer şekilde okullardaki öğretmenlerin de en önemli vazifesini propaganda oluşturuyordu. " Komiteci Muallimler Devlet-i Osmaniden bahsettikleri sırada, Türklerin Anadolu vilayetini Ermenilerden zapt etmiş olduklarını ve her Ermeni için ecdadın memleketini Türk boyunduruğundan kurtarmaya çalışmanın bir vatan vazifesi olduğunu öğretmeye çalışıyorlardı... Nesli cedide tedris olunan parçaların isyan ve ihtilal mevzularından başka bir şey ihtiva etmemesine çalışıldı" bu konuda okullarda öğretilen marşlar gibi milli şarkılar da Ermenileri kışkırtıcı, vahşet içerikleri ile doludur. Bir örnek hem bu propagandayı hem de Ermenilerin Türklere yapmış olduğu mezalimin kanıtıdır:

İstiklale Davet(Milli Şarkı)
Ermeniler silah başına, kılıç bele tüfek omuza
Türk Ermenistan'ından bizi bir ses çağırıyor
Dağdan dağa dehşetli bir feryad- tanin endaz oluyor
Vatana koşunuz Ermeniler, Ermenistan'a koşunuz
Ermenistan'da Ermeniler yine kıyam etti
Aslanlar gibi " intikam-intikam" diye bağırıyorlar
Bütün ovalar kana boyandı
Bütün derelerden kan akıyor
Düşman korkusundan dehşetinden firar etti
Ermenilere bir çok ganaim bıraktı
Bir ağızdan zafer diye bağıralım

¹⁶ TALAT Paşa'nın Hatıraları, Yenigin Haber Ajansı, Temmuz, 1998, s.16-43 , Cemal Paşa, Hatırat, Yay. Haz: Metin Martı, Arma Yay, Beşinci Baskı, İstanbul,1996,s.375

* Zeytun Mersiyesi tam metin için bknz: Talat Paşa, , Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra 1916), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005 , 278-279

Yaşasın Ermenistan¹⁷

Rusya'daki Ermeni mütefekkirin ve muharrirleri daha eskiden beri gazetelerde neşrettikleri yazılar ile Rus ve Osmanlı Ermenilerini Türkler aleyhine tahrik ve şiirleriyle İslamları tahkir ediyorlardı. İlahilerinde dahi bu hali görmek mümkündü : “ *ya rab sen Ermeni milletine merhamet et, düşman Türk'ü kahr ve ve tedmir et*” gibi ilahiler tertip ediyorlardı. Ermeni komiteci ve ihtilalciler bu şarkıları ve benzeri ilahileri mekteplerde, tiyatro sahnelerinde, Ermeni kahvelerinde, kulüplerinde, sokaklarda... Serbestçe söylüyorlardı. Hatta bu şarkılar plaklara kaydedilerek her bölgeye yayılmıştı.

Bunun bir örneği de meşhur Ermeni şairlerinden Beşiktaşlıyan'ın asar-ı millisi ile maruftur. Zeytun haydutlarına hitaben okuduğu manzume:

Zeytunlulara

...

Yarasından kan akan yavruna

Göz yaşları dökmeden metanetle bak

Bırak Türk anaları ağlasın

Sen Zeytun'a peyam-ı sürur götür

Güneş doğdu Zeytunlular çabuk atlara binelim

...

Bunca çektiğimiz kulluk esaret artık yeter

Acılığı biraz da Türk'e tattırmaya çalışalım¹⁸

Hüseyin Nazım Paşa'nın hatıratında bu konu bütün Adana ve Halep vilayeti dâhilinde tevzi edilen beyanname ile vurgulanır, Ermenilere dağıtılan bu beyannamelerde “ *Kilikya Ermeni Cemaati! Ermeniler mahvedilmek üzere tahtı tehditte bulunuyor: Bu gün Ermeni cemaati kendi sıcak kanı içinde yüzüyor, cehennem ateşinde yanıyor. Barbar hükümetin, canavar Türklerin maksadı bütün Ermenileri mahvetmektir... Ermeni bekası sizin elinizdedir. Esareten kurtulun... Ayaklanalım... Sedayı istiklali hep bir ağızdan çıkararak barbar düşmana hücum edelim.*” Yazar. Yine aynı konuda Hüseyin Paşa, Ermenilerin Adana, Kilikya ve Zeytunda yapacakları katliamın hazırlıkları için birçok yerden Ermenilerin bu bölgeye toplandığına ve bunların yerleştirildikleri bölgelerde Müslüman halka iki günlük ömrünüz kaldı hepinizi geberteceğiz! Şeklinde hakaretlerde bulduklarını, bu köylerin eli silah tutan Müslüman erkeklerinin ise cepheye olduğuna değinir. Talat Paşa ise bu konuda Zeytun

¹⁷ TALAT Paşa, , Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra 1916), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s.315 , ve benzerleri için bkz: aynı eser

¹⁸ Talat Paşa, , Ermeni Vahşeti... s.276-277

isyanına reislik etmiş Melkon adında bir Ermeni'nin tutuklandığını ve sorgusunda İngilizlerin, İskenderun'a çıktığı haberini yayarak, Osmanlı Hükümeti'ne mümkün olduğu kadar fazla sorun çıkartılması emrini vermiş olduğunu belirtir.¹⁹

1893 senesi Bitlis katliamı öncesi Protestan misyonerlerden ve Hınçakların önemli liderlerinden "corç" Ermenilere yaptığı konuşmada : *"...Kadınlarımızın bir kısmı Türk mahallelerine gidip Kürtlerin ve aşiretlerin Türk dükkânlarını yağma ettiğini söyleyecektir. Bu suretle Türkler ve Kürtlerin arası açılmalıdır. Hükümet memurlarına da Türkler ve Kürtlerin Ermeni mallarını yağma ettiğini söyleyeceksiniz. Bir taraftan bu propaganda yapılırken, barbarlar Cuma namazından çıkmadan camilere hücum edeceksiniz. Bu gün bir Türk öldüren cennette Allah'ın en güzel bir meleği olarak kendisine yer hazırlamış olacaktır.*²⁰

Fahrettin Erdoğan* bu konuda *" daşnak komitesi reislerinden Murad(Sivas , Gövdin köyü'nden) 1914 senesinde Rusların artık Büyük Ermenistan teşekkül edecektir. Parolası ile "bütün Ermenilerin toplanması ve Murat, Van cephesi senindir" emrini almıştı. Bu sırada ittihatçılarda Ermeni gençleri askere alıyordu; Ancak 18 Ekim 1914 kurban bayramı gecesini Rus saldırıları başladığında, bu cephedeki Ermeniler, Ruslara ilhak ettiler.*²¹"

İbrahim Arvas'da eserinde benzer bir konuda 1914 senesinin 25 Teşrinsanisinde Ruslar taaruza geçer... Halk direnişe karar verip Rus birlikleri üzerine yöneldiğinde ise bunu fırsat bilen Ermeniler Müslüman ahalinin evlerine yerleşir. Geri döndüklerinde ise burası Ermenistan'dır. Sizin yeriniz Şam'dır. Dediklerini belirtir.²²

Saadettin Paşanın anılarında: Van civarında halkın *"Ermeni mallarının yağmalanmasının helal olduğuna dair ferman çıktığı"*²³ şaiyaları ile kışkırtıldığı belirtilir.

Haçin civarındaki karışıklıklarda yine Ermenilerin kendilerine ait malları ateşe verip talan etmesinden bölgedeki Müslüman halkın duyduğu tedirginliği Haçin kaymakamı Gorobit Çallıyan Efendi'nin hatıratından öğreniyoruz. Eserde Ermenilerin yalan haber yayma faaliyetlerine dikkat çekici bir örnek olarak kendisine gelen Mihran Efendi adında bir köylünün *" Köyde İslamlar toplanıp tutuklandı, erkekleri Aram çavuşun yanında on beş jandarma ile ev ev gelip topladığını, bu emri kumandan vermiş, siz vermişsiniz, suçları nedir? Diye sorduğu, tabii ki emir kaymakam tarafından verilmemiştir zira kaymakamın cevabı böyle bir emirden haberinin olmadığıdır.*²⁴

¹⁹ Talat Paşa'nın Hatıraları, Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1958, s.64

²⁰ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e, 128

* I.Dönem Kars Milletvekili

²¹ Erdoğan Fahrettin, Türk Elleriinde Hatıralarım, Yeni Matbaa, İstanbul, 1954, s.57

²² Arvas İbrahim, Tarihi Hakikatler, Biyografi net yayınları, İstanbul, 2005, s.40

²³ Saadettin Paşa'nın Anıları (Ermeni-Kürt Olayları Van, 1896) , Remzi Kitapevi , Ekim 2003, s.22

²⁴ Coşkun Zebecet, Tarihe Düşülen Dipnot Haçin ve Çallıyan Efendi, Günizi Yayınları, İstanbul, Eylül 2005, s.15-17

Ermenilerin Türk Halkına karşı yürüttükleri bu propaganda ve terör faaliyetleri neticesi Tehcir Kanununun çıkması da bu faaliyetlere tam anlamı ile son vermedi.

Mustafa Kemal Paşa da 23 Nisan 1920’de Hakimiyeti Milliye gazetesindeki yazısında: “...Düşmanlarımızın belli başlı ümitleri ise, İstanbul’u nüfuz ve esaretleri altına aldıktan sonra, milletimiz efradından paraya tapan bazı ahlaksız kimseler delaletiyle cahil tabakalar arasında nifak ve şikak sokarak, milleti birbirine vurdurmak ve kırdırmaktır...”²⁵ sözleri ile bu süreçte yaşanan durumu özetlediği gibi Türk Devleti’ne yönelik bozguncu amaçların son bulmadığını ifade eder.

Mustafa Kemal Paşa’nın Düzce, Adapazarı dolaylarındaki isyanlar konusundaki sözleri bu yöntemin bir örneğine daha işaret eder: “...bittabi bu harekete geçenlerin kendileri bile İngilizler tarafından tahrik edildiklerinin farkında değildiler. Çünkü arada vefat edenler yine bizim Kıyafe-i Askeriyemizdeki insanlardı.”²⁶ Yöntem ve uygulamalar tabii ki bu hareketleri yönlendiren istihbarat teşkilatlarının gelenekleri ile bağlantılıdır. Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul İstihbarat Şefi Aziz Hüdayi Akdemir, “İngilizlerin casusluk talimatnamesinde bir besmele gibi en başta yazan ve uygulanan: kandırma ve yemleme usulüdür.”²⁷ der. Burada şu belirtmelidir ki yalan haber yaymakla propaganda faaliyetlerine destek olanlar da yalnızca Ermeni ve Rumlar değildir. Özellikle İstanbul basınında halkın moralini bozacak, Kuva-yi Milliye’nin direnişini kırabilecek yayınlar yapılır. Bu yayınlar konusunda Feridun Kandemir de Trabzon’da İstihbarat Müdürü olarak bulunduğu günlerde, limana gelen tüm vapurlarda, her motor ve teknede, bozguncu ve casus olması ihtimali gibi ve benzeri nitelikteki yayınların, gazetelerin bulunması ihtimalini de düşünerek, her şeyden önce bunların memlekete girmesini önlemeye çabaladıklarını belirtir.²⁸ Benzer bir diğer örnek de Hamdullah Suphi Bey’in Mecliste yaptığı bir uyarıda görülür:

“Bir gün önce Mudurnu tarafından gelmiş iki zatın ki biri benim kardeşimdir, hikaye ettikleri bir durumu söyleyeyim; Mudurnu civarında Kuva-yi Milliye köylere dahil oluyor, ortada bir çocuk bile yok, köylerde bir kimse kalmamış, yolculardan tahkik ediyorlar, halk dağlara çekilmiş. Süvariler dağlara çekilen köylüleri buluyor ve soruyorlar: Niçin buraya çekildiniz? Çalıların arasına, kayaların koğuklarına girmiş, sinmiş titriyorlar, ağlıyorlar, delice bir korku gösteriyorlar.

-Siz bizi öldürmeye gelmiyor musunuz?

²⁵ Kandemir Feridun, İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964,s.14

²⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara,1995,s.72

²⁷ Akdemir,Aziz Hüdayi, a.g.e , s.7

²⁸ Kandemir,a.g.e,s.15

-Canım biz sizden değil miyiz? Biz sizin dininizden değil miyiz? Nasıl tasavvur ediyorsunuz ki biz sizi öldürelim? Hayır öldürmeyeceğiz.

- Köyümüzü yakmayacak mısınız?

- Hayır yakmayacağız, köylüleri ikna edip, toprağa gömdükleri eşyalarını çıkartıp, köylere indiriyorlar.”²⁹ , anlaşılıyor ki işgalci güçler, Türk Topraklarını işgal edip, silahlarına el koymakla savunmanın yeterince kırılmadığını düşünerek, halkın direniş gücünü dahi propaganda faaliyetleri ile kırıp, bir halk hareketi olan Kuva-yi Milliye'nin tüm işgalcilerle giriştiği mücadelenin yanı sıra bir de halkın içinde bu harekete düşman bir kesim oluşturmaya çalışır. Bu faaliyetler yalnızca Anadolu'da ya da İstanbul'da değil, Anadolu'ya yakın, Türk halkı ile kültürel ve tarihi bağları olan coğrafyalarda da sürdürülerek herhangi bir birlikteliğin sağlanması da önlenmeye çalışılır. Tabii ki gerek Anadolu'da gerekse komşu ülke coğrafyalarında yürütülen bu faaliyetlere karşı Türk milletinin kahramanları da tepkisiz kalmaz. Kazım Karabekir Paşa'nın istihbarat tanımında yer alan “...on kolordusu olan bir devlet on birincisini komşu hükümetin toprakları içerisinde meydana getirir.”³⁰ sözleri de bu dönem mücadelenin istihbarat sahasında da sadece Anadolu topraklarında verilmediğinin bir göstergesidir. Fevzi Paşa'nın “... Bizim düşman ordusunda, onun da bizim ordumuzda casusları vardır. Uğraşacağı bir mesele vardır... Nitekim burada bir casuslarını yakaladık, ismi İslam, kendisi İslam,... Ne zaman ağzından zehir akıtmaya başlarsa o vakit yakalanır”³¹. Sözleri ise hem bu isimsiz kahramanların varlığına, hem de Türk ordusu içinde propaganda yapmaya haber toplamaya çalışan casusların varlığına bir kanıt niteliğindedir.

İngilizler gibi Bolşevikler de etkili olabilecekleri coğrafyalardan Anadolu'daki hareketi engellemeye çalışır. Bakü'deki propaganda ve eylem konseyi aracılığıyla Anadolu'da propaganda yaymak amacı ile Batum ve Tiflis'e bürolar kurarlar. Ayrıca Anadolu'daki ajanlarının sayısını artırmak için sürekli yeni yollar arayıp, bu amaçla büyük paralar harcarlar. Hatta bu amaçla kullanılmak üzere Batum'da sahte banknotlar bastırdıkları da bilinir. Anadolu'daki Bolşevik(Rus) İstihbaratı konusunda İngiliz İstihbarat raporlarından da bilgi edinebilmekteyiz.³² Yine Bolşevikler konusunda Mustafa Kemal Paşa da Mecliste yaptığı bir konuşmada Bolşeviklere muhalif olan Azerbaycanlıların ve orada bulunan arkadaşlarının İngilizler tarafından kandırıldığını şu sözleri ile ifade etmektedir: “İngilizler dedi ki: Bolşeviklerle muharebe ediniz. Türkiye bizimle anlaştı. Ve orada bulunan

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi,D.1,C.1,İ.S.1, (13.05.1336), s.284 , Özdemir Seçil, “Milli Mücadele Sürecinde Bazı Casusluk Faaliyetleri ve Mustafa Sagir” Uluslararası Büyük Taaruzun 90.yılı Sempozyumu, Uşak

³⁰ Karabekir Kazım, İstihbarat, Günümüz Türkçesine Aktaran , Emrullah Tekin, Milenyum Yayınları, 1.Basım, Ocak 2011, s.19

³¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D1,C2,İ.S 2

³² Sonyel Selahi, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Faaliyetleri,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1995,s.184

arkadaşlarımız da ellerinde bulunan kuvvetleri çarptırdılar ve tabii ki mağlup oldular ve bu muharebe başlayınca ahali İslam'ın yeniden katline başlanıldı ve Ermeniler de bundan istifade etti.”³³ Bu tarz yalan haberler yayarak halkı ve cephedeki askerleri yanıltmak da işgal kuvvetlerinin maşaları tarafından sık sık başvurulan bir yöntemdi. Örneğin Ermeni İhtilal Fırkası ile bağlantılı, Karamağara Nahiyesi Bebek Karyesinden Dedeoğlu Osep adında bir Ermeni'nin Adana civarında köyleri dolaşarak casusluk yaptığının tespit edilip tutuklanması ile, bu konuda şahitlerin ifadeleri mecliste okunur. Osep, *Türklerin mahvolduğu, bittiği, Mustafa Kemal'in esir düştüğü, İngilizler'in süngülerle beklediği...* yönünde yalan haber yayma çabaları ile *Padişahın topu tüfeği vardı da ne yaptı? Şimdi Mustafa Kemal'den ne bekliyorsunuz?*³⁴ sözleri ile halkı yıldırıma yönelik propagandalar yaptığı gerekçesi ile tutuklanan, milli mücadele döneminde bu tarz faaliyetlerde bulunan casuslardan sadece bir örnektir. Başka bir örnek Campell adında bir casusun Beyşehir'de İslam kıyafetleri ile yakalanıp Eskişehir'e gönderildiğini rapor eden belgedir³⁵ ki, kılık değiştirip İslam ahaliyi yanlış yönlendirme konusunda o dönem Anadolu'nun bir casus kazanına dönmüş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bir de özellikle doğu bölgelerini dolaşan, bu bölgelerdeki aşiretleri ayaklanmaları için ikna etmeye çalışanlar vardır. Amerikalı Mss. North da bu alanda görevli casuslardan sadece biridir*. Kendisinin Silvan'a giderek Ermeni Köylerini gezdiği, nüfus miktarları ile ilgili bilgiler topladığı harbiye nezaretine rapor edilir.³⁶

Sonuç:

I.Dünya Savaşı süresinde özellikle Polonya-Litvanya bölgesinde, Ruslar, Yahudi nüfusa zulmeder. Almanya tarafından bölgeye davet edilen 30 kadar Amerikalı gazeteci vasıtasıyla durum dünyaya sunuldu. Bu tür haberler ise müttefik kuvvetleri, dünya kamuoyunda zor durumda bırakabilirdi. Bu tehlike karşısında İngilizler, Alman propagandasını sonuçsuz bırakmak için Ermeni tehcirini kullanmaya karar verdi. Böylece İngilizler ve müttefikleri Türklerin birer zalim tiran olduğu propagandasını yaparak gizli anlaşmalarla paylaştıkları Osmanlı topraklarına yerleşimlerini meşrulaştıracaklardı. Bu propaganda için kışkırttıkları Osmanlı azınlıkları yanı sıra basın yayın yolunu da kullanır, “Mavi Kitap” ile bu faaliyetlerini kitaplaştırdılar.³⁷ Ayrıca Amerikan misyonerler de Ermeniler için yardım toplama gayretleri sırasında yılar önce ABD halkına benimsetilen korkunç Türk imajını etkin şekilde kullanır. Barbar, gaddar, hain olmakla suçladıkları Türkleri, Almanların ileri karakolu, Ermenileri ise

³³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D.1,C.1,İ,1 (3 Temmuz 1336-1920)

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.1,C.11,İ,S 2, (23.061337),S.11-12

³⁵ ATASE,64/15327/274/41/3

* Bakınız Ek belge No:1

³⁶ ATASE,İSH,2A,1842,48,58

³⁷ GENCER Fatih, Ermeni Soykırım Tarihi'nin Oluşum Sürecinde Amerikan yakın Doğu Komitesi, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul, 2006,s.55

cömert ve sorumlu Hıristiyanlar olarak tanıtırlar. Bu konuda birkaç haber başlığı yapılan propagandanın basın yönündeki durumunu izaha kafidir: “*Ermeniler Türkler tarafından baltalarla öldürüldü, Ermenistan’ı kurtar, Türkler Ermenilerin kafatasları ile camileri yeniden inşa ediyor...*”³⁸diğer taraftan halkın birbirine düşman edilmesi için her türlü ayrılıkçı yöntem ve teknik ustalıkla uygulanır.

Bu çalışmada farklı yöntemlerle uygulanan ayrılıkçı, kışkırtıcı hatta sonuçları vahşete varan ve terörden ayırt edilemeyen örnekleri verilen tüm bu propaganda faaliyetlerinde Ermeniler kanlı bir maşa rolü üstlenir. Bir arada yaşayan, birbirine komşu, akraba, dost olmuş yüzlerce yıllık bir hoşgörü mirası, insanlığa “hammadde” gözü ile bakan Batı’nın propagandaları ile kana bulanmıştır. Günümüzde de devam eden, Türk Tarihini karalamaya yönelik soykırım söylemleri yine aynı zihniyetin, aynı sürecin devamından nemalanmak isteyen bazı ülkelerin Talat Paşa’nın da vurguladığı gibi “*bu günü de geçmişin propagandaları temeline dayandırmaya çalışmasıdır.*”³⁹ Unutulmaması gerekir ki bu kışkırtmalar ile akan kan insana aittir. Her şeyden, her değerden önce insanlık adına hayatını kaybeden Ermeni, Türk, Kürt... her birey için bu gün hesap vermesi gerekenler bu faaliyetleri temellendiren, şekillendiren, yönlendiren ülkelerin bizzat kendileridir.

Sonuç olarak savaşın en acımasız yüzü perde arkasındadır. Savaşlar gibi devletlerarasında süren gözle görülür somut olaylar, mücadelenin en basit yönleridir.

Bu çalışmada, örnekleriyle ele alınan bazı propaganda yöntem ve faaliyetleri içinde yer alan gayrimüslim Türk vatandaşının yanı sıra yine aynı sürece aksi yönde destek veren ve gerektiğinde vatanını korumak pahasına kendi canını tehlikeye atan vatandaşların da varlığı bilinmeli, hizmetleri unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Ataşe Arşivleri

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM Gizli Celse Zabıtları

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi

Nutuk

tdkterim.gov.tr

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara,1995

³⁸ Gencer, a.g.e. s.62-63

³⁹ TALAT Paşa, Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra 1916), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005 , s.11

AKDEMİR Aziz Hüdai, Türk Düşmanı Casus Lawrence ve Benzerleri, Muallim Fuat Gücüener Yayınevi, İstanbul, Mart1950

AKDEMİR Aziz Hüdai, Dünyada ve Bizde Casusluk, Muallim Fuat Gücüener Yayınevi, İstanbul, 1949

ARVAS İbrahim, Tarihi Hakikatler, Biyografi Net Yayınları, İstanbul 2005

CEMAL Paşa , Hatıralar, Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı, İşbankası Kültür Sanat Yay, İstanbul

COŞKUN Zebercet, Tarihe Düşülen Dipnot Haçın ve Çallıyan Efendi, Günizi Yayınları, İstanbul, Eylül 2005

ERDOĞAN Fahrettin, Türk Ellerde Hatıralarım, Yeni Matbaa,1954

GENCER Fatih, Ermeni Soykırım Tarihinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Komitesi, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul, 2006

GİRİCİ Abdülğani, 1920 Adana Ermeni Olayları , Hazırlayan: Yusuf Turan Günaydın

İLTER, Erdal, Ermeni Propagandasının Kaynakları, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yay, Nisan 1994

KANDEMİR Feridun, İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964

..... Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri , Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2003

KANDEMİR Feridun, Cemal Paşa'nın Son Günleri, Yağmur Yayınevi, İstanbul

KARABEKİR Kazım, İstihbarat, Günümüz Türkçesine Aktaran , Emrullah Tekin, Milenyum Yayınları

MEHMETEFENDİOĞLU , Ahmet, İttihat Terakkinin Kurucu Üyelerinden Dr. Reşat Bey'in Hatıraları, Arba Yay, İstanbul 1993

DAMADYAN ,Mihran, Bir Ermeni Komitecinin İtirafı, Yayına Haz: Haluk Selvi, Timaş Yay, İstanbul 2009

EKİNCİ Necdet, "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri",Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,C.4,S.14, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10283.pdf> , s.167-184

AHMET Refik, Kafkas Yollarında , Yayına Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay, 1998,İstanbul (Birinci Baskı 1919)

SONYEL Selahi, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Faaliyetleri,Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara 1995

TEKİN, Talat, Orhun Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları,Ankara,1988

YURTSEVER, Serdar, Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008

TALAT Paşa, Talat Paşa'nın Hatıraları, Yeni Gün Haber Ajansı, Temmuz 1998

TALAT Paşa, Talat Paşa'nın Hatıraları, Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1958

MARTI Metin, Cemal Paşa Hatırat, Arma Yay, İstanbul 1996

HASANALİYEV Neriman, Rusya'nın Van ve Erzurum'daki Başkonsolosu Mayevski'nin Hatıraları , Çev: Enver Uzun, Türk Ocakları Yay, Trabzon 2001

DELİORMAN Altan, Türklere Karşı Ermeni Komitecileri, Boğaziçi Yayınları

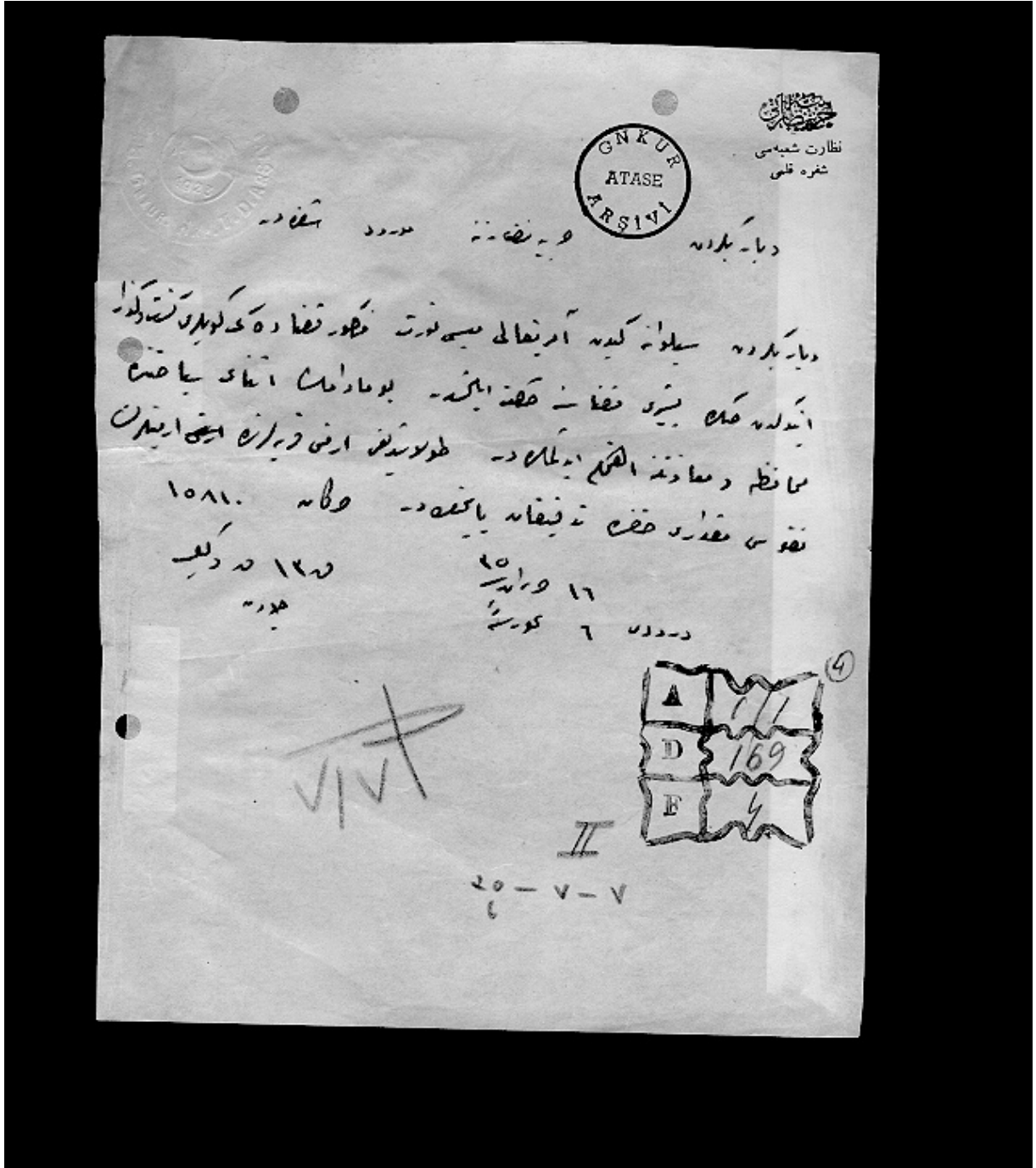
HÜSEYİN, Nazım Paşa, Hatıralarım Ermeni Olaylarının İç Yüzü, Selis Kitaplar, İstanbul , 2003

ÖNAL, Sami, Saadettin Paşa'nın Anıları (Ermeni-Kürt Olayları Van, 1896) , Remzi Kitapevi , Ekim 2003

ÖZDEMİR, Seçil, "Milli Mücadele Sürecinde Bazı Casusluk Faaliyetleri ve Mustafa Sagir" Uluslararası Büyük Taaruzun 90.yılı Sempozyumu, Uşak

EK:

Belge No 1-2

HİNDİSTAN GEZİ NOTLARI

Prof. Dr. Arif BİLGİN*

01-08 Kasım arasında, bir konferans vesilesiyle Hindistan'da bulundum. Bu yazıda, gezilecek-görülecek mekânları çok, yeşilliği fazla, gizemlilikleri olan, baharatı/acısı/acıklısı bol, her açıdan zenginlik/bolluk ve fakirliği/sınırlılığı bir arada bulabileceğiniz ve en önemlisi de temizlik düzeyi tartışmalı bu ülkeye dair gözlemlerimi ve çektiğim fotoğrafları paylaşacağım.

Hindistan'a ulaşmadan bir-iki gün önce başlayan sis, New Delhi'ye vardığımda beni karşıladı ve 7 Kasım'a kadar da hiç bırakmadı; ancak son günümü tam aydınlık bir ortamda geçirebildim. Zaman geçtikçe bu sis gibi görünen şeyin, aslında gerçek anlamda bir hava kirliliği olduğunu fark ettim. Kirlilik düzeyi üst sınırı çoktan aşmıştı bile. Rüzgâr olmadığı için son güne kadar sürdürdü varlığını. Sebebini sorduğumda, temel nedenin Ekim sonunda kutlanan Diwali Bayramı olduğunu öğrendim. Bir diğer neden ise, hasat sonrası yakılan bitki köklerinin oluşturduğu kirlilikmiş. Kirlilik, sadece başkentte değil, etrafındaki şehirlerde bile hâkimdi. Dolayısıyla Hindistan'ın büyük bir kısmında benzer durumlar yaşanmış olmalıydı. Çünkü ülkedeki en büyük iki bayramdan (diğeri Holi) biri olan Diwali Bayramı (bir çeşit ışık bayramı) sırasında Hintliler milyarlarca havai fişek atmışlardı. Fakir Hintlilerin bile havai fişek atma zevkinden mahrum kalmadıkları, her türlü ihtiyaçlarını kısarak buna bütçe ayırdıklarını söylüyorlar.

Konferans için gittiğim Hindistan'ın en iyi üniversitesi olarak tanımlanan Jawaharlal Nehru Üniversitesi (JNU), Delhi'nin en yüksek noktasında (aslında şehrin neredeyse tamamı düzlük), geniş bir arazide konuşlanmış bir üniversite. Öğrenci sayısı daha az olmasına rağmen Sakarya Üniversitesi kampüsünün birkaç katı büyüklükte. Ağırlıklı olarak lisansüstü eğitim veren bir kurum. Bölüm yapılanması, Türkiye'dekinden farklı. Orada bölümler merkez olarak yapılmış durumda. Tarihçiler de Centre for Historical Studies'de faaliyet gösteriyorlar. Eski dönemler (ancient times), orta dönemler (medieval times) ve modern dönemler (modern times) şeklinde branşlara ayrılan bölümde, arkeologlarla 20. yüzyıl çalışanlar ve iktisat tarihçileriyle sosyoloji tabanlı akademisyenler bir aradalar. Bu, müthiş bir zenginlik oluşturuyor.

* Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Diğer taraftan, İngilizce'nin resmi dil olması dolayısıyla üniversitelerde İngilizce bilmeyen yok. Bu da bilimsel nüfuz konusunda önemli bir avantaj sağlıyor. Üstelik ülkede literatüre ulaşmama riski neredeyse sıfır. İnternet ve uluslararası alışveriş yapabileceğiniz siteler dışında, Oxford University Press başta olmak üzere birçok yayınevinin Hindistan'da şubesi bulunuyor. Kitaplar oldukça ucuz; Türkiye'de 50 TL'ye alabileceğiniz bir kitabı orada 15-20 TL karşılığında edinebilirsiniz. Bu fakir de ucuzluk fırsatından yararlanıp bavulunu dolduranlar arasında.

JNU'da kampüs oldukça büyük ve yeşillik. Zaten Hintliler doğaya saygılı ve üstelik kampüsteki neredeyse her ağaç numaralandırılmış, koruma altına alınmış, kesmek yasak. Ancak akademisyenleri, Türkiye'dekilerle karşılaştığımızda çok daha sınırlı imkânlarla faaliyet göstermekte. Hindistan'ın en iyi üniversitesinin hem altyapı hem de kullanılan malzemeler açısından karşılaştırıldığında, Türkiye üniversitelerinin kahir ekseriyetinin gerisinde olduğunu söylemek mümkün. Söz gelimi, data showları üniversitenin her yerinde bulmak mümkün değil. İki ülke arasındaki maaşlar, ülkeler arasındaki fiyat farkları dikkate alınsa bile kesinlikle Türkiye'deki akademisyenlerin lehine. Bununla birlikte uluslararası yayınevlerinde basılacak çalışmalar üretebilen bir akademisyen profiline sahipler. Ülkedeki çok farklı üniversitelerden gelen akademisyenlerin katıldığı konferans sırasında edindiğim intiba, sağlam bir bilimsel altyapının olduğu yönündedir. Teorik tartışmalar ve yöntem tercihleri açısından oldukça tatmin edici noktada oldukları söylenmelidir. Buna, bilimsel toplantılarda tartışma kısmını geniş tutma alışkanlığını da eklediğimizde sinerjinin boyutunu tahmin edebilirsiniz. Ancak ülkedeki "genel rahatlık" durumundan üniversiteler bile arınabilmiş değildir. Mesela vakti ilan edilmiş herhangi bir programla ilgili yaşanan bir gecikme, onlar için oldukça normal bir durumdur (Bizim daha iyi olduğumuzu söylemiyorum!).

Şehre sabaha doğru vardığım için, üniversite kampüsüne taksitle geçerken belgesellerde izlediğimiz Hindistan trafiğini idrak edemedim; ancak, öğleden sonra şehre tekrar inince Hindistan'ın gerçeklerini, trafikten başlamak üzere hissetmeye başladım. Yayınladığım fotoğraflarda da görebileceğiniz gibi, trafik tam bir curcuna şeklinde ülkede. "Oto" dedikleri, belgesellerde gördüğümüz üç tekerlekli taksilere binerek yaparsanız yolculuğunuzu, trafiği hücrelerinize kadar hissedersiniz. Sağınızdan, solunuzdan santim aralıklarla geçen araçlardan ürkersiniz bir müddet, şoförlüğünüz varsa istem dışı sürekli frene basarsınız, otonun her daim şerit değiştirmesi rahatsız edecek düzeydedir ancak biraz vakit geçtikten sonra "Bu şoförler işini biliyor, en iyisi ben karışmayayım." diyerek rahatlırsınız. Trafikte normal otoların, üç tekerlekli motorların ve şehir merkezlerinde

bunlara ilaveten bisikletlerin, yayaların ve ineklerin iç içe seyretmesi hakikaten gözlenmesi gereken bir durumdur.

İnsanları, genellikle yardımseverdir. Yabancı olduğunuzu öğrendiklerinde aldatma eğilimi gösterenler olabilir ancak bunların oranının yüksek olmayacağını belirtmem gerekir. Bu noktada ülkedeki dinî gruplardan “Sih”lerin oldukça dürüst insanlar olduğu bilgisini vermeliyim. Buna aynı grubun ülkedeki en temiz kesimlerden olduğunu da ekleyebiliriz.

Yeni Delhi’de, Hindu’lar başta olmak üzere çok sayıda dini grubun ibadethaneleri var. Hindu ibadethaneleri ganimet gibi şehirde. Ülkenin tamamında aynı. Çünkü Hindu’lar, ülke nüfusunun %79’unu oluşturuyor. İkinci büyük dinî grup, %15 ile Müslümanlar. Dolayısıyla cami sayısı da ikinci sırada ülkedeki ibadethaneler içinde. %1.7’lik oranlarıyla Sihler üçüncü sırada. Delhi’de çok büyük bir tapınakları var (Fotoğraflarda göreceksiniz). Burada günde iki kere çok sayıda insana parasız yemek veriliyor. Budistler, Hindistan’da %0.7’lik bir orana sahipler. Onlardan daha küçük (%0.4) bir grup olan Jainler ise 5. sıradalar. Ülkede daha farklı dini gruplar olmakla birlikte oranları çok düşüktür. Hintliler, ülkelerinde 1000 civarında inanın olduğunu belirtmektedirler.

Birkaç küçük eklemeye bu kısmı tamamlamak isterim. Aşağıdaki fotoğrafların altında da bilgi ve gözlem paylaşımı yapacağım.

Hintliler, pazarlık yapmayı ve hatta yaptırmayı seviyorlar. İster seyyar satıcıdan isterse sabit fiyatın olmadığı herhangi bir dükkândan alışveriş yapın, pazarlık yapmıyorsanız aldanma ihtimaliniz yüksek. Çünkü satıcı, sizin pazarlık yapacağınız ön kabulüyle fiyat bildirmektedir. Agra’daki bir seyyar satıcı, 1200 Rupî olarak fiyat çektiği bir hediyelik eşyanın fiyatını 200 Rupî’ye kadar düşürmüştü. Bir malın fiyatını düşürmenin en güzel yolu, fiyatın yüksek olduğunu söyleyip ilgisizmiş gibi davranmaktır (tecrübeyle sabit!). Her zaman bu kadar fark oluşmayabilir ama Hindistan’da pazarlık “sünnet” olmanın ötesinde bir vecibedir!

Ülkede dikkat çeken bir başka husus, yaya olarak veya trafikte seyredirken yolun kenarındaki bir duvarın dibinde “küçük hâcet” gideren birine rastlamanızın olası olmasıdır. Adam ihtiyacını duvara dönük olarak gideriyorsa, bu gayet sıradan bir durumdur, gariptemeye gerek yoktur. Ancak bu faaliyeti insanlara dönerek gerçekleştiriyorsa bir sıra dışılık vuku buluyor demektir, homurdanabilirsiniz. Fakat bunu bir çocuk yapıyorsa bırakın rahatlasın çünkü Hintliler için bu bir “sorun” değildir. Bu arada, şehir merkezinde çok kalabalık bir sokağın ortasında 6-8 yaş aralığındaki bir erkek çocuğun gayet rahat tavırlarla bu şekilde hâcet giderişini görmüşlüğüm vardır; anlattıklarımın şüphe duymaya başlamanızdan önce belirtmek istedim!

Son olarak, ülkenin genelinde bizim temizlik anlayışımızın altında bir düzeyin hakim olduğunu vurgulamalıyım. Başkentin bile, zengin ve siyasetçilerin oturduğu bir bölgesi

haricindeki her yeri düzensiz ve kirli. Başkent dışına çıktığınızda kirlilik ve düzensizlik düzeyi daha da artıyor. Kırsal kesimlerde bu durumun “top” yaptığı söylenmektedir. Durum böyle olunca, görsellerdeki Hindistan nerede diye soruyorsunuz haklı olarak. Ülkedeki tarihi eserler ve botanik bahçeler gibi gezilecek mekânlar, resimlerde görüldüğü kadar güzel hakikaten fakat buraların çevresinden başlayarak bütün dış dünya telaş uyandıracak kadar düzensiz ve kirli.

Ülkenin yemek kültürüne dair bazı gözlemlerimi paylaşmazsam bu yazı eksik kalır. Söylenegeldiği gibi, Hint yemekleri geneli itibariyle baharatlı. Hindu kaynaklı inanışlarda sığır eti yenmediği için genellikle tavuk tüketimi yaygın. Bununla birlikte, çok sayıda Hindu, keçi eti yemekten beri durmuyor. Hintli Müslümanlar, haram olanlar hariç her türlü eti tüketiyorlar. Yemekleri, bizim havzamızdaki yemeklerden neredeyse farklı değil; çorba türleri, sulu yemekler, kebaplar, kızartmalar vs. Hint yemek kültüründe hepsi mevcut. Fark, baharat çeşitleri ve katılan baharat miktarında. Yemek kültürüyle ilgili önemli bir tespit; Hint yemek kültürü, Fars, Arap ve Türk yemek kültürleriyle etkileşerek oluşmuş. Bu üç kültür havzasından izler bulursunuz Hint yiyecek ve içeceklerinde. Söz gelimi, helva Hindistan’da da helvadır. Osmanlıların meşhur tatlısı zülbaye/zülbiye/zülabiye, İran’da zülbiye’dir Hindistan’da Jalebi. Kıyma adında bir et yemeğinin varlığı oldukça dikkat çekicidir. Yani anlayacağınız yemek kültüründe bu dört havzanın ortaklıkları çok fazla. Ülkedeki meyveler oldukça çeşitli. Muz, elma, mandalina, ananas gibi bildiklerimizin yanında hiç tanımadığımız meyveler de mevcut. Şerefe (Hint ayvası) ve pitaya gibi meyveleri bu minvalde sayabilirim.¹ Muz çok ucuz Türkiye’yle kıyasladığımızda. 12 adet muz 40 Rupî’ye (2 TL’den düşük) satın aldık Agra’da. Bu arada ilginç sebzeleri de var. Hele pointed gourd denilen, salatalığa benzeyen bir sebze var pişirilmeden yenmiyor. Küçük salatalık diye satın almıştım ama durumu öğrenince iade ettim. Söz sebzelerden açılmışken, Hindistan’daki kuru soğanın harika bir nesne olduğunu söylemezsem içimde kalır. Türkiye’de yediğim soğanların büyük kısmı bu fakirin midesine dokunur. Orada birkaç öğünde bol miktarda soğan yedim, midemde en ufak bir rahatsızlık hissetmedim. Böyle olunca da Delhi’de okuyan Türk öğrenci arkadaşlarımdan rica ettim, gelirken bana tohum getirecekler.

Aramızda sır kalsın; Hintlilerin ekmekleri kesinlikle bizimkilerden daha iyi. Roti dedikleri gözleme kalınlığındaki ekmeği tereyağlayarak yerseniz hem lezzet alır hem de uzun süre tok kalırsınız. Hindistan, tatlılar konusunda da oldukça iyi. Hem hamurlu hem de sütlü tatlılar yaygın. Tatlı kültürü hakikaten tatmin edici. Ramaslai denilen ve dondurma ile yenilen tatlı ile bir çeşit kaju ezmesi olan kaju kati Hint tatlılarının en gözdeleri.

¹ Meyve ve sebzeleri resimleriyle görmek için şu zengin sayfayı ziyaret edebilirsiniz: <http://www.sabzikart.com/>

Düzensizlik ve kirlilik konusu hakikaten bizi en fazla ilgilendiren kısmı. Bir haftalık tecrübeden sonra şunu düşündüm: Ülkemizin kıymetini daha iyi anlamak (!) için imkânı olanların bir kere de olsa Hindistan gezisi yapmasında yarar var. Ayrıca, orada uzun süreli kalmamak da Hintli akademisyenlerle ilişkilerimizi geliştirmeliyiz. Bunu yapamayan Türkiye’deki akademisyenlerin, en azından literatürü kullanarak Hindistan’daki akademik birikimden yararlanmaları bir zorunluluktur. Çünkü oradaki birikim, kesinlikle dikkate alınması gereken düzeydedir. Özellikle karşılaştırmalı çalışmalar yaparak bunun zeminini oluşturabiliriz.

EKLER

1. Hintlilerin Momos dedikleri ve beğenerek yedikleri yemek.

2. Bir Hindu tapınağının içi.

3. Malum tanrılardan biri

4. Lodhi Garden'de bir bölüm.

5. Akbar'ın sarayında, Peñç Mahal'in önünde.

6. Holy Tree (Kutsal Ağaç). Hintliler bu ağacın dalını bile resmi izin almadan kesmiyorlar.

7. Hintliler tapınma noktalarını da böyle tezyin ediyorlar.

8. Yeni Delhi'de Bahaîlerin tapınağı. Başka ülkelerde yasaklanan inanışların önemli kısmı Hindistan'da temsil ediliyor.

9. Hintliler, kamyon ve otobüs gibi büyük arabalarını süslemeyi pek seviyorlar.

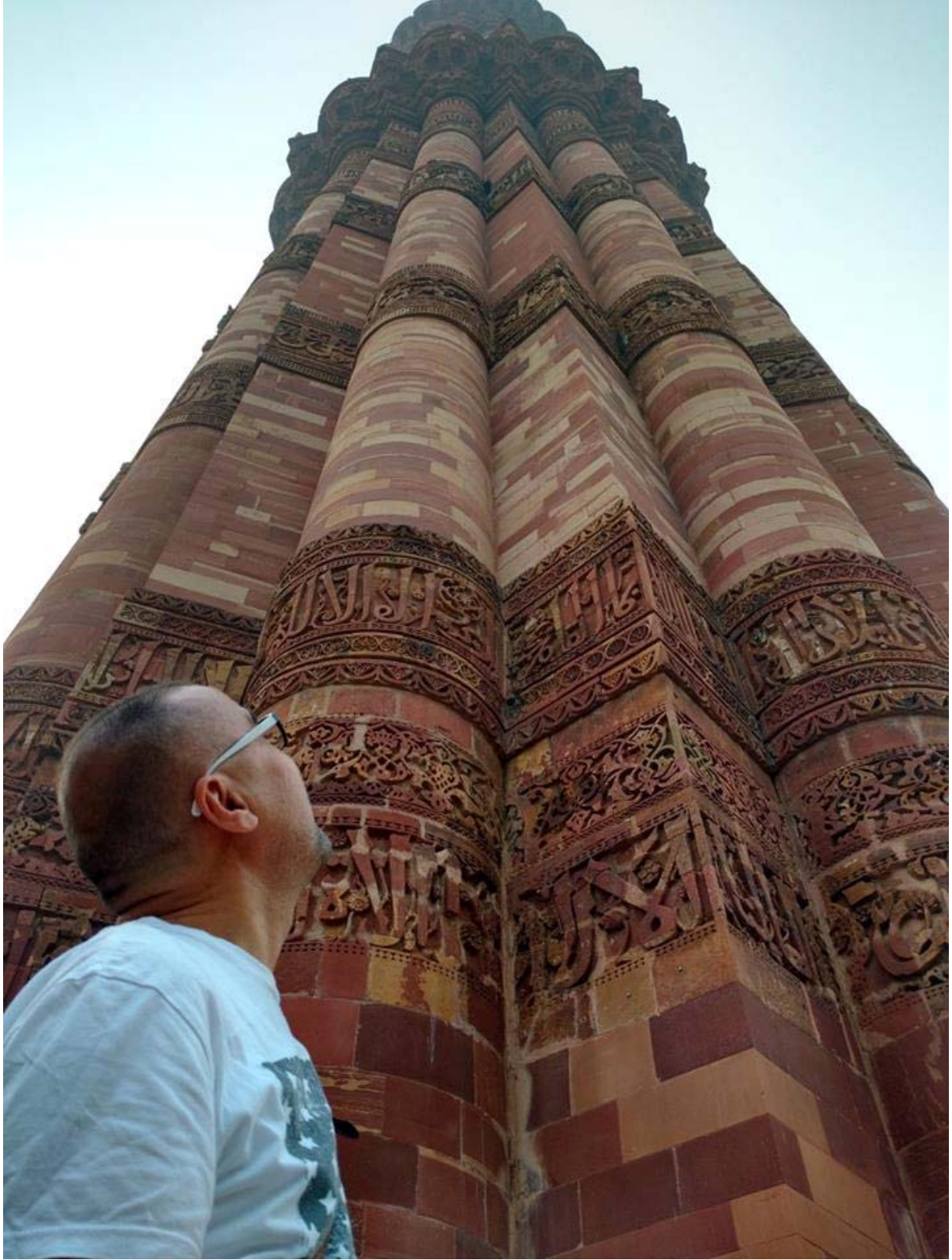
10. Bu, dünya tatlısı bişey. Adı Kaju Kati. Üst kısmı gümüş yapraklı. Bizim badem ezmesi gibi üretilmiş olmalı. Hindistan'da yediğim en güzel tatlı

11. Bu, harikulade bir tatlı. Yuvarlak olanı, adı Ramaslai. Diğerini dondurma. Dondurma ile o kadar uyumlu ki, tatmadan anlaşılmaz.

12. Kutup Minar. Minarenin boyunu ve yazıların güzelliğini fark edin diye.

13. İnan'da ve Hindistan'da hâlâ tüketilen fakat bizim unuttuğumuz zülbiye tatlısı. Hintliler jalebi diyorlar.

14. Hindistan'da bütün tapınaklara çıplak ayakla girebiliyorsunuz. Sihlerin tapınağına girerken ayrıca siğ bir suda ayaklarınızı yıkayıp giriyorsunuz. Fakir de öyle yaptı.

15. Profesör Suraiya Faroqhi'ye minnettarım. O kadar yoğunluğu arasında bize Delhi'de RedFort, Lodhi Garden ve sarayı gezdirdi.

ULUSLARARASI AVRASYA SPOR, EĞİTİM VE TOPLUM KONGRESİ

Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR*

Düzenleyen: Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Derneği,
Antalya/Kemer, 13-16 Ekim 2016

Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Derneği (UBİKS) tarafından Türkiye dışında 2012 yılından beri düzenlenen ISCS Kongrelerinin yabancı katılımcıların istekleri doğrultusunda Türkiye ayağını teşkil etmek üzere organize edilen *Uluslararası Avrasya Spor, Eğitim ve Toplum Kongresi*, 13-16 Ekim 2016 tarihleri arasında Antalya/Kemer'de gerçekleştirildi. Bu yıl ilk defa yapılan ve güz dönemlerinde sürekli yapılması planlanan kongre, Spor Bilimleri, Eğitim ve Sosyal Bilimler alanlarını kapsamaktadır. Ayrıca kültürel etkinliklerin kongrenin ayrılmaz bir unsuru olmasını sağlamak üzere kongre ile eşzamanlı olarak *Uluslararası Jürili Karma Sanat Sergisi* düzenlendi. Bu yıl Yedincisi yapılan *Uluslararası Kemer Kültür ve Spor Festivali* de kongrenin önemli bir ayağını oluşturdu.

Kongrenin ana teması, insanlığın barışını önceleyen bir yaklaşımla, "Yeni bir dil geliştirmek: Spor ve eğitim küresel barışa ne katkı sağlar?" olarak belirlenmişti. Bu tema çerçevesinde kongreye spor bilimleri, eğitim bilimleri, kültür araştırmaları, tarih, edebiyat, güzel sanatlar, İslami ilimler, dilbilim, iletişim, sosyoloji gibi pek çok farklı disiplinden katılım oldu. Ulusal ve uluslararası alan uzmanlarının bir araya gelmesi ile disiplinler arası dinamik bir tartışma platformu sağlandı.

Kongre 13 Ekim Perşembe günü saat 16.00'da Kongre Başkanı Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN tarafından yapılan takdim konuşması ile başladı. Yetkililerce yapılan hoş geldiniz konuşmalarının ardından halk dansları gösterisi gerçekleştirildi. Daha sonra kongrenin davetli açılış konuşmacı olan New York Devlet Üniversitesinden Prof. Dr. Robert SCHNEIDER *The Role of Sport as a Mediator in International Relations (Uluslararası İlişkilerde Arabulucu Rolüyle Spor)* başlıklı açılış konuşmasını yaptı. Açılış konuşmasının ardından 17.30-19.00 saatleri arasında sözel sunumlar için iki oturum yapıldı. Ana Salon'da gerçekleştirilen sunumlarda spor bilimleri alanının farklı konuları ele alınırken Salon 2'de sosyal bilimler ve İslami ilimler alanında bildiriler sunuldu. Bu bildiriler ve sunum sahipleri şu şekildedir:

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü.

Sözlü Sunum 2

1- Öğrenen Öğreten İletişimi ve Etkileşimi Çerçevesinde Abbasi Sarayında Şehzadelerin Hocalarıyla İlişkileri, Mustafa HİZMETLİ

2- Rahmetullah Obidov'un "Kuran, Tefsir ve Müfessirler" Adlı Çalışmasının İncelenmesi, Yunus ABDURAHİMOĞLU

3- Geleneksel Eğitim Öğretim Araçlarında Esaslı Dönüşümde İnternetin Etkisi (Bartın Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi Örneği), Abdulkadir OĞRAK

4- Maveraünnehir'de Astronomi ve Ulugbek Mektebi, Vahit CELAL

5- Kadının Cemaate Katılımı, Asife ÜNAL

Kongrenin ikinci günü spor bilimleri ve sosyal bilimler alanında ulusal ve uluslararası araştırmacılar tarafından Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanan 18 poster sunumun paylaşılmasıyla başladı. Poster sunumlardan sonra 10.30'da başlayan oturumda Prof. Dr. Robert SCHEIDER'in başkanlığında davetli konuşmacılardan Dr. Adeel Nazir AHMAD, *War on Weight: A Retrospective Review of Weight Loss Program for Staff at a Tertiary Care Hospital*; Assoc. Prof. Dr. Stevo POPOVIC, *Body Height and Its Estimation Utilizing Arm Span Measurements in Kosovan Adolescence: National Survey*; Dr. Kaukab AZEEM ise *Learning for Life through Resistance Training* başlıklı sunumunu yaptı. Gün boyu devam eden ve iki farklı salonda art arda oturumlar şeklinde gerçekleşen beş sözlü sunum oturumunda eğitim, felsefe, dilbilim, spor, sanat ve tasarım ile tekstil alanlarında toplam 28 bildiri sunuldu. Bu oturumlarda sunulan sosyal bilimler alanına ait olanlar ile bu oturumda gerçekleştirilen sunumlar şunlardır:

Sözlü Sunum 8

1- Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinden *Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i Nûrû'l-Uyûn*'da Hacamat, Zahide PARLAR

2- Machiavelli ve Spinoza Bağlamında Klasik Siyaset Felsefesinden Kopuşun Temelleri, Yasin PARLAR

3- Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyalleşmesinde Halk Oyunları Aktivitelerinin Etkisi, Serkan HACICAFEROĞLU

4- Türk Sporunda Barter Sisteminin Kullanılabilirliği, Burhanettin HACICAFEROĞLU, Serkan HACICAFEROĞLU

5- Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları İle Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişki, Ekrem Ali ALTUNTAŞ, Murat KUL, İsmail KARATAŞ

6- Spor Eğitimi Gören Genç Sporcular İçin Üst Ekstrimiteye Uygulanan Wingate Anaerobik Güç Testinde Bazı Morfolojik Kullanarak Optimal Yükün Belirlenmesi, Ömer AKYÜZ, Ümit ÖZ, Ali ÖZKAN

Aynı günün akşamı 18.00'de başlayan oturumda sosyal bilimler, eğitim bilimleri ve spor bilimleri alanlarında dokuz sanal sunumun yapılmasıyla kongrenin ikinci günü tamamlanmış oldu. Sanal sunumlarda sosyal bilimler alanıyla ilgili *Kazakistan Cumhuriyeti, Atırau Şehri, Sit Alanı Sosyal Yapı Analizi* (Elmira KANAYEVA) ve *Tanzimat Sonrası Dönemde Osmanlı Aydınları Arasında Kimlik Sorunu* (Fethi NAS) başlıklı iki bildiri sunuldu.

Kongrenin son günü olan 15 Ekim Cumartesi günü beş sözlü sunum oturumu yapıldı ve oturumlarda toplam 27 bildiri sunuldu. 9. sözlü sunum oturumunda İslami ilimler hakkında aşağıdaki konular ele alındı:

Sözlü Sunum 9

- 1- Ehli Sünnet Tefsirinde Mutezile Etkisi, Ali KARATAŞ
- 2- Hz. Peygamber'in Yiyecekler Konusundaki Müsamahalı Yaklaşımı, İsmail YALÇIN
- 3- Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviri bilim Açısından İncelenmesi - II, Mürsel ETHEM
- 4- Ayakta İdrar Yapmakla İlgili Hadisler ve Yorumları Üzerine Bir Analiz ve Değerlendirme, Osman ORUÇHAN

10, 12 ve 13. oturumlarda spor bilimlerinin hemen bütün alanlarında birçok konu katılımcılarla paylaşıldı. 11. oturumda edebiyat, tarih ve turizm alanlarında sunumlar yer aldı. Bu oturumda Kürşat Şamil ŞAHİN, *Çorum Bayat İlçesi'nin Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki İdari Durumu*; Akif GÖKÇE, *İş Çevresinin (Sektör) Analizi: Turizmden Örneklerle Destinasyon Rekabeti*; Macit BALIK, *Edebiyat ve Mekân Bağlamında Safiye Erol'un Ülker Fırtınası Romanı Üzerine İnceleme*; Haluk ÖNER, *Nazlı Eray Öykücülüğünde Rüya* başlıklı sunumları yaptılar.

Aynı gün saat 14.30'da kapanış oturumu ve ödül töreni gerçekleştirildi.

Üç gün süren *Uluslararası Avrasya Spor, Eğitim ve Toplum Kongresi* kapsamında İngiltere, Amerika, Karadağ, Suudi Arabistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi pek çok ülkeden güzel sanatlardan eğitim bilimlerine, spor bilimlerinden sosyal bilimler, İslami ilimlerden teknik bilimler alanına kadar pek çok farklı bilim dalında çalışan araştırmacı bir araya gelme fırsatı yakaladı. Kongre süresince toplam 13 sözlü sunum oturumu gerçekleşmiş olup eş zamanlı oturumlarla farklı alanlara dair Türkçe ve İngilizce toplam 69 bildiri sunuldu. Ayrıca farklı konularda dokuz sanal sunum ve 18 poster sunumu gerçekleştirildi.

Birçok bilim insanının bir araya gelmesini sağlayarak çeşitli disiplinlere ait çalışmaların, farklı yaklaşımların ve yaşanan gelişmelerin paylaşılmasını sağlayan bu gibi uluslararası kongreler, bilgi birikimi ve deneyimlerin aktarılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Her yıl daha iyi ve daha kapsamlı şekilde düzenlenerek sürekli hale

getirilmesi umut edilen bu kongre disiplinler arası başarılı bir etkileşim ve paylaşım ortamı sağlayan kongreler arasında yerini almış oldu.

GURBET Mİ SILA MI: BARTIN

Hümeyra DİNÇ*

Hayat geçer. Zaman siz nerede olursanız olun sizin isteğiniz dâhilinde ya da değil, lakin mutlaka geçer. Sorun ne yazık ki zamanın geçebilme durumu değil sizin hangi şehirde nefes aldığınız, daha doğrusu nerede mutlu olduğunuzdur. İnsan nerede mutlu olur? Köy, kasaba, yahut bir şehir. Bu sorunun tek bir cevabı vardır aslında. En içten yaşantılarınız nerede gerçekleştiyse siz orada mutlusunuzdur. Tesadüfler insan hayatında ne kadar etkilidir aslında; yaşayan için kendi elinde olmadığı ancak yaşamak durumunda kaldığı.

Bartın şehriyle tanışmam tamda bu sebeple gerçekleşti. Bir heyecan ile gördüm ismini bilgisayar ekranında. Beş dakika önce haritada yerini bilmezken, beş dakika sonrası, insanın hayatının, belki de geçirebileceği en güzel yılları bu şehre emanet edebilmesi üstelik geri alamamak üzere. Belirsizlik ne garip şey, nereye gideceğinizi bilmeden, hayatınıza kimleri dahil edeceğinizi yada neler öğrenebileceğinizi, bir kitaptan yada bir hayattan. Kendinizden bir şeyler emanet etmek, benliğinizden kopan, orali olmak artık, şehrin her masum, her karanlık köşelerini bilebilmek, eviniz gibi... Batı Karadeniz'in en güzel şehirlerinden biridir Bartın. Hep hüznülüdür ancak. Göstermek istemez güzelliğini, yaz kış sis barındırır mavi gökyüzü. Sinirli bir kadın kadar serttir havası, dikkatinizi çeker ancak, zarar vermez size. Düşündürür durmadan, üşüyen ellerinizi kavuşturur birbirine. Toprak ise yağmura âşıktır, hiç ayrılamayışlarından belki de, ondan yeşilin her tonunu barındırır bünyesinde. Dökülen yaprakları meşhurdur, başlangıçtan sona, hayatın tüm döngüsünü kanıtlar bize, öyle ki; sonbaharı en güzel yaşayan şehirlerden biridir bu sebeple. Yolları karmaşıktır, engebeli; adeta size hayatı anımsatır inişli çıkışlı, soluk soluğa. Kaybolmak mümkün değil de yorulmak daha yakın, bilinçsizce. Bir denizi vardır lakin her zaman çatık kaşları. Dalgaları cevap verir sorularınıza. Her içinizden geçen duyguyu anlıyormuşçasına; ya yükselir selam verir Fatih Sultan Mehmet'in Çeşm-i Cihan'ına ya da dümdüz olur uzanır sırdaşı olan kayalıkların omuzuna. Sakinliği yakıştırmaz kendisine, kıyıya ne kadar sert vurursa o kadar yer eder hafızanızda.

Huzuru da bulursunuz elbette birde bakarsanız Amasra Kalesinden şehrin endamına. En güzel dilekleriyle ağlayan ağaçta eşlik ederse size, üstelik elinizde bir çayınız varsa bakakalırsınız yukarıdan aşağıya doyumsuzca. Size göz kırpar durmadan kol kola giren koylar

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 4. sınıf öğrencisi.

ve dans eder çarşılarından yükselen çingirak sesleri buğulu semada. Güçlü hissedersiniz, sarar şehrin kasvetli surları ululuğuyla bedeninizi. Sonra takip ederseniz birbirine âşık sevgilileri buluverirsiniz martı seslerinin eksik olmadığı o meşhur limanda kendinizi. Buna karşılık yalnız başına ömrünü geçiren, deniz feneri nasıl üzülmesin ki, karşısında tazecik balıkları yiyen çiftler varken, nasıl iç geçirmesin. Tek yoldaşı olan teknelerin dalgalarla boğuşmasını nasıl kabullensin. Fenerin elinden bir şey gelmez ya bari her gün aynı saatte ellerinde oltalarıyla beliren amcaların işleri rast gitsin. Bıkmadan usanmadan sabrettikleri, bereket kokan denizden gelen emeğin karşılığını hissetsin. Her daim bulutların arkasına saklanan güneş batmaya yüz tutunca artık, sakinleşince kalabalık ufaktan bir yalnızlık hissedersiniz. Siz yine kendinizlesiniz aslında sadece nefes aldığınız şehir değişik. Birde bakmışsınız farklılaşmışsınız, kendinizin olmayan ancak başkalarının hayatlarına çoktan şahitlik yapmış duvarlar limanlar koyar bu sefer size gülümser ve sizden anılar biriktirmeye başlar. Zaman ilerledikçe sizin yerinizi başka insanlar başka hayatlar almaya devam eder hiç şaşırmadan, ne bir dakika geri ne bir dakika ileri, ölüm misali.

Demiştım haritada yerini bilmezken hayatının en güzel yıllarını Bartın'a emanet etmek... Benden önce yaşanan, benim yaşadığım ve benden sonra yaşanacak olanlar. İşte onlar tam manasıyla bu olsa gerek. Yanıma aldıklarım ve bıraktıklarım ile eşitlendim. Herkes gibi tesadüfle geldim, şanslıydım; sevdayı gördüm, huzuru buldum, gidiyorum... Mutlaka geri geleceğim... Emekliliğimde görüşmek üzere...